

De betekenis en de waarde van het gelooven op gezag

<https://hdl.handle.net/1874/295089>

ERTT.
NO-
CT.
1884.

Misc. doctr.
Qu. n° 192

THE HISTORY OF THE

REIGN OF

Met eede.
4° 192

1863/64

1

IV

DE BETEEKENIS EN DE WAARDE

VAN HET

GELOOVEN OP GEZAG.

Snelersdruk van J. van Boekhoven, te Utrecht.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

0886 1662

1. Schevichaven, S. R. J. v. De beteekenis en de waarde van het gelooven op gezag.
2. Loeff, G. M. C. De Ned. kerkgeschiedschr. Geeraadt Brandt.
3. Sublink Weddik, J. Lets over ~~de~~ samenloop van misdrijven.
4. Karsten, H. T. Comm. crit. de Platonis Graecae feruntur epistolis, praec. III, VII et VIII.

5-13

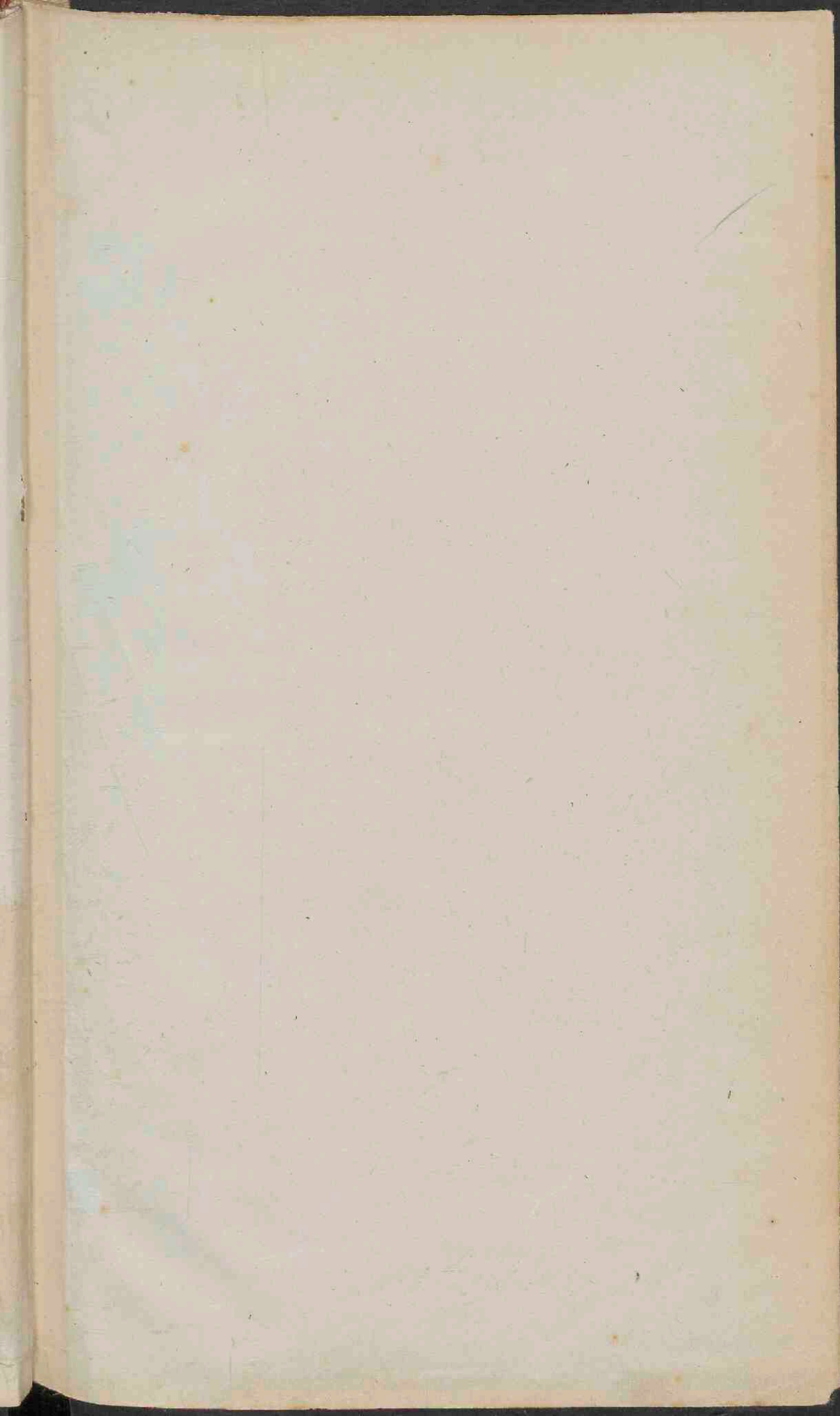
Theses.

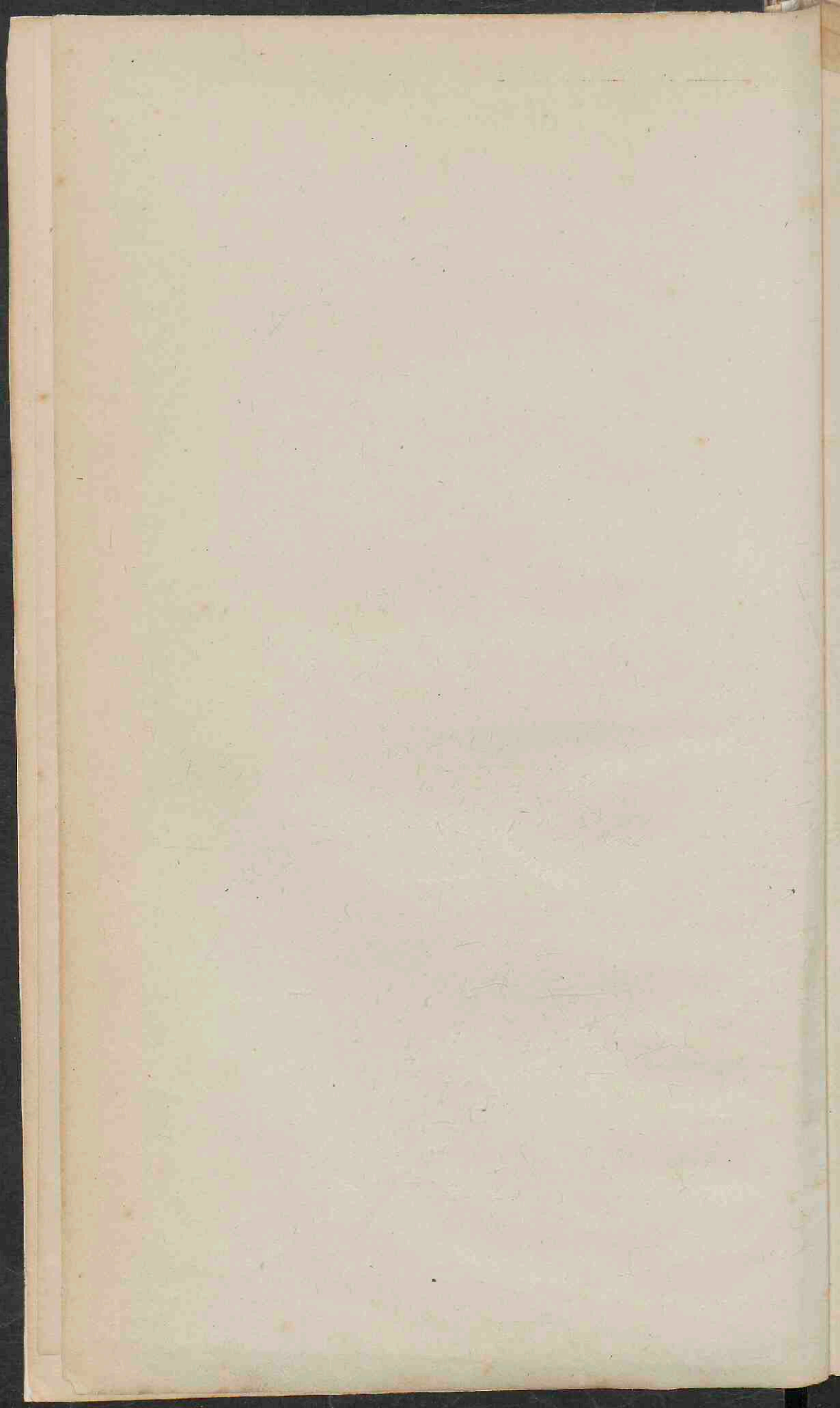
1. <u>Rozjem, Ger. van</u>	Theses. jur.
2. <u>Voogt, J. H. de.</u>	" Chir.
3. <u>Klymmell, J. P.</u>	" jur.
4. <u>Lindelboom, E.</u>	" Chir.
5. <u>Uylwerf Sterling, J. J.</u>	" jur.
6. <u>Haas, J. H. de.</u>	" Chir.
7. <u>Tonckens, W.</u>	" jur.
8. <u>Graafland, C. H. Th. A. Hooft.</u>	" jur.
9. <u>Glyder, J. R. S.</u>	" Obstetr.
10. <u>Emericus, J.</u>	" jur.
11. <u>Giesbers, H. J. F.</u>	" Obstetr.
12. <u>Nieuwkamp, H. A.</u>	" jur.
13. <u>Scherpenhuizen, J.</u>	" Obstetr.
14. <u>Groenkamp, H. A.</u>	" Obstetr.
15. <u>Loonen, J. P.</u>	" Obstetr.

²⁰ ~~16~~	<u>Hart, R. Th.</u>	Theses Chir.
²¹ ~~17~~	<u>Redeker, A. J.</u>	" Jur.
²² ~~18~~	<u>Middelburg, H. A.</u>	" Obstetr.

199

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILLINOIS

1911

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILLINOIS

1911

PHYSICS DEPARTMENT

CHICAGO, ILLINOIS

1911

AAN

DE NAGEDACHTENIS

VAN

MIJNEN ONVERGETELIJKEN VADER.

VOORREDE.

Aan het einde mijner theologische studiën gekomen, is het mij behoefte om een woord van dank toe te brengen aan allen, die wegens hunne uitstekende lessen, warme belangstelling of vriendschappelijken omgang op mijne erkentelijkheid aanspraak hebben.

In de eerste plaats wend ik mij tot U, Hooggeleerde DOEDES, geachte promotor! Veel ben ik aan U verplicht. Uwe uitmuntende lessen die ik gedurende twee jaren het voorrecht had bij te wonen, de uren afgestaan van uwen kostbaren tijd om mij uwe opmerkingen over mijn proefschrift mede te deelen, de welwillendheid waarmede gij mij ten allen tijde te gemoet kwaamt, de belangstelling die ik in droevige omstandigheden ook van U mogt ondervinden, kan ik nimmer genoeg waarderen. Wees verzekerd dat mijne herinnering aan U steeds met een gevoel van ware dankbaarheid zal gepaard gaan. Moge onze Hoogeschool U eene lange reeks van jaren in haar midden behouden.

Maar ook U, Hooggeleerde TER HAAR, MILLIJS en BOUMAN! voegt het mij hier te gedenken. Ontvangt den dank van uwen leerling voor alles wat gij tot zijne vorming hebt bijgebracht. Hoe gaarne zou ik uwe namen hier vereenigen met dien van den man, voor U en voor mij even onvergetelijk. De Hoogleeraar VINKE, te vroeg zouden wij zeggen aan de wetenschap en aan allen die hem lief hadden ontrukkt, was ook voor mij een geliefde leermeester en vaderlijke vriend, wiens nagedachtenis steeds bij mij in gezegend aandenken zal blijven.

Voor de bewijzen van welwillendheid, die ik ook reeds van U, Hooggeleerde VAN OOSTERZEE! mogt ontvangen, is mijn hart U erkentelijk.

Uw naam, Hooggeleerde OPZOOMER! mag ik niet verzwijgen. Uwe lessen, die bij zooveel de liefde voor wetenschap en godsdienst aanwakkerden, waren ook voor mij weldadig. Steeds zal ik U daarvoor dankbaar blijven.

Hooggeleerde Heeren, Hoogleeraren in de Wis- en Natuurkundige Faculteit! Ik breng U mijnen dank voor de welwillende wijze, waarop gij de bezwaren hebt weten weg te ruimen, die aan de studie in bovengenoemde wetenschappen voor mij verbonden waren. Een nieuw veld van onderzoek lag voor mij open. Uwe uitmuntende lessen hebben mij den regten weg getoond. Willt mijne leidbieden blijven, nu de beoefening der Wis- en Natuurkundige wetenschappen voortaan het doel van mijn leven zal uitmaken.

—

Wanneer ik een blik terugwerp op mijn academieleven, dat mij ook tijden van droefheid en tegenspoed bragt, dan vind ik geene woorden om mijn gevoelens van dankbaarheid uit te drukken, voor de belangstelling die ik ook dan van zoovele zijden mogt ondervinden. Bij name dank ik U, Hooggeleerde LONQ! en U, Zeergeleerde VAN DEN HEUVEL! die zoo bereidvaardig en goedgunstig mij ter zijde hebt gestaan en in Gods hand het middel zijt geweest, waardoor mijn leven werd gespaard.

Mijne vrienden! Gij die reeds vóór mij de academie verlaten hebt, ontvangt mijnen hartelijken groet. Onvergetelijke jaren hebben wij te zamen aan de Utrechtsche Hoogeschool mogen doorbrengen. Het heeft den Bestuurder van ons leven goedgedacht mij een' anderen weg aan te wijzen, dan welken ik voorgenomen had te bewandelen. Toch blijven wij te zamen streven naar één en hetzelfde schoone doel, de geestelijke en stoffelijke ontwikkeling van het menschedom. — Ik ben er zeker van dat velen uwer bij het ontvangen van mijn proefschrift, gedachtig zullen zijn aan onzen overleden vriend MELLINK. Door zijnen naam hier niet te noemen, zou ik te kort komen in den plicht der vriendschap. Laat zijn afsterven ons een spoorslag zijn om krachtig te arbeiden aan de taak van ons leven. Vergeten wij nimmer onzen vriend, gedachtig aan de woorden van den dichter: La mort, ce n'est pas la mort: c'est l'oubli!

Over weinige jaren zult Gij, mijne vrienden, die thans nog met mij aan de Hoogeschool verkeert, ook uwen werkring in de groote maatschappij hebben gevonden. Mogen wij dan allen bewijzen, dat het voorbijgaan der jaren aan den vriendschapsband die ons vereenigde geene schade toebrengt.

Utr. 4 Maart 1864.

INHOUD.

	Bladz.
Inleiding	1
EERSTE DEEL. De beteekenis van de uitdrukking „gelooven op gezag.”	
Eerste hoofdstuk. De uitdrukking beschouwd uit een taalkundig oogpunt	6
§ 1. Wat is gezag?	8
§ 2. Wat is gelooven?	72
§ 3. Wat is gelooven op gezag?	96
Tweede hoofdstuk. De uitdrukking beschouwd uit een historisch oogpunt	101
TWEEDE DEEL. De waarde van het „gelooven op gezag” .	125
Eerste hoofdstuk. Gelooven op gezag van den staat .	127

	Bladz.
Tweede hoofdstuk. Gelooven op gezag van de wetenschap.	
§ 1. Wetenschappelijk gelooven	139
§ 2. Gemoedelijk gelooven	160
Derde hoofdstuk. Gelooven op gezag van de godsdienst.	
§ 1. Wetenschappelijk gelooven	165
§ 2. Gemoedelijk gelooven	183

INLEIDING.

Naar welke zijde van het gebied der wetenschap wij in onze dagen het oog rigten, overal ontwaren wij verschil van meeningen en strijd; een' strijd, niet over bijzaken of stellingen van minder gewigt, maar over de grondslagen der wetenschap. Het moet ons niet bevreemden dat wij eerst langen tijd, nadat het gebouw opgetrokken is, een onderzoek naar deze grondslagen ingesteld vinden. Men meende dat de grond waarop men bouwde een rotsgrond was, en niemand zal een onderzoek naar de grondslagen instellen, dan nadat men op hunne zwakheid opmerkzaam geworden is.

Die tijd is thans voor iedere wetenschap aangebroken. Wij mogen ons daarover verheugen; want dan eerst zullen wij verder arbeiden aan den opbouw onzer wetenschap, wanneer het blijkt dat hare fundamenten,

stevig gelegd zijn. Mogt daarentegen het onderzoek leeren dat de grond onder onze voeten wankelt, dan zal het beter zijn onze krachten te sparen, totdat er een steviger grond gevonden is.

Inzonderheid op theologisch gebied heerscht die strijd van beginselen, en iedere poging tot oplossing daarvan zal wel geene verontschuldiging behoeven. Één dezer geschilpunten, waarover in den jongsten tijd veel geschreven werd, is het gelooven op gezag; en kenmerkte zich deze strijd door mannelijke taal en krachtige houding, niet minder droeg hij den stempel van ernst en waarheidszin. Het komt ons echter voor dat tot dus ver eene juiste toelichting van het geschilpunt ontbrak, waardoor veel verwarring is ontstaan en nog blijft heerschen. Wij gevoelden ons opgewekt, het *gelooven op gezag* tot onderwerp van ons akademisch proefschrift te maken. Niet als of wij wagen zouden met waanwijze bedilzucht onzen geleerden voorgangers hunne fouten aan te wijzen, maar het gewigt der zaak ging ons naauw ter harte. Men voere ons niet te gemoet dat zulk een onderzoek voor een *theologisch* proefschrift minder gepast is. Al zullen wij ook meermalen moeten spreken over zaken die niet in regtstreeksch verband staan met de theologie, het zal genoegzaam blijken dat de toe-

lichting van deze zaken voor geene andere wetenschap van hooger gewigt kan zijn, en dat, voor een goed deel, onze beschouwing van de H. Schriften en van den persoon des Verlossers daarvan afhangt.

Het zal evenmin noodig zijn de belangstelling voor dit onderwerp in te roepen als vele woorden te gebruiken, om het gewigt er van uit een te zetten. Bij eene oppervlakkige beschouwing moge het schijnen dat de zaak vrij gemakkelijk is uit te maken; aan hem, die daarover meer nagedacht heeft, zullen de moeilijkheden niet ontgaan zijn, en hij zal zich wachten van te verklaren dat de strijd over het gelooven op gezag reeds is opgelost. Zij, die het gelooven op gezag verdedigen, beweren dat door de verwerping daarvan het Christendom ondermijnd wordt en elken steun mist, dat men in een bodemloos subjectivisme vervalt en omgevoerd wordt door alle wind van leer. Zij daarentegen, die het ten eenen male verwerpen, deelen in de opgenoemde bezwaren niet en houden vol dat het gelooven op gezag alle godsdienst buitensluit, dat het den ondergang van het protestantisme met zich brengt, dat het hoogst onredelijk en in strijd met 's menschen vrijheid is, dat het de verloochening is van den

geest des onderzoeks en der waarheid ¹⁾. Voorzeker waar dergelijke stemmen vernomen worden, daar behoeft de poging tot nadere toelichting haar regt niet meer te bewijzen.

Doch met het gewigt der zaak is de moeilijkheid van het onderzoek naauw verbonden. De onbestemdheid die hier allerwege heerscht, zoovele teedere en gewigtige punten die in het spel komen, de schijn van aanmatiging bij het beoordeelen der meeningen van zoovele uitstekende geleerden, geven voornamelijk aanleiding tot deze moeilijkheid. Wij oordeelden echter dat dit alles geene oorzaak mogt zijn, ons van ons voornemen te doen afzien.

Nog een enkel woord over onze verdeeling. Als wij ons onderzoek aanvangen met het opsporen van de beteekenissen, die men, met het oog op de taal en het spraakgebruik, aan de uitdrukking *gelooven op gezag* kan toekennen, dan wordt daarmede niet alleen elke willekeurige betekenis buitengesloten, maar ons tevens de stof aangeboden voor onze verdere beschouwing. Immers wij wenschen ook een antwoord te geven op

¹⁾ „Au siècle dernier la foi d'autorité faillit causer la ruine du protestantisme. . . La foi d'autorité est toujours l'abdication de l'esprit de recherche, de l'esprit de vérité". Revue de théol. et de phil. Chr. publiée sous la direction de T. Colani, Tom. III. p. 21.

de vraag, welke de waarde is van datgene wat door de uitdrukking wordt aangeduid. Men gevoelt echter dat, als men volkomen logisch wilde zijn, eerst nog behoorde te worden uitgemaakt, welke van de beteekenissen, die de uitdrukking gelooven op gezag bezitten kan, psychologisch mogelijk zijn, welke niet. Meestal is dit echter zoo duidelijk dat het geene verklaring noodig heeft, en waar deze noodig was hebben wij ze gegeven, als zich daarvoor eene gelegenheid opdeed. Het kwam ons minder gepast voor, hieraan een nieuw deel te wijden.

Onze arbeid zal zich dus in twee deelen splitsen. In het eerste deel hebben wij ook op de geschiedenis gewezen; het is duidelijk dat wat wij daar aangeven tot in het oneindige zou kunnen uitgebreid worden. Het is ons echter alleen te doen om aan te toonen, hoe de strijd over het gelooven op gezag zamenhangt met de geschiedenis der laatste eeuwen. Daarom mogten wij hier kort zijn. In het tweede deel hebben wij over de *waarde* van het gelooven op gezag gesproken.

EERSTE DEEL.

De beteekenis van de uitdrukking: „gelooven
op gezag.”

EERSTE HOOFDSTUK.

De uitdrukking beschouwd uit een taalkundig oogpunt.

Wanneer men eene bepaling van een woord of van eene uitdrukking verlangt, moet men het spraakgebruik raadplegen. Dit echter heeft aan ieder woord, tenzij het de naam is van een bepaald voorwerp, meerdere beteekenissen gegeven, die alleen in hare hoofdkenmerken overeenkomen. Het staat ons nu niet vrij, ééne dezer beteekenissen naar willekeur te kiezen, en deze als definitie te laten gelden, maar wij moeten hierin *alle* hoofdkenmerken, en deze alleen, opnemen. Men stuit hier echter op eene zwarigheid; altijd ontmoet men zoo-

genaamde grensgevallen, die vele en voorname van deze hoofdkenmerken bezitten, maar ook een zeker aantal daarvan missen, en die men toch benoemen moet met het woord waarvoor men eene definitie zoekt. Zal men nu zijne bepaling wijzigen? Maar dan ontmoet men weêr nieuwe zwaarigheden die eerst geene moeite veroorzaakten. Van daar de moeilijkheid, wij zouden bijna zeggen de onmogelijkheid, van eene definitie te geven, die in alle gevallen voldoende bevonden wordt.

De weg, dien men zal hebben in te slaan, is de volgende: men zoeke uit de gevallen, waar men het woord zonder twijfel bezigen mag, eene bepaling te verkrijgen, en trachte vervolgens den samenhang op te sporen met begrippen, die op de grenzen gelegen zijn, maar toch met een ander woord of eene andere uitdrukking behooren benoemd te worden. Hierdoor worden de grenzen zoo scherp mogelijk aangewezen. Eene juiste grens hebben wij ook daarmede niet, maar juiste grenzen bestaan er nergens voor ons; waar wij ze meenen te ontdekken, is er zinsbedrog in het spel; *natura non facit saltus*.

Het spreekt van zelf dat men, bij het raadplegen van het spraakgebruik, het onderzoek niet genoeg kan uitbreiden. Daarom is het noodig te letten op

de taal, die niet anders is dan de geschiedenis van het spraakgebruik.

Wij willen dezen weg ook volgen in ons onderzoek naar de beteekenis van de uitdrukking „gelooven op gezag” en een’ aanvang maken met de beantwoording der vraag: wat is gezag?

§ 1.

Wat is gezag?

„Gezag” is de vrij goede vertaling van auctoritas, welk woord in de meeste nieuwere talen, de hoogduitsche, fransche, engelsche, spaansche en andere talen is overgegaan, en ook bij ons meermalen gebruikt wordt. Het kan in zeer onderscheiden zin voorkomen. In het algemeen beteekent het, een overwigt boven iemand anders, een meerder zijn dan iemand anders. Kiliaan¹⁾ noemt het: „dictio, dictum, sermo, loquutio; et Edictum, edictio, jussus; et Imperium, auctoritas.” Weiland²⁾ noemt gezag: „aanzien en magt uit aanzienlijke geboorte of eenen hoogen ouderdom

¹⁾ Etymologicum teutonicae linguae. Traj. Batav. 1777. Tom. I.

²⁾ Nederduitsch taalkundig woordenboek, Amst. 1802. dl. E—H. bl. 166.

of rijkdommen, of waardigheid, of verdiensten, of ambtsbetrekking voortvloeiende, waardoor in anderen ontzag, gehoorzaamheid, eerbied en somtijds vrees worden verwekt." Er schijnt in onze taal echter nog eene kleine schakering te zijn, in de beteekenissen van gezag en autoriteit. Het laatste wordt nog al eens gebruikt, ter aanduiding van personen die gezag uitoefenen of die veel weten. Zoo zegt men liever: „hij is een autoriteit," dan „hij is een gezag." Men spreekt ook van „autoriteitsgeloof" in een' anderen zin dan van „geloof op gezag;" het eerste wordt door het tweede ingesloten, en beteekent, het gelooven op gezag van zoodanige menschen of boeken, die men zich in betrekking tot de godheid denkt.

Auctoritas is afgeleid van *auctor*, ons *zagsman*, en duidt dus aan de eigenschap van het auctor zijn, evenals b. v. *civitas* is de eigenschap van het *civis* zijn. *Auctor* is op zijne beurt weer afgeleid van *augere*: doen toenemen, hetgeen gelijk staat met het grieksche *αὐξάνω*.¹⁾ Ons woord *gezag* staat zonder twijfel in verband met *zeggen* en *gezeggen*, ofschoon de beteekenis niet overeenkomt met die van *augere*.

¹⁾ Vgl. T. Modderman Az., in het tijdschrift „Nieuw en Oud," 5de jaarg. bl. 65.

Het blijkt echter uit het woord *ontzag*, van *ontzien*, dat ook het werkwoord *zien* hier in aanmerking moet komen; oudtijds toch schreef men voor zien: *zichen*, *zigen* of *zegen*, waarvan de verled. tijd *zag* nog overig is ¹⁾, en misschien is de onderstelling niet te gewaagd dat zeggen en zien van denzelfden stam zijn afgeleid. Het zou er dan maar op aan komen een psychologisch verband tusschen beide woorden op te sporen, en de beteekenis die men dan zou vinden moet wel nader komen tot die van *augere*. Kiliaan noemt *ghesag* en *ghezegh* in éénen adem. De beteekenis van *zeggen* schijnt dan ook naauw met die van *gezag* zaam te hangen. Zeer opmerkelijk immers is het, dat men in het hebreeuwsch de uitdrukking „op gezag” vertaald vindt door עַל־שֵׁמֶר (b. v. Deut. 17 : 6); men weet dat עַל is afgeleid van עָמַר *ademen*, zoodat wij ook hier verband vinden tusschen gezag en zeggen of spreken. Overigens vindt men in 't hebreeuwsch nog de uitdrukkingen בְּשֵׁם *in den naam* of *op gezag van* en עָמַר *gezag*, van den stam עָמַר iemand een last opleggen, hetgeen overeenkomt met een arabisch werkwoord, dat beteekent: ketenen aanleggen.

Wanneer iemand als de Hoogl. van Oosterzee

¹⁾ Vgl. Weiland, t. a. p.

verklaart „dat het niet gemakkelijk is, naar het schijnt, eene juiste bepaling van het woord gezag te geven” ¹⁾, dan zal men ons wel niet ten kwade duiden dat wij niet dan schroomvallig onze bepaling ter neder schrijven. Vooraf willen wij echter eenigzins uitvoerig nagaan, welke meeningen er omtrent de beteekenis van dit woord in omloop zijn.

De Hoogl. Stuffken zegt, in zijne uitstekende verhandeling over de kerkelijke overlevering ²⁾: „ieder, die een ander onderwijst en opvoedt, oefent een zeker gezag op hem uit.” Men kan echter niet volhouden dat iemand onderwijzen en opvoeden, volgens het spraakgebruik, gelijk zou staan met gezag uitoefenen.

Chavannes ³⁾ verwerpt elke bepaling, die niet een intellectueel karakter heeft, zooals: „l'ensemble des qualités propres à inspirer le respect” en: „le droit d'être obéi,” terwijl hij zelf onder gezag verstaat: „le droit d'être cru.” Hij kent dit regt alleen toe aan de waarheid. Geen mensch heeft volgens hem het regt om geloofd te worden, en daar er nu toch velen zijn, die

¹⁾ Naschrift tot het tweede deel der Christologie van J. J. van Oosterzee, bl. 577.

²⁾ Uitgegeven door Teijlers godgeleerd genootschap, 33ste dl. bl. 450.

³⁾ De l'autorité des Saintes-écritures. Revue de Théologie, Tom. X. p. 260.

op zulk een regt aanspraak maken, onderscheidt hij een waar en een valsch gezag. Dit laatste omschrijft hij aldus: „Quand il s'agit de la possession de la vérité, la tradition reçue à contre-sens comme dispensant de l'acte personnel sans lequel la vérité ne peut être discernée et embrassée, la tradition abusant de ses droits légitimes à notre confiance pour s'entourer d'un prestige et dicter des oracles, la tradition prend un nom; elle s'appelle l'autorité” ¹⁾. Het regt om geloofd te worden kan volgens Chavannes alleen aan de waarheid worden toegeschreven. Wij hebben daar vrede meê, mits men dan ook uitga van de stelling: God is de waarheid. Dit noemt de schrijver nu het ware gezag; maar is het niet zeer gewaagd elk ander gezag een valsch gezag te noemen? Ieder toch, die op elk ander gezag aanspraak maakt, beweert dat hij in eene bijzondere betrekking tot God geplaatst is. Wie nu het onderzoek naar de waarheid dezer bewering aanvangt met het gezag waarvan hier sprake is een valsch gezag te noemen, is niet onpartijdig. Daarenboven, er bestaat nog wel degelijk een gezag, dat

---

¹⁾ Wat betreft de „acte personnel” waarvan Chavannes spreekt, hiervan zegt hij: „deux choses sont contenues dans le fait de la certitude: d'abord, la parfaite conscience d'avoir compris; en second lieu, l'évidence de la proposition que l'on a comprise.”

men niet kan betitelen met den naam van gezag der waarheid en waarop toch de definitie van Chavannes van valsch gezag niet toegepast worden kan. Immers, wanneer men eene meening regtvaardigt door zich te beroepen op de getuigenis van iemand, die geacht kan worden een kundig regter te zijn, kan men met het volste regt van gezag spreken. De schrijver erkent alleen een gezag dat men gezag op gebied der godsdienst zou kunnen noemen, en laat het gezag op staats- en wetenschappelijk gebied buiten rekening ¹⁾.

Vinet ²⁾, de historische zijde van ons vraagstuk behandelende, geeft in het voorbijgaan deze bepaling van gezag: „le droit ou la faculté dont jouit un être raisonnable d'être cru sur parole.” Ook hier wordt het gezag op het gebied van den staat buitengesloten en spreekt men dus alleen van een gezag, dat een intellectueel karakter heeft. Vinet meent

¹⁾ Het stuk van Chavannes is tevens gerigt tegen het werk van den graaf Agnor de Gasparin (*Les écoles du doute et l'école de la foi*. Genève et Paris, 1853). Deze schrijver zou veel duidelijker geweest zijn, als hij eene heldere bepaling gegeven had van hetgeen hij onder gezag wenscht verstaan te hebben. Dit laatste geldt evenzeer van het stuk van Trottet (*De l'autorité et de l'inspiration des écrits Sacrés*. *Revue de théologie de Colani*, Tom III, p. 376).

²⁾ *Moralistes des seizième et dix septième siècles* par A. Vinet. Paris, 1859, p. 180—185.

dat dit regt niet alleen aan de waarheid, maar ook aan menschen kan toekomen. Wij keeren daarom hier de opmerking tegen Chavannes gerigt om, en zeggen dat deze bepaling wel het wetenschappelijk gezag bevat, maar het bijzonder gezag, dat men aan de godheid toekent of aan personen die met de godheid in betrekking worden gedacht, buiten rekening laat. Chavannes en Vinet hebben in den grond der zaak dezelfde definitie (*le droit d'être cru*); maar uit hunne omschrijvingen blijkt het, dat de een er mede bedoelt een gezag op godsdienstig, de ander een gezag op wetenschappelijk gebied. Zij is te zwak, wanneer men het eerste gezag bedoelt, en niet bepaald genoeg, wanneer er het tweede onder verstaan wordt. Beider fout is dat zij het woord *gelooven* gebruikt hebben; immers dit woord kan, zooals wij later zullen zien, in onderscheiden zin worden gebezigd, en een woord van dubbelzinnige beteekenis mag nimmer in eene definitie voorkomen. Vinet heeft die dubbelzinnigheid niet weggenomen door te spreken van „op zijn woord gelooven;” integendeel, de zaak wordt er slechts onduidelijker door.

Volgens S. Coolhaas van der Woude¹⁾ is ge-

---

¹⁾ Waarheid in Liefde, 1844: Op welke gronden rust het gezag

zag in het algemeen: „de magt welke een persoon of eene zaak, van buiten op ons werkende, uitoefent, om ons in denken, gevoelen, willen of handelen te bepalen.” Deze uitspraak moct toepasselijk zijn op elk gezag, maar is zij niet te algemeen? Denken, gevoelen, willen of handelen wij wel ooit zonder dat een persoon of eene zaak, van buiten op ons werkende, magt op ons uitoefent? Wij zijn geplaatst in het midden eener wereld, die door alles op ons werkt. Elke gedachte, al schijnt ze ook geheel ons eigendom te zijn, heeft toch, als wij tot den diepsten grond doordringen, haren oorsprong genomen in eene gedachte, die wij elders ontleend hebben. Het spraakgebruik noemt dit *invloed*, en daarom is het bovenstaande eene bepaling van *deze* zaak, en niet van gezag. Wij weten het, men beweert wel eens dat gezag en invloed hetzelfde is; een voorbeeld moge echter het onderscheid aantonen. Wanneer ik, bij mijn onderzoek naar de waarheid van een verhaal, de getuigenis ontmoet van iemand die mij steeds bedrogen heeft, dan zal die getuigenis mijn oordeel bepalen, en wel in tegengestelden zin; die persoon

---

van de apostelen onzes Heeren en van hunne Schriften? Hoedanig is dit gezag en hoever strekt het zich uit? bl. 483.

heeft dus *invloed* op mijne meening, maar niemand zal beweren dat hij *gezag* voor mij heeft. Daarenboven kan iedere gebeurtenis, ieder levenloos voorwerp invloed op mij uitoefenen; bij *gezag* staat daarentegen altijd een redelijk wezen op den achtergrond. De woorden van Coolhaas van der Woude, in dit geval geheel van toepassing, zouden ons hier van *gezag* doen spreken, en, aangezien dit tegen het spraakgebruik strijden zou, zijn zij, als bepaling opgevat, niet te verdedigen. Wil men ze echter niet als definitie laten gelden, maar er eene eigenschap mede aanduiden die aan elk *gezag* eigen is, dan bestaat er geen reden om ze te verwerpen; maar in dit geval helpen ze ons niet veel verder, daar wij dan nog steeds in het onzekere verkeerren wanneer wij het woord *gezag* mogen bezigen, wanneer niet.

Ook Coolhaas v. d. Woude heeft dit ingezien. Hij neemt namelijk vier soorten van *gezag* aan: 1° het *gezag* in zedelijken zin, toegeschreven aan hen, die om de braafheid van hun karakter, om de betrekking van liefde en vriendschap, waarin wij tot hen staan, om hunne ervaring of geleerdheid, op onze innigste hoogachting aanspraak maken; 2° *gezag* in het geschiedkundige; 3° *gezag* der opvoeding; dit *gezag* is tijdelijk en voorbijgaand; het doel er van

is opleiding tot vrijheid; 4° gezag van dwang en overheersching, waaraan men dikwijls bepaaldelijk den naam van gezag toekent; doel en middel zijn hier één. Verder worden deze vier soorten van gezag breedvoerig omschreven, maar eene juiste bepaling van elke soort zoeken wij te vergeefs. Wij kunnen ons met deze verdeeling niet vereenigen: immers aan de tweede en derde soort ligt één en hetzelfde gezag ten grondslag, en de vierde bevat tweeërlei gezag. Wij zullen later van deze bewering rekenschap geven.

De Hoogl. Pareau ¹⁾ noemde deze verhandeling, wier buitengewone verdiensten ook hij erkent, duidelijk en overtuigend, maar schijnt toch de onderscheiding, die Coolhaas van der Woude had voorgeslagen, niet te hebben aangenomen. Pareau heeft dit goede, dat hij het gezag op wetenschappelijk gebied van het overige gezag afscheidt. Om het geliefkoosd woord te behouden, zoo als hij zegt, geeft hij daaraan den naam van innerlijk, geestelijk gezag. „Men onderscheide toch wel,” zoo spreekt hij, „dit, oneigenlijk aldus genoemd, innerlijk gezag, waardoor wij van

¹⁾ Waarheid in Liefde, 1848: Het Christendom zijne eigene apologie in zich dragende. bl. 441.

zelve en gaarne ons laten leiden krachtens onzen eigenen innerlijken geestelijken aanleg, van het eigenlijk gezegd uiterlijk gezag, dat eene magt is buiten ons, die ons dringt en door uitwendige middelen beweegt, om, willens of onwillens, te doen wat ons wordt opgelegd." Dit uiterlijk gezag kan men volgens Pareau alleen *gezag* noemen, zoodat deze bepaling eene algemeene moet zijn; maar dan is daarin geene plaats voor het gezag op 't gebied der wetenschap, dat het tirannieke spraakgebruik nu toch eenmaal gezag heeft genoemd. Het heeft dan zelfs den schijn, alsof Pareau aan niets anders heeft gedacht dan aan het gezag op 't gebied van den staat en het gezag op 't gebied der godsdienst heeft buitengesloten. Toch kan men niet ontkennen dat ook hier zeer goed van gezag kan worden gesproken. Wanneer wij b. v. Cornelius, den hoofdman over honderd, mannen naar Joppe zien zenden om Simon te ontbieden, dan zal men moeten erkennen dat Cornelius dit deed, omdat de godsgezant, wiens stem hij meende te hebben vernomen, voor hem gezag had. Niemand zal beweren dat hier het woord gezag niet juist is gebruikt, maar was dit nu eene magt buiten Cornelius, die hem drong en door uitwendige middelen bewoog, om, willens of onwillens, te doen wat hem werd

opgelegd? De schrijver gebruikt het woord gezag alleen in de beteekenis van wat hij noemt uiterlijk gezag, maar, als hij slechts gezag wil noemen wat zijne definitie aanduidt, dan is hij daarmede in strijd met het spraakgebruik.

Dit werd reeds opgemerkt door J. J. le Roy ¹⁾, die Pareau's verhandeling uit dit oogpunt beschouwde; eene betere bepaling van gezag geeft hij ons echter niet. Wel zegt hij wat wij onder gelooven op gezag moeten verstaan, maar ook in deze definitie schijnt zich een woordenstrijd te mengen, dien Le Roy heeft voorbijgezien, en dien wij, als we over het gelooven op gezag spreken, nader zullen aantoonen.

De vraag die wij thans behandelen is van te groot gewigt om niet over de meeningen nog te spreken van eenige bekende schrijvers.

De eerste verhandeling van den volgenden jaargang van Ernst en Vrede is van J. J. van Toorenbergen en handelt over het gezag der Heilige Schrift. Het is een gezag op godsdienstig gebied dat de schrijver in het oog heeft; vandaar

---

¹⁾ Iets over den woordenstrijd, welke zich schijnt te mengen in de tegenwoordige godsdiensttwisten; in de: Vereeniging, Christel. stemmen, 4de dl., 1850.

dat hij telkens spreekt van „verbindend gezag”, en de bewering, dat het verstand zich niet behoeft geven onder de letter der Schrift, de wijde deur tot irreligieusiteit noemt. Hoe hij nu zeggen kan dat zulk gezag verbindend is voor den Christen, uit kracht van zijne eigene overtuiging, is, niettegenstaande de bijgevoegde verklaring, voor ons onbegrijpelijk. Wij komen hierop nader terug.

Van meer gewigt was de verschijning van Pier-sons „Bespiegeling, gezag en ervaring” ¹⁾. Voorloopig zij het voldoende hier op te geven wat de schrijver onder *gezag* verstaat. Op bl. 73 zegt hij: „Ontkende het individu anderer bestaan, het uitwendig gezag daarentegen ontkent het individu, en met het individu zijn bestaan, zijne regten, en allermeest natuurlijk zijn overmoed.” Deze woorden zijn veel te onbestemd, om als bepaling te gelden, en dit is nog meer het geval met de uitdrukking: „het uitwendig gezag kent praktisch slechts de massa's.” Uit zijne verdere ontwikkeling blijkt het dat de schrijver hier denkt aan *dwang*. Men houde echter in het oog dat Pierson spreekt van *uitwendig* gezag, dat hij dus

¹⁾ Uitgegeven te Utrecht bij Kemink en Zoon, 1855.

nog een *inwendig* gezag ¹⁾ moet aannemen, en dat aan beide uitdrukkingen nog eene meer algemeene bepaling van gezag ten grondslag moet liggen, die ons echter door den schrijver wordt onthouden.

Dit is voorbijgezien in de aankondiging van genoemd werk door F. W. Merens ²⁾, die, zonder eene bepaling van gezag te geven, echter eenige wenken omtrent het gebruik van dit woord mededeelt, welke allezins behartiging verdienen.

Elders ³⁾ zegt Pierson: „*Gezag* duidt nu eenmaal aan (verba valent usu) wat Dr. van Oosterzee juist omschrijft: regt van te vorderen onderwerping des verstands aan onbegrepen en met het verstand strijdige uitspraken.” Hieruit zou volgen dat er geen gezag bestaat, wanneer die uitspraken begrepen worden en niet strijden tegen het verstand, hetgeen geheel en al tegen het spraakgebruik indruischt. Zoo heeft, om een voorbeeld te noemen, hij, die in eenigen tak van wetenschap zeer bedreven is, voor den onkundige gezag ook dan als zijne leeringen

¹⁾ Zoo wordt op bl. 75 tegenover het handelen op *uitwendig* gezag het handelen op *eigen* gezag geplaatst.

²⁾ Ernst en Vrede, 1855, bl. 477.

³⁾ Godgeleerde en wijsgeerige opstellen. Utrecht bij Kemink en Zoon, 1857, bl. 423.

niets onbegrijpelijk of tegen het verstand strijdigs bevatten. Het schijnt dat bij Pierson alleen sprake is van een gezag op het gebied der godsdienst, maar ook dan nog is deze definitie, niet te verdedigen.

Nog moeten wij opmerkzaam maken op een stukje van Dr. T. Modderman Az. ¹⁾). Deze noemt gezag: het door anderen erkende overwigt dat iemand bezit. Wij zullen hier des schrijvers redenering in zijn geheel laten volgen. „Wat is gezag?” dus schrijft hij. „Het woord is afgeleid van *zeggen*. De man, die over anderen te *zeggen* heeft en door wien een ander zich laat *gezeggen*, heeft *zeggingskracht* of *gezag*. Dat is dus niet geheel hetzelfde als *aanzien*, *vermogen* of ook regt om te bevelen, te heerschen. Het *aanzien* dat iemand geniet is een gevolg van het *gezag* dat hij uitoefent, en dat hem te regt of te onregt wordt toegekend. Voor den man van *gezag* heeft men als van zelf *ontzag*, en hij verkrijgt daardoor *aanzien*. De magt, het regt om te heerschen dat iemand bezit, verkrijgt eerst dan het karakter van *gezag*, wanneer hij in betrekking staat tot anderen, die dat regt erkennen en voor dat vermogen moeten onder-

---

¹⁾ Nieuw en Oud, 5de jaarg., bl. 65; onder den titel: Schriftgezag.

doen, zoodat zij er zich door laten gezeggen en beheerschen: of liever omgekeerd, de magt, het regt om te heerschen wordt geboren uit het gezag, het door anderen erkende overwigt, dat iemand bezit. Gezag is op zedelijk gebied hetzelfde wat wij op stofelijk gebied overmagt noemen. Als ik bij voorbeeld een kind bij den arm grijp en zet waar ik wil, toon ik met de daad dat mijne lichamelijke kracht met betrekking tot dat zwakke kind overmagt is. Men spreekt van vaderlijk gezag. En inderdaad, ieder vader dient gezag onder zijne kinderen te hebben, dat behoort tot het denkbeeld van vader. Toch zijn er vaders, die door hun wangedrag of door eene onverstandige, al te gestreng of al te toegefelijke wijze van opvoeding hun gezag verloren hebben. In dat geval baat het weinig of zij zich al op hunne meerderheid, hun regt, hun gezag als vader beroepen. Zij beroepen zich op iets dat niet werkelijk bestaat. Zij hebben geen zedelijk overwigt *over* hunne kinderen en mitsdien geen gezag *onder* hen, want deze laten zich niet door hen gezeggen. Hetzelfde geldt van het zoogenaamd priestergezag. Het zou dwaasheid zijn dat in het afgetrokkene beschouwd als iets verkeers te veroordeelen. Wanneer toch de priester of de evangeliedienaar aan zijne roeping

beantwoordt en dus in waarheid een geestelijke, dat wil zeggen een geestelijk mensch is, die in zedelijke en godsdienstige ontwikkeling boven de menigte staat, dan oefent hij, ook zonder het te willen, een krachtigen invloed uit, laten anderen zich onwillekeurig door hem gezeggen, legt zijne uitspraak vrij wat gewigt in de schaal hunner overleggingen en heeft hij met de daad gezag. Daarentegen zonder die zedelijke meerderheid mag hij van zijn regt om te heerschen spreken, zich op zijnen naam, zijne titels, zijnen stand beroepen, en dat vermeend regt door stoffelijke middelen zoeken te handhaven en te laten gelden, hij heeft geen gezag, maar maakt slechts misbruik van de onkunde en zwakheid van anderen, om door geweld die gchoorzaamheid af te dwingen, waartoe hij door zedelijk overwigt behoorde te dringen."

Modderman onderstelt dus dat iemand het regt om te heerschen bezitten kan, zonder dat dit erkend is door hen over wie hij dan het regt zou hebben om te heerschen, want hij beweert dat dit eerst gezag zou *worden* door de erkenning. Daarom spreekt hij in zijne bepaling van het door *anderen erkende* overwigt. De schrijver schijnt echter zelf in te zien dat er wel wat op zijne redenering valt af te dingen; hij houdt

zich ten minste niet strikt aan zijne bewering dat regt om te heerschen zou kunnen bestaan, zonder dat het erkend wordt. Immers zegt hij: als een vader, die geen gezag onder zijne kinderen heeft, zich beroept op zijn regt, dan beroept hij zich op iets dat niet werkelijk bestaat. Nu meent hij dat aan zulk een' vader het zedelijk overwigt ontbreekt, en besluit hieruit dat er geen gezag kan bestaan zonder zedelijk overwigt. Hij moet dus wel tot de onverdedigbare stelling komen dat iemand, die door geweld of stoffelijke middelen gehoorzaamheid afdwingt, geen gezag heeft. Heeft dan de keizer van Oostenrijk geen gezag over Venetië, ofschoon hij er zich met geweld staande houdt? Modderman komt hier in openbaren strijd met het spraakgebruik; en zoo alleen kan hij de beteekenis van *gezag* en *invloed* geheel gelijkstellen, eene bewering, die wij meenen reeds voldoende weêrlegd te hebben. Ongetwijfeld *moet* men tot zulk eene bewering komen, als men meent dat het regt om te heerschen kan bestaan, zonder dat het erkend wordt.

Eindelijk vermelden wij de bepaling van D. Chantepie de la Saussaye, die met eene verhandeling, onder den titel: *Gezag en Vrijheid*, het tijdschrift *Ernst en Vrede* opende. Wij noemen deze in

de laatste plaats, omdat zij, naar onze meening, de ware definitie geeft. Daar heet het: „het gezag is datgene wat regtens de vrijheid bindt.” De schrijver wil eene bijdrage leveren tot oplossing van den strijd, die er voor ons bestaat tusschen het godsbestuur en de menschelijke vrijheid, en op dit bestuur past hij den naam toe van *gezag*. Zonder twijfel heeft hij daartoe het regt, want het is juist dit wat het spraakgebruik noemt: het gezag van God. Ook op het gebied van den staat en de wetenschap blijft deze definitie hare waarde behouden, al treedt het gezag hier onder een' geheel anderen vorm op. Wij zullen later de verschillende soorten van gezag nader bepalen, maar wij aarzelen geen oogenblik de algemeene definitie van Chantepie de la Saussaye tot de onze te maken. Het is hier de plaats twee bedenkingen, die men tegen deze bepaling zou kunnen inbrengen, te weêrleggen.

Wanneer gezag datgene is, wat regtens de vrijheid bindt, moet men dan niet dikwijls van gezag spreken als het spraakgebruik dit woord verbiedt te gebruiken? Als ik b. v. door het gure weder aan mijne kamer gebonden ben, is het dan niet het weder dat regtens mijne vrijheid bindt? Moet men

dan niet van gezag spreken tegen het spraakgebruik in?

Reeds dadelijk bemerkt men hoe ongepast het gebruik van het woord *regters* hier is; en verder nadenkende zal men inzien dat het niet het weder is waardoor hij die dus spreekt aan zijne kamer gebonden wordt, maar wel het onaangenaam gevoel door het weder bij hem teweeggebracht. Hij wordt dus gebonden door zich zelve, niet door het weder, en, aangezien het vermogen om zich zelve te regeren juist eene definitie van vrijheid is, zoo is het duidelijk dat er hier geene sprake kan zijn van *gezag*. Nog zou men kunnen tegenwerpen dat, even als in de definitie van Coolhaas van der Woude, ook in deze het begrip van het woord invloed opgesloten ligt. Deze bedenking geldt echter evenmin. Als wij het boven gekozen voorbeeld weêr opnemen, dan zien wij aanstonds dat de persoon die mijne meening bindt in tegengestelden zin, omdat ik gewoon ben steeds door hem bedrogen te worden, juist daardoor geen *regt* heeft om mijne vrijheid te binden en dus, volgens de bepaling van Chantepie de la Saussaye, nimmer voor mij gezag hebben kan.

Men heeft reeds kunnen opmerken dat het woord gezag in meer dan éenen zin gebruikt wordt, en

eene der oorzaken van den langdurigen strijd, die over het gelooven op gezag wordt gevoerd, hebben wij zonder twijfel te zoeken in het door elkander gebruiken van deze verschillende beteekenissen. Pierson¹⁾ heeft gesproken van een gezag op het gebied der wetenschap, der kunst, der zedelijkheid en der godsdienst, maar men behoeft zijne ontwikkeling van het gezag op het gebied der kunst en der zedelijkheid slechts na te gaan, om te zien dat men alle gezag, waarvan hier gesproken wordt, kan terugbrengen tot eene der beide andere soorten. Het gezag treedt op het gebied van den staat in eenen anderen vorm op dan op het gebied der wetenschap, en hier weer in een' anderen vorm dan op het gebied der godsdienst. In den staat is het de regering die gezag heeft, in de wetenschap de wetenschappelijke man, in de godsdienst de godheid. Over deze drie soorten van gezag wordt gestreden; wat is dan eenvoudiger dan alle gezag tot ééne van deze drie terug te brengen?

Vooreerst noemen wij dan het gezag op het gebied van den staat. Hier is het de regering die datgene bezit wat regtens de vrijheid bindt. Het binden der vrijheid treedt hier op in den vorm van regeren,

---

¹⁾ Bespiegeling, gezag en ervaring, bl. 72.

besturen, beheerschen. Op het gebied van den staat is dus gezag: het regt om te regeren, en als van zelf dringt zich de vraag aan ons op: van waar dat regt ¹⁾?

Met opzet spraken wij in onze bepaling van *regt* en niet van *erkend regt*: want wij meenen te moeten ontkennen, dat dit regt zou kunnen bestaan, zonder dat het wordt erkend door hen over wie dan gezag zou worden uitgeoefend. Immers zij die het regt erkennen, hebben dit ook toegekend. De mensch bezit vrijheid, hij bezit het regt om zich zelven te regeren; hierin bestaat het eigenaardige, het uitnemende zijner natuur. Ontneem den mensch deze vrijheid en gij hebt hem tot een ander wezen gemaakt; want godsdienst behoort tot des menschen wezen en godsdienst onderstelt zulk eene vrijheid ²⁾.

¹⁾ De beteekenis van regt vinden wij terug in het fransche werkwoord *autoriser*, dat bij ons vertaald wordt door: regt geven; het wordt dikwijls overdrachtelijk gebruikt. Het latijnsche *auctoritas* komt ook voor op het gebied van den staat; b. v.: „ad Caesaris se auctoritatem conferre.” (Cic.)

²⁾ Zelfs G. F. Puchta (*Cursus der Institutionen*, Leipzig, 1856, S. 9) zegt: „Vermöge der Freiheit ist der Mensch Subject des Rechts. Seine Freiheit ist das Fundament des Rechts, alle Rechtsverhältnisse sind ein Ausfluss derselben.” Men bedenke echter dat de schrijver vooraf gezegd heeft: „Der Mensch hat die Freiheit, auf dass er durch seine freie Bestimmung den Willen Gottes ausführe.”

De mensch nu kan dit regt aan een ander geven, en doet dit ook werkelijk, omdat hij meent dat die ander óf beter dan hij zelf in staat is te beoordeelen wat goed, wat niet goed voor hem is, óf meer kennis van zaken heeft dan hij, óf beter in staat is om voor hem te zorgen, of om andere redenen. Nu wordt hij, wien dit regt is toegekend, gezegd *gezag* te hebben. De uitoefening van dit opgedragen regt is *regeren*; dus heeft ieder die regeert gezag, ofschoon het niet noodzakelijk is dat ieder regeert die gezag heeft. Hieruit volgt dat ieder die regeert het regt heeft om te regeren, eene stelling die misschien vreemd klinkt, maar niet te min waar is. Zelfs dan als men door geweld heerscht is dit het geval; want het is onmogelijk gezag uit te oefenen over hen die zich niet willen laten beheerschen. De keizer der Russen b. v. heeft de magt in handen om Polen te verpletteren; maar als de Polen zich liever laten dooden dan zich onderwerpen, waar blijft dan het gezag van den keizer? Zoodra zij daarentegen hun verzet opgeven, dragen zij daarmede aan den keizer het regt op om hen te regeren ¹⁾.

¹⁾ Een en hetzelfde berigt deelde ons mede dat de Franschen zich

Hoewel men niet kan beweren dat ieder die gezag heeft daarom noodzakelijk regeren moet, zal men toch moeten toegeven dat het alleen van hem afhangt dat gezag uit te oefenen. Men zou als voorbeeld hiertegen kunnen aanvoeren dat er velen zijn die den Bourbons het regt toekennen om te regeren, dat de Bourbons zonder twijfel gaarne van dit regt gebruik zouden maken en dat het hun toch onmogelijk schijnt te zijn. Bij nader inzien zal men echter bespeuren dat er *niet* velen zijn die hun het regt toekennen om te regeren. Tusschen zeggen en doen is een groot verschil, en wanneer een Bourbons-gezinde zich met der woon vestigt in een land dat zich aan eene andere regering heeft onderworpen, dan verbindt hij zich daardoor tot gehoorzaamheid aan de regering van dat land en niet aan een' Bourbon. Alleen dan, als hij zich vestigde in een land waar geene plaatselijke regering bestaat, zou hij aan een' Bourbon het regt om te regeren kunnen toekennen, en deze zou dat regt naar hartelust kunnen uitoefenen, d. i. regeren; maar zou er wel zulk een Bourbons-gezinde op aarde te vinden zijn?

---

van Puebla hadden meester gemaakt en dat die stad zich had overgegeven.

Niet ieder zal ons toegeven dat het regt om te regeren alleen zoolang aan eene regering toekomt, als het den onderdanen behaagt haar dit toe te kennen. Men beweert dat God alleen aan de menschheid hare regenten geeft; een koning moet beschouwd worden als de gezalfde Gods, het regt om te regeren is hem regtstreeks door God toegekend. Het is hier de plaats niet om over de leer van het goddelijk regt der koningen te spreken; voor ons doel is het voldoende op te merken, dat zij die beweren het regt om te regeren regtstreeks van God ontvangen te hebben, toch in werkelijkheid geduldig moeten afwachten tot het den menschen behagen zal dit gezag te erkennen. Dit wordt dikwijls voorbijgezien. Pierson ¹⁾ maakt ons opmerkzaam op eene uitspraak van C. Trummer, waarin deze beweert dat de staat zijn „Dasein und seine Legitimation von der göttlichen Gnade herleitet, und dass von dieser göttlichen Gnade auch das Amt des Staats zu strafen stammt.” Verder zegt hij: „Es giebt kein Volksrechtsbewusstsein, es ist dies ein Phantom, eine Chimäre . . .” „Wer den Volksmassen eine solche Autorität zugesteht, bricht mit Christenthum

¹⁾ Godgeleerde en wijsgeerige opstellen, 1857, bl. 106.

und Offenbarung." Maar bewijst niet de gansche geschiedenis dat het volk altijd zulk eene autoriteit heeft gehad, en ligt dan die gansche geschiedenis buiten het godsbestuur? De voorstanders van deze leer zullen moeten aantoonen dat God wel de regeringen aanstelt, maar niet de leider is van de harten der menschen, die weigeren eene regering te erkennen; dan eerst zal men algemeen tot de leer van het goddelijk regt der koningen kunnen toetreden ¹⁾. Zoolang dit nog niet bewezen is, zal men het gevoelen moeten eerbiedigen van hen, die het godsbestuur uitstrekken over *alle* daden van vorsten en volken, al ware ook het verband tusschen het godsbestuur en des menschen vrijheid een voor hen onoplosbaar raadsel.

Dit regt om te regeren kan te regt of ten onregte zijn toegekend, naarmate de persoon, wien het is opgedragen, meer of minder in staat is het hem opgedragen bestuur waar te nemen. Het is duidelijk dat de voorstanders der leer van het goddelijk regt der koningen nimmer kunnen spreken van eene regering aan wie het regt om te regeren ten onregte

¹⁾ Vgl. Mr. C. W. Opzoomer, De orthodoxie aan het staatsroer. Amsterdam bij J. H. Gebhard, 1863.

is toegekend. Volgens hen is de regering de vertegenwoordigster van God; het verzet tegen eene regering staat dus gelijk met een verzet tegen God. Elke regering regeert te regt en niemand kan aan haar het regt om te regeren ontnemen, dan Hij die het haar heeft toegekend; daarom is het dwaas van den mensch gehandeld zich tegen eene regering te verzetten. Als elke regering in den naam Gods regeert, dan moet de mensch het regt om te regeren haar ook niet *kunnen* ontnemen; want, als hij hiertoe in staat ware, zou het gezag of het regt om te regeren, dat die regering bezit, van *hem* afhangen; en dit wordt juist bestreden ¹⁾.

Wij wenschen de beteekenis van „gezag” op het gebied van den staat nog eenigzins uit te breiden. Hier toch treffen wij in het groot aan, wat wij elders in enger’ kring ontwaren. Ieder die een ander’ regeert of bestuurt heeft een dergelijk gezag; een vader die zijne kinderen, een fabrikant die zijne werklieden, een zeekapitein die de bemanning van zijn schip bestuurt, kan zeggen zulk een gezag te

¹⁾ Wij willen geenszins hiermede het godsbestuur, zelfs tot in de kleinste bijzonderheid, uitsluiten.

bezitten. Het is het gezag, waarvan in de leer van het regt sprake is en dat in vele vormen kan optreden, ofschoon in het romeinsch regt het woord *auctoritas* uitsluitend dat gezag beteekent 't welk een voogd over zijnen pupil uitoefent. De aard van het gezag is hier dezelfde, en wij meenen het daarom te mogen brengen onder dat wat wij noemden: gezag op het gebied van den staat. Dit gezag steunt namelijk op eene onderlinge willige overeenkomst. De burgers van een' staat nemen op zich te doen wat hij, wien zij het regt om te regeren hebben gegeven, hun oplegt. De fabrikant maakt eene dergelijke overeenkomst met zijne werklieden, maar bedingt er nog wat bij: opdat hij niet buiten zijn toedoen in ongellegenheid zou komen, geven de werklieden, door het sluiten zelf der overeenkomst, hem het regt om, onder zekere omstandigheden, door middel eener hoogere magt (de wet), hun het breken der overeenkomst zeer te bemoeijelijken. Ook tusschen den vader en zijne kinderen, den voogd en zijn' pupil, bestaat zulk eene overeenkomst. Zoolang het kind nog niet gezegd kan worden een' wil te hebben, kan er ook nog van geen gezag sprake zijn; in deze periode heeft de vader alleen *magt* over het kind. Zoodra de wil zich

echter begint te ontwikkelen wordt er in stilte eene overeenkomst gesloten. De vader moge daarbij gemagtigd zijn om, onder zekere omstandigheden, de hulp der wet in te roepen om zijn kind te besturen, d. i. het breken der overeenkomst zeer te bemoeijelijken, maar als dit volstrekt niet wil bestuurd worden, is het onmogelijk het daartoe te dwingen. Dat in den staat de regering zulk eene magt niet kan inroepen tegenover de burgers, als deze hunne overeenkomst willen breken, ligt in den aard der zaak; er is geene hoogere magt dan de wet. Het volkenregt, de publieke opinie enz., zijn de eenige magten die de regering in bescherming nemen tegen de ongelegenheden waarin de onwil der burgers haar kunnen brengen.

Onze bepaling van gezag op het gebied van den staat was deze: gezag is het regt om te regeren. Als wij ons herinneren dat wij gezag in het algemeen noemen: datgene wat regtens de vrijheid bindt, dan zien wij dat het gezag in dit geval alle trappen van beperking kan doorloopen. Hij die dit gezag heeft bezit juist zooveel regt om te regeren, als hem wordt toegekend en nooit meer als hem kan worden toegekend. De mate dezer beperktheid staat natuurlijk in verhouding tot het zelfbestuur der onder-

danen ¹⁾. Als men hier dus spreekt van een onbeperkt gezag, dan bedoelt men daarmede dat hij, die het regt om te regeren geeft, zich verbindt om alles te doen wat de regeerder hem oplegt. Die onbeperktheid is echter alleen eene intensieve, nooit eene extensieve. Deze laatste is alleen der godheid voorbehouden; vandaar dat de voorstanders der leer van het goddelijk regt der koningen de meest volkomene onderwerping moeten vorderen van alles wat in den mensch voor onderwerping vatbaar is.

Tot het gezag, dat wij nu behandelen, moet men een gedeelte brengen van het gezag dat Coolhaas van der Woude ²⁾ brengt onder het „gezag der opvoeding” en „het gezag van dwang en overheersching.” Maar het gezag der opvoeding, ongetwijfeld eene zeer vreemde uitdrukking, bevat nog tweeërlei gezag; het gezag namelijk dat de meer ontwikkelde voor den minder ontwikkelde heeft en het gezag dat wij bepaalden als het regt om te regeren. Als een kind om de waarheid van iets te bewij-

¹⁾ Die beperking, wij weten het, wordt in den staat voorgesteld door de volksvertegenwoordiging, het bolwerk tegen despotisme.

²⁾ Waarheid in Liefde, 1844, bl. 483.

zen zegt: „vader of moeder heeft het gezegd,” dan heeft die vader of moeder gezag voor dat kind; maar men gevoelt dat dit een ander soort van gezag is dan hetgeen de vader uitoefent als het kind, ofschoon pruilende, op zijn bepaald bevel iets volbrengt. Dit laatste gezag behoort tot hetgeen wij hier behandelen, en, waar het doel van dit gezag opvoeding is, daar kan men zeggen dat het „tijdelijk en voorbijgaand is;” dit volgt ook reeds uit hetgeen wij zeiden over de beperktheid van het gezag. Coolhaas van der Woude meent dat opvoeding ook wel het doel is van de overheid; dit moge in de theorie fraai klinken, in de praktijk komt zulk een gezag niet voor. Men zal toch niet beweren dat Nederland over Java, Engeland over Canada regeert met het doel om het volk op te voeden? Men schijnt zich gaarne eene overheid voor te stellen, die het volk opvoedt, maar men houde in het oog dat in dit geval het doel van haar bestuur de vrijmaking des volks van alle gezag der overheid zou moeten zijn, eene vrijmaking die allernoodlottigste gevolgen na zich zou slepen. Het gezag der overheid is niet tijdelijk en voorbijgaand, maar blijvend; haar doel niet de opvoeding, maar het geluk des volks.

Het gezag van dwang en overheersching brengen wij ook slechts gedeeltelijk tot het gezag dat wij noemden: gezag op het gebied van den staat. Het gezag, dat de veldheer voor den soldaat, de meester voor den slaaf bezit, nemen wij gaarne daaronder op; maar als „de leerling het woord des meesters geheel of ten halve of geheel niet begrepen aanneemt om daarbij te blijven rusten, omdat hij, de meester, het gezegd heeft,” dan meenen wij het gezag, dat die meester voor dien leerling bezit, elders te moeten plaatsen, zoo als wij straks zullen aantoonen.

Pierson ¹⁾ brengt het gezag waarover wij spreken onder het gezag op het gebied der wetenschap; het komt ons voor dat dit onjuist is. Het gezag op het gebied der wetenschap van het staatsrecht is iets geheel anders dan het gezag, dat door sommige leeraars van het staatsrecht wordt verkondigd. Het eerste komt voor, waar men eene stelling dier wetenschap aanneemt, omdat een ander die verkondigt, het tweede, waar een vorst in den naam van God zijn volk bestuurt, zoodat elk verzet tegen zijne regering als een verzet tegen God wordt aan-

¹⁾ Bespiegeling, gezag en ervaring, bl. 81 en volgg.

gemerkt. Alleen het eerste kan men gezag op het gebied der wetenschap noemen, het tweede brengen wij tot het gezag op 't gebied van den staat. Van het gezag dat uitgeoefend wordt door eene regering, wier regt om te regeren van het volk zelf wordt afgeleid, is bij Pierson geen sprake; dit volgt uit zijne definitie van gezag.

Vóór wij tot de beschouwing van een ander gezag overgaan, merken wij nog op dat vooral op 't gebied van den staat het woord dikwijls wordt gebruikt om er de personen mede aan te duiden die gezag bezitten. Men spreekt van: „het gezag heeft bevolen,” „on gehoorzaam zijn aan het gezag” enz.

In de tweede plaats spraken wij van gezag op het gebied der wetenschap. Elke wetenschap draagt roem op namen van mannen, die daarin hebben uitgemunt, die haar hebben vooruitgebracht, die stellingen verkondigden, wier ontwikkeling tot heilrijke ontdekkingen hebben geleid. Men beroept zich op hen om eene stelling aan te prijzen, want zij hebben gezag voor anderen, die minder bedreven zijn dan zij. Wanneer b. v. een theoloog, weinig bekend met botanie of zoölogie, bestreden wordt met bewijsgronden aan eene dezer wetenschappen ontleend, dan zal hij zich beroepen op het gezag van Linnaeus,

Decandolle, Gegenbaur, van der Hoeven e. a.; omgekeerd zal een botanist of een zoöloog, weinig bekend met de theologie, en bestreden met argumenten die in deze wetenschap te huis behooren, zich beroepen op het gezag van Schleiermacher, Hase enz.

Uit deze voorbeelden kunnen wij reeds het karakter van dit gezag opmaken. Iemand heeft wetenschappelijk gezag voor anderen, indien hij hun vertrouwen op de juistheid zijner onderzoekingen in zulk eene mate bezit, dat zij reeds, a priori, eene gunstige meening koesteren omtrent de waarheid zijner uitspraken. Wij zouden dus dit gezag kunnen bepalen als het bezit eener wetenschappelijke meerderheid in de meening van een ander.

Wij weten dat iemand, die gezag heeft, datgene moet bezitten wat regtens de vrijheid bindt, en vragen dus ook hier: vanwaar dat regt? Het ontstaat geheel van zelf, door de betrekking waarin zich de onervarene tot den ervarene geplaatst vindt. Wat de onervarene van den ervarene overneemt is in zekeren zin het eigendom van den laatste; hij heeft er een zeker regt op, zoolang het ten minste niet in den geest des eersten is opgenomen. Zal iemand dit gezag te regt bezitten, dan moet hij meer ervaren

zijn dan hij die het erkent; hij moet weten, wat de ander niet weet, gezien of gehoord hebben, wat de ander niet heeft gezien of gehoord. Heeft de onervarene alles, wat hij vroeger van den ervarene overnam, in zijnen geest opgenomen, dan heeft deze geen gezag meer voor hem. Laat ons het hier gezegde met een voorbeeld ophelderen.

Als een kind aan een' onderwijzer, dien het niet kent, wordt toevertrouwd, neemt het op gezag van anderen aan dat die onderwijzer zeer veel weet, en niets is natuurlijker, dan dat het overneemt wat deze mededeelt. Weldra ontdekt het kind door eigen onderzoek dat alles, wat wordt medegedeeld, waar is, en neemt dus aan dat zijn onderwijzer zeer kundig is, maar doet dat *nu* niet meer op gezag van anderen. Wanneer eindelijk het kind alles in zijnen geest heeft opgenomen, wat de onderwijzer het gezegd heeft, en deze alles gezegd heeft, wat hij wist, dan wordt daarmee het gezag, dat de een voor den ander bezat, opgeheven.

Wanneer het kind ¹⁾ eenmaal de meening zijns

---

¹⁾ Als wij hier spreken over de betrekking van het kind tot zijn meester, dan verstaan wij daaronder in het algemeen de betrekking die er bestaat tusschen den minder- of onervarene en den meer ervarene, eene betrekking die men in iedere wetenschap terugvindt.

meesters in de eene of andere zaak heeft overgenomen, dan is het niet geheel vrij meer in zijn oordeel. Het zal spoediger diens meening in zijnen geest opnemen, en daarentegen meerdere en krachtiger bewijsgronden noodig hebben om van het tegendeel overtuigd te worden, dan vóór dien tijd. De meening des meesters zal invloed op zijn oordeel uit oefenen, en in zooverre kan men zeggen dat des meesters rogt, waarvan wij boven spraken, de vrijheid van den leerling bindt, zoodat onze definitie ook hier van toepassing blijkt te zijn.

Dit gezag wordt niet meer of minder willig toegekend, gelijk dit het geval was met het gezag op het gebied van den staat. Wanneer wij, hoe dan ook, hebben ingezien dat iemand het in eenige wetenschap veel verder heeft gebragt dan wij, heeft die man gezag voor ons, al denken wij overigens ook nog zoo vreemd over hem. De reden van het verschil is, dat in dit geval een zedelijke drang op ons wordt uitgeoefend, terwijl bij het gezag op het gebied van den staat eene physische magt ons tot gehoorzaamheid drong. In het eerste geval wordt de wil beheerscht, in het tweede kan alleen de physische mensch, om het zoo eens uit te drukken, worden gedwongen; en daar de wil den geheelen mensch

bestuurt, kan er bij het gezag op het gebied der wetenschap volstrekt niet van willige toekenning sprake zijn.

Men zal ons hier tegenwerpen dat het regt, waarover wij boven handelden, op een' geheel anderen grondslag steunt, dan op de betrekking zelve, die er bestaat tusschen meester en leerling. Weder zal men ons op God wijzen en zeggen dat Hij alleen kan uitmaken, wat waar of niet waar is. Hij heeft de waarheid bekend gemaakt bij onderscheiden gelegenheden; de berigten daarvan hebben wij slechts na te slaan, om het ware van het onware te leeren onderscheiden; ja zelfs, God heeft van zijne wijsheid zóóveel afgestaan aan sommige leden van het menschelijk geslacht, dat deze ons in elk geval zonder falen de waarheid kunnen aantonen.

Men weet dat dit eens de heerschende meening geweest is, en dat de sporen er van, tot schade voor de wetenschap, ook thans nog niet zeldzaam zijn. Wij zullen deze leer hier niet weêrleggen, maar alleen opmerken, dat de ondervinding ons dikwijls een onderscheid aantoot tusschen eene uitspraak, die, volgens bovengenoemde meening, regtstreeks van God afkomstig is, en de uitspraak van onze rede. Men

zal dus moeten aantonen dat God door genoemde organen regtstreeks tot ons spreekt, en dat onze rede onbevoegd is om over waarheid en onwaarheid een oordeel te vellen. Zoolang dit niet bewezen is, zal men het goed regt moeten toegeven van hen, die, op dit gebied, de waarheid zien in hetgeen de rede hun als waarheid verkondigt.

Wij zeiden reeds dat op het gebied der wetenschap iemand te regt of ten onregte gezag kan bezitten. Men zal vragen hoe dit mogelijk is, daar dit gezag van zelf ontstaat, buiten toedoen van hem voor wien het geldig is? Als iemand toch ten onregte gezag bezit, is hij niet, wat hij zijn moest, meer ervaren dan hij voor wien hij het bezit; maar in dit geval is zijn gezag immers opgeheven?

Deze bedenking wordt uit den weg geruimd als men nagaat, hoe gemakkelijk het kan gebeuren dat een onwetende een' ander voor zeer ervaren aanziet, terwijl deze in werkelijkheid niet veel meer weet; toch heeft hij dan gezag, maar bezit dit niet te regt. Voor hen, die alle ware wetenschap alleen van God afleiden, moet ook God alleen te regt gezag bezitten en ieder ander gezag ten onregte bestaan; het gezag op het gebied der wetenschap is dan, zoowel intensief als extensief, onbeperkt.

Voor ons echter kan van eene intensieve onbeperktheid nimmer sprake zijn, want iedere wetenschap gaat uit van en steunt op algemeene begrippen, die ieders eigendom zijn voordat men zich in eenige wetenschap begint te oefenen; en hoe groot nu ook het gezag moge zijn, nooit zal men iets aannemen wat tegen deze begrippen strijdt. Zelfs het kind komt nimmer geheel onwetend tot zijnen meester, maar heeft van alle zijden reeds wetenschap opgedaan, die het niet zal laten varen dan nadat het de waarheid van de bewijzen voor het tegengestelde helder inziet.

Daarenboven gebeurt het meestal dat, in dezelfde wetenschap, meer dan één persoon voor ons gezag heeft. Als hunne uitspraken met elkander strijden, moet noodzakelijk het gezag van den een' verminderen, van den anderen vermeederen, d. i. minder beperkt worden.

Ook in omvang is het niet onbeperkt; niemand bestaat er die het meesterschap in alle vakken van wetenschap bezit, en de hoogst ontwikkelde zal dikwijls het gezag erkennen van een' veel lager ontwikkelde. Het is waar, dat voor het kind van zeer jeugdigen leeftijd het wetenschappelijk gezag der ouders al vrij onbeperkt is in omvang, maar, daar het moeije-

lijk is hier van wetenschap te spreken, en daar deze onbeperktheid, zoo ze bestaat, dan toch maar van zeer korten duur is, mogen wij dit geval gerust buiten sluiten.

De mate van beperktheid staat steeds in verhouding tot den trap van ontwikkeling waartoe zij, voor wie het gezag bestaat, gekomen zijn; hoe meer zij toenemen in ontwikkeling, des te minder talrijk worden ook de personen die voor hen gezag hebben. Van alle gezag hier ontslagen te worden is onmogelijk, maar wel kan men het in eenige wetenschap zoover brengen dat men daarin voor ieder ander beoefenaar gezag heeft, terwijl men zelf in die wetenschap geen gezag meer erkent. Voor den zóódanige was het gezag tijdelijk en voorbijgaand, en het streven van den wetenschappelijken man moet zijn dit standpunt te bereiken.

Er bestaat geen gezag dat meer algemeen is, dan dat wat wij hier behandelen, omdat de wetenschap of datgene wat geweten wordt zoo verbazend uitgebreid is. In alle talen wordt door het spraakgebruik het woord *gezag* hier ten gebruike aangewezen, en wij begrijpen niet hoe men ooit heeft kunnen beweren dat gezag, op elk gebied van den menschelijken geest, overtollig is.

Eene andere vraag is het, of 't niet beter zou zijn het woord gezag in dezen zin door een ander woord te vervangen. Indien hiermede begripsverwarring wierd tegengegaan, zouden wij de eersten zijn die eenig ander woord wenschten in te voeren. Maar wij twijfelen er aan. De woorden ontvangen hunne beteekenis van de geschiedenis en niet van eene onderlinge overeenkomst. Men slaat voor hier te spreken van *vertrouwen*, *crediet* enz., omdat wat wij hier *gezag* noemen altijd met vertrouwen moet gepaard gaan. Men verlangt dus dat wij in dezen zin niet meer het woord gezag, maar eene omschrijving zullen bezigen, omdat wij anders een onjuist spraakgebruik in de hand zouden werken. Die vrees is echter ongegrond. Het spraakgebruik kan nimmer onjuist worden genoemd, want het is de hoogste regter in de taal. Zal men, om een voorbeeld te noemen, beweren dat wij een onjuist spraakgebruik volgen, wanneer wij het woord *klerk* bezigen in een' zin, die niets met het woord *κλῆρος* te maken heeft? Met regt heeft men het spraakgebruik wel eens tiranniek genoemd. Elke poging om er zich tegen te verzetten is gevaarlijk, want, naar onze meening, wordt hierdoor de verwarring steeds grooter. De onbestemdheid, die er ook in de be-

teekenis van het woord vertrouwen ligt, doen ons mede aarzelen dit hier te bezigen, en, al is het waar dat het wetenschappelijk gezag met vertrouwen gepaard gaat, dit laatste woord schijnt toch steeds in een' meer gemodelijken zin gebruikt te worden, dan het eerste.

Het zal niet noodig zijn voorbeelden bij te brengen, om te bewijzen dat men overal waar wetenschap is van gezag spreekt, en niet ongepast nog iets nader aan te toonen, waar wij het gezag op het gebied der wetenschap ontmoeten. Wij zullen daartoe na-gaan wat Coolhaas van der Woude ¹⁾ en Pierson ²⁾ ons omtrent het gezag mededeelen, daar wij zodoende alles, waarover verschil van meening zou kunnen bestaan, ter sprake brengen.

Coolhaas van der Woude spreekt in de eerste plaats onder anderen van gezag in zedelijken zin, toegeschreven aan hen, die om hunne ervaring of geleerdheid op onze innigste hoogachting aanspraak maken. Een zelfde zedelijk gezag wordt volgens den schrijver toegeschreven aan hen, die om de braafheid van hun karakter, om de betrekking van liefde

¹⁾ Waarheid in Liefde, 1844, bl. 483.

²⁾ Bespiegeling, gezag en ervaring, bl. 75 en volg.

en vriendschap, waarin wij tot hen staan, op deze hoogachting regt hebben. Wij moeten bekennen dat zulk gezag, als het ooit voorkomt, ons zeer te onrecht toegeschreven schijnt; hoe braaf mijn vriend ook moge zijn en hoe opregt zijne liefde en vriendschap, op dezen grond alleen heeft hij nimmer gezag voor mij.

Meer bekend is het gezag dat de schrijver het geschiedkundige noemt; immers zonder dit is er geen kennis van geschiedenis mogelijk. De berigtgever van een feit dat door hem is bijgewoond kent dit beter, dan hij die het berigt leest en het feit niet heeft bijgewoond; hij bezit derhalve gezag. Dit kan echter allerlei trappen van beperking ondergaan, afhankelijk van de kennis die men omtrent den berigtgever bezit. Wanneer deze geen ooggetuige was, blijft hij hetzelfde gezag behouden, maar hij is dan niet zoozeer de berigtgever van het feit, als wel van datgene, wat hij omtrent het feit heeft vernomen. Terwijl hij dus hetzelfde gezag behoudt, heeft zijn berigt minder waarde, en deze vermindert nog aanmerkelijk, wanneer wij weten dat zijn geschrift niet onveranderd tot ons is gekomen. In het dagelijksch leven ontmoeten wij ieder oogenblik een dergelijk gezag, want de berigtgever eener gebeurtenis

die wij niet bijwoonden heeft meest altijd gezag voor ons; hier echter staan wij zelden zoo onwetend tegenover hem, als dit bij een zuiver geschiedkundig gezag het geval is.

Wat het gezag der opvoeding aangaat, daarover zeiden wij reeds onze meening. Het kind vertrouwt dat zijn vader alles weet en komt dus tot hem met allerlei vragen over allerlei onderwerpen. 't Bezit van het wetenschappelijk gezag is een noodzakelijk vereischte bij het opvoeden.

Het zal niet noodig zijn, na al het gezegde uit een te zetten dat het gezag, hetwelk de meester voor den leerling bezit en dat door Coolhaas van der Woude gebragt wordt onder het gezag van dwang en overheersching, een wetenschappelijk gezag mag genoemd worden.

Het gezag dat voorkomt in de studie der natuur, en op het gebied der juridische en staatkundige wetenschappen, brengen wij met Pierson tot het hier behandelde, hoewel wij er iets anders onder verstaan, dan deze schrijver. Pierson spreekt ook van een uitwendig gezag op het gebied der kunst, dat nog in drie vormen zou optreden: slaafsche navolging van een bepaald genie, slaafsche navolging van de antiëken, slaafsche navolging van de natuur. Zou men

echter bij zulke navolgingen wel van *gezag* mogen spreken? Geen kunststuk komt tot stand, dan door het in acht nemen van de regelen der kunst; die regelen kunnen onderwezen en aangeleerd worden op kunstakademiën. Er zijn dus wetenschappen van en meesters in de kunst, en als men hier van gezag spreekt, bedoelt men een wetenschappelijk gezag. Als ik zeg: Schiller heeft voor mij gezag op het gebied der kunst, dan zal zeker niemand op het denkbeeld komen dat ik een navolger van Schiller ben, maar het er voor houden dat ik de regelen der kunst, door dien dichter voorgeschreven, aanneem. Wat Pierson slaafsche navolging noemt, wordt nooit door het spraakgebruik *gezag* geheeten, en het komt ons voor dat juist de sterke afkeuring, waarmede Pierson over deze navolging spreekt, bewijst dat zij iets anders is dan gezag. Waren beide zaken geheel hetzelfde, die sterke afkeuring zou beter geregtvaardigd zijn, dan nu.

Somtijds hoort men ook zeggen dat een feit gezag heeft. Deze uitdrukking is als overdragtelijk te beschouwen. Men noemt de geschiedenis eene leermeesteres, en in elk feit dat gezag heeft treedt deze onderwijzende op. Dit gezag is dat eener leermeesteres, die onderwijst door middel van de feiten der

geschiedenis, en men kan derhalve deze spreekwijze niet aanvoeren, om te bewijzen dat ook levenlooze voorwerpen gezag kunnen hebben ¹⁾).

Behalve op het gebied van den staat en van de wetenschap wordt het woord gezag gebezigd op het gebied der godsdienst. Hier is gezag het bezit van absolute wijsheid en goedheid dat aan iemand wordt toegeschreven. Deze woorden behoeven geene verklaring; het Wezen, welks wijsheid onfeilbaar, welks goedheid onveranderlijk, niet voor ontwikkeling vatbaar is, het Wezen dat wij God noemen, bezit zulk een gezag. Met volkomen regt meenen wij van gezag op godsdienstig gebied te mogen spreken, want alleen de godsdienstige mensch kent dit gezag. Als wetenschappelijk gevormd man en als burger van den staat bestaat er voor hem ook een gezag op gebied der wetenschap en van den staat, maar in zijne hoedanigheid van godsdienstig mensch kent hij nog een gezag van een' anderen aard.

Hier is het dus God die de vrijheid bindt; maar

---

¹⁾ Ook op het gebied der wetenschap gebruikt men het woord gezag om er de personen mede aan te duiden die gezag uitoefenen. Men zegt: „Humboldt zal hier toch wel een gezag zijn” (beter autoriteit, want van gezag is geen meervoud).

van waar ontleent God het regt daartoe? Wij mogen ons niet op een ander gezag beroepen, want dan zou dit de laatste grond zijn voor het gezag, dat aan God wordt toegeschreven, en indien deze laatste grond niet God zelf is, gevoelen wij ons niet bevredigd. God heeft gezag, omdat Hij God is; het is waar, dat dit een sprekend voorbeeld is, van wat men een cirkelbewijs noemt, maar het is niet te min volkomen juist. Evenals God den grond van zijn bestaan in zich zelve heeft, evenzoo heeft hij ook den grond van zijn gezag in zich zelve; de voorstelling van God, die de godsdienstige mensch bezit, sluit deze eigenschap in. Wij staan hier aan de eindpaal van onze bewijzen, en op de vraag, of wij dan, wat wij op gezag van God aannemen, zonder reden aannemen, antwoorden wij met De Genestet:

Ik geef mij over,
 Met blind geloof,
 Aan U den Vader
 Wien niets me ontroof!

Tot hiertoe heeft het nooit eenige moeite gekost, uit te maken wat hij die gezag had beval of leerde. Op het gebied der godsdienst is deze vraag

niet zoo gemakkelijk te beantwoorden. Het is duidelijk dat wij hier geen grondig onderzoek in het werk kunnen stellen, om de gewigtigste en moeilijkste vraagstukken des tijds te beantwoorden; onze krachten zouden daartoe ook verre te kort schieten. Maar aangezien deze vraagstukken zeer naauw zamenhangen met de vraag naar het gezag op godsdienstig gebied, moeten wij er met weinige woorden over spreken.

Vooreerst dan openbaart God zich in den mensch zelven, zoodat deze, door onmiddellijke waarneming, Gods wil en uitspraak weten kan. Het bewijs voor deze openbaring rust op het bestaan van iets hoogers dan het stoffelijke. De mensch staat hooger dan het dier. Hij gevoelt soms een' strijd in zich zelven tusschen twee magten, het eindige en het oneindige beginsel; hij handelt, door eene inwendige kracht gedreven, soms tegen eigen voordeel in. Die inwendige kracht ontleent hij aan eene stem, die hij in zijn binnenste verneemt, en die hij eene stem Gods noemt, omdat hij Hem, die in dat onstoffelijke denkt, spreekt, wil, God noemt. Zij roept hem niet alleen toe dat de mensch moet leven in vereeniging met God, het goede moet doen en het kwade vlieden, maar zij is ook de grond van de voorstellingen, die hij

zich omtrent zijne betrekking tot God maakt ¹⁾.

Die voorstellingen brengen mede dat de mensch, ook in de verschijnselen der natuur, eene openbaring Gods ziet, evenals in de voorvallen der geschiedenis. Zoo ook zoeken wij b.v. de gedachten van Michel Angelo niet alleen in zijne woorden, maar ook in de Sint-Pieterskerk, in zijn standbeeld van Mozes, in zijne schilderstukken, in zijne gedichten.

De openbaring Gods, zooals onze medemenschen die in hun binnenste vernemen, is voor ons van onberekembare waarde. Mannen, uitstekend in godsdienst en door de stem Gods geleerd en onderwezen, hebben boeken zaamgesteld, waaruit wij Gods wil en uitspraken kunnen opmaken, in zooverre de historische kritiek ons deze als de werkelijke uitspraken

---

¹⁾ „Nativa est homini conscientia ethica... cordi ipsius insita. Conscientia illa quae bona jubet appetere mala fugere, non tam ab homine habetur, quam ab ipsa homo... Prima stamina vitae vere humanae posita sunt in necessitate quadam, in qua non a nobis collocati sumus, sed a Deo libero semet ipsum revelante. Deus legem ferens, et scit id quod Ipse est et vult... In conscientia humana Deus vult semetipsum, jubet enim legem, quae est Ipse, et belle sane conscientia vox Dei nominatur; Deus enim in ea cogitat, loquitur, vult; cogitat autem atque vult id quod Ipse est.” J. A. Dorner: Oratio de ratione inter ecclesiam et rempublicam intercedente. Insunt nonnulla de auctoritatis indole ethica. Bonnae, 1847. pg. 5—7.

en den werkelijken wil Gods doct kennen. Mozes was misschien de meest uitstekende onder hen. Maar de hoogste openbaring Gods is ons geschonken in de verschijning van Jezus, niet slechts omdat hij Gods stem zuiver vernam, maar vooral ook omdat hij het levende beeld van het goddelijke was, waarin de oneindige liefde zelve, te gelijk goddelijk en menschelijk, is verschenen. Ook hier is het de historische kritiek, die ons leert wat God ons door Jezus zegt en beveelt.

Ieder mensch is eene openbaring Gods voor zijne medemenschen, eene bladzijde uit het boek, waarin God zijne wetten en uitspraken heeft geschreven. Maar niet ieder mensch is gelijk aan een' Mozes, die Gods stem veel duidelijker vernam dan zijne tijdgenooten en daarom, bij uitnemendheid, eene openbaring van God aan het menschedom kan genoemd worden. Jezus alleen openbaarde ons God zooals Hij is; daarom is hij door woorden en werken voor ons de *hoogste* openbaring Gods ¹⁾. Dit getuigt de

¹⁾ „Verbum Dei intus in nobis sonans idem est, quod in Christo est incarnatum. Unus est idemque Dei λόγος qui in hominum conscientia generali effulsit tanquam lux in tenebris micans; qui paganorum conscientia fuit, qui per Mosen externae legis forma revelatus est (Joh. 1 : 17, 5 : 46), qui denique tanquam viva praesensque

verschijning zelve van Jezus op aarde. Want wie, die zich bewust is een beter en hooger leven te bezitten, zou niet in Jezus, door wien dat leven in hem gekomen is, Gods Zoon erkennen? ¹⁾).

Zulk eene voorstelling van de openbaring Gods wordt echter door velen niet aangenomen. In den laatsten tijd heeft men deze wel eens voorstanders der oudere rigting genoemd. Bij veel verschil van gevoelen, heerscht er echter, in eenige voorname punten, eenstemmigheid onder hen. De openbaring van God aan het menschelijk geslacht is, volgens hen, niet algemeen, zoo als wij boven stelden, maar slechts het voorregt van sommigen, die dan bewuste of louter onbewuste organen der Godheid zijn. De woorden of geschriften dezer personen zijn de groote bron voor de kennis van waarheid, zedelijkheid en godsdienst, waarover de mensch zelf nimmer een onfeilbaar oordeel kan vellen. Ook mogen wij Jezus van Nazareth niet beschouwen als een' mensch van gelijke bewegingen als wij, in wien het ein-

---

lex, tanquam amor ipse, personalis, divinus simul et humanus, in Christo apparuit." Dorner, l. l. pg. 12.

¹⁾ Vgl. 1 Joh. 5. Scholten: Leer der Herv. kerk, Dl. I. bl. 166, 211. Dr. F. C. W. van Bell: De patefact. Chr. indole etc. Lugd. Bat. 1849. Zie beneden: Dl. II. Hoofdst. 3. § 2.

dige en oncindige beginsel in een geheel éénige verhouding aanwezig zijn; neen, hij is een wezen dat van de menschen geheel onderscheiden is.

Wij willen nu nog niet over de bewijzen spreken, die er tot staving van deze redencring worden bijgebracht; later zal daarvoor nog gelegenheid zijn. Hier wenschen wij alleen na te gaan, of het gezag van God, zooals het door deze rigting wordt voorgesteld, niet in strijd geraakt met de wereld der werkelijkheid.

Reeds vroeger maakten wij met de bovenstaande leer kennis: immers, op het gebied van den staat trad zij op in de leer der anti-revolutionairen. Voor hen is eigenlijk het staatsgezag een gezag op het gebied der godsdienst; maar hoe gaarne zij het ook doen zouden, het valt hun moeilijk de burgers of onderdanen geheel „perinde ac cadavera” te beschouwen, en hierop toch moet hunne theorie uitloopen. De koning, die door Gods genade regeert, heeft alleen eigen wil en wensch bij het regeren te raadplegen; er schijnen echter nog andere willens en wenschen te bestaan, waarnaar hij zich eveneens *moet* rigten, zoodat een eeuwigdurende strijd hiervan het gevolg is.

Ook op wetenschappelijk gebied troffen wij deze leer aan, waar men de rede onbevoegd verklaarde om

over waarheid of onwaarheid te oordeelen. Evenmin als straks kunnen de voorstanders dezer leer aan zichzelf gelijk blijven, want zij moeten hunne zonen, om in de wetenschappen bekwaam te worden, ter schole zenden niet bij hen, die zij meenen dat door God regtsteeks verlicht worden, maar bij diegenen die wat zij weten verklaren alleen door middel hunner rede te hebben geleerd. Het gezag op gebied van den staat en van de wetenschap is voor hen één met dat op het gebied der godsdienst, daar het God alleen is aan wien gezag kan worden toegeschreven. Maar, aangezien zij eenmaal in deze wereld leven, zijn zij genoodzaakt ook het gezag van anderen aan te nemen, en het gevolg daarvan is, zooals wij zeiden: een eeuwigdurende strijd, waarvan zij de oplossing maar zelden beproeven.

Die strijd is niet alleen onoplosbaar, maar van eene geheel eigene natuur. Als God een bevel geeft of eene uitspraak doet op 't gebied van den staat of van de wetenschap, in strijd met andere bevelen of uitspraken, mede van God afkomstig, wie moet dan dien strijd beslissen? Immers de mensch. Maar die mensch kan niet oordeelen over waarheid of onwaarheid; dus wordt een strijd tusschen twee goddelijke bevelen of uitspraken beslist door een

wezen dat daarover niet oordeelen kan. Is er eene stelling denkbaar, die meer tegenstrijdigs bevat? Wij gelooven het niet; en zonder nog op de bewijsgronden, die men voor deze meening aanhaalt, het oog te vestigen, meenen wij te mogen beweren dat eene leer, die tot zulke gevolgtrekkingen moet komen, en zooals wij dagelijks zien ook werkelijk komt, voor het minst den schijn van onwaarheid tegen zich heeft.

Tot het begrip van gezag behooren noodzakelijk twee partijen; ééne die gezag heeft en ééne voor wie het bestaat. Die twee partijen vloeijen echter op het gebied der godsdienst te zamen, hetgeen voortspuit uit de geheel eenige betrekking tusschen God en den mensch. God leeft in hem en hij in God, zoodat het gezag van God de vrijheid bindt op eene wijze, dat zij toch volkomen vrijheid blijft; daarom is de uitdrukking *witwendig* gezag even ongepast als *inwendig* gezag.

Als men vraagt hoe men moet oordeelen, wanneer eene uitspraak der wetenschap in strijd is met eene uitspraak van God, dan antwoorden wij hierop dat die strijd niet voorkomt. Wel kan dit het geval zijn tusschen eene uitspraak van de *wetenschap* der godsdienst of der zedelijkheid en de overige wetenschappen, maar dit is een strijd op het gebied der

wetenschap zelve, die dus ook daar behoort te worden opgelost. Als b. v. een huis door brand wordt bedreigd, en de eigenaar ziet dat het eenig redmiddel is de handen aan het werk te slaan, om het overspringen der vonken af te weren, dan gehoorzaamt hij aan de stem der wetenschap; maar als hij tevens een gebed ten hemel zendt, om God te smeeken zijne bezittingen te bewaren, dan gehoorzaamt hij aan de stem van God. Wij zien in deze handelingen nog geen spoor van strijd; immers de stem Gods zegt niet: tracht het overspringen der vonken *niet* te beletten, en de stem der wetenschap raadt het bidden niet af. Strijd wordt eerst geboren, wanneer er een oordeel en vervolgens eene voorstelling ontstaat, zoodat de godsdienst van het gebied des gevoels overgaat op dat van het verstand, en wanneer die voorstellingen verbonden worden met andere, die wij over natuur en leven hebben gevormd ¹⁾. Ze strijden hiermede of komen er mede overeen. Als men nu in ons geval vraagt: hoe kan de eigenaar de oorzaak van den brand zoeken in het overspringen der von-

---

¹⁾ Evenzoo ook leeren wij van God, welke onze pligt is, maar slechts in het algemeen, en eerst de toepassing der uitspraken Gods op de wereld geeft ons kennis van de behoeften en belangen van hen, die met ons leven.

ken en tevens in God, dan is dit eene vraag, die de godsdienstwetenschap zal hebben op te lossen, en het is bekend dat deze oplossing reeds door velen is beproefd.

In tegenstelling van het gezag op het gebied van den staat en van de wetenschap is dit gezag altijd onbeperkt, zoowel intensief als extensief; men kan zich op godsdienstig gebied slechts één onverdeeld gezag denken.

Wij zeiden dat Chavannes het gezag, waarover wij thans spreken, noemde: le droit d'être cru, en merkten toen tevens aan dat het woord *croire* hier niet gelukkig gekozen is, omdat het niet genoeg bepaalt wat men bedoelt. Bij Vinet is de definitie eenigzins anders; zij luidt: le droit d'être cru sur parole, maar hij past haar toe op een ander gezag. Beide bepalingen kunnen echter even goed voor het gezag op wetenschappelijk gebied gebezigd worden, als voor het gezag op godsdienstig gebied, en daarom heeft Chavannes evenmin regt om haar uitsluitend op het laatste toe te passen, als Vinet, wanneer hij dit doet op het eerste ¹⁾.

---

¹⁾ Het volgende kan misschien eenig licht werpen op de bepalingen van Chavannes en Vinet. Toen de graaf van Provence,

Beide soorten van gezag zijn echter wezenlijk onderscheiden, en dit verschil heeft zijnen grond hierin, dat het wetenschappelijk gezag altijd beperkt, het andere geheel onbeperkt is. Dit verschil moet vooral in het oog worden gehouden, want door de verwarring van beide gezagssoorten is er veel nuttelooze twist ontstaan. In het reeds aangehaalde naschrift op zijne Christologie, noemt de Hoogl. van Oosterzee het gezag van God: „het regt van God om op zijn woord geloofd te worden” ¹⁾. De onbepaaldheid dezer uitdrukking blijkt, naar het ons voorkomt, overtuigend uit de bijgevoegde verklaringen. Wij lezen telkens van een „onvoorwaardelijk buigen voor”, en eene „onvoorwaardelijke aanneming van” Gods woord, waaruit men zou moeten opmaken dat hier een gezag op godsdienstig gebied wordt bedoeld.

---

later Lodewijk XVIII, beschuldigd werd van medepligtigheid aan de geheimzinnige zamenzwering, die de markies de Favras in den zin zou hebben gehad, gebruikte hij, in zijne pleitrede voor de „représentants de la Commune”, deze woorden: „J’ai le droit d’être cru sur mes paroles.” Uit deze woorden ziet men dat er op de juistheid der bovengenoemde bepaling nog wel wat valt af te dingen; want, indien men hier het woord gezag wilde bezigen, zou men moeten zeggen: „ik heb het *regt* op gezag”, en niet: „ik heb gezag.” Men kan het gezag alleen een *regt* noemen, wanncer het willig wordt toegekend.

¹⁾ Bl. 575.

Maar op eene andere plaats vinden wij het volgende: „denken wij er aan . . . om iemand tot een blind geloof te verlagen . . . ? Neen, en andermaal neen.” Daar nu de schrijver wel niet zal beweren dat een blind geloof aan de woorden van God den mensch verlaagt, zoo schijnt hier *geen* gezag op godsdienstig gebied bedoeld te worden, en, uit de woorden: „gehcele verwerping van het gezagsbegrip op Christelijk standpunt, is mij, om alles te zeggen, eene anticipatie op het volgende leven, wanneer de mensch en de Christen niet langer in een kinderstaat toen, maar tot volle rijpheid gekomen zal zijn,” mogen wij besluiten dat er nu aan een wetenschappelijk gezag gedacht wordt. Want het gezag van God kan niet voor vermindering vatbaar zijn, daar God dan niet altijd en in alles zou behoeven geloofd te worden. Vermindering is hier beperking; maar het gezag op godsdienstig gebied is onbeperkt. ¹⁾

Pierson sprak over dit „naschrift”, voor zoover

---

¹⁾ Deze verwarring blijkt ook duidelijk uit eene zinsnede voorkomende in de noot op bl. 571. Daar lezen wij: „Dubbel bevreemdend, wanneer juist het *gezag* van een *enkelen* geaccrediteerden naam een' zoo beslissenden steen werpt in de schaal des oordeels van hen, die zich anders niet sterk genoeg tegen de *Goddelijke autoriteit* der H. Schriften verklaren kunnen.”

het betrekking heeft op het Schriftgezag, in het reeds genoemde stukje, voorkomende in zijne „Godgeleerde en wijsgeerige opstellen,” waarin, zooals wij zagen, eene andere definitie van Van Oosterzee: „het regt van te vorderen onderwerping des verstands aan onbegrepen en met het verstand strijdige uitspraken,” wordt goedgekeurd. Wij hebben reeds aangetoond dat deze bepaling van gezag niet kan gelden als eene algemeene, en moeten haar hier beschouwen als eene definitie van het gezag op het gebied der godsdienst.

Indien een voorstander van het goddelijk gezag der H. Schriften eene daarin medegedeelde uitspraak, die met het verstand niet strijdt en zeer goed kan begrepen worden, aanneemt, zal men niet kunnen ontkennen dat hij deze gelooft op gezag van God. Nu kan men ons te gemoet voeren, dat, indien de wetenschap deze uitspraak voor waar verklaart, zij wordt aangenomen op een gezag, dat wetenschappelijk mag genoemd worden; dat, wanneer de wetenschap die uitspraak voor onwaar verklaart, d. i. wanneer zij met het verstand strijdt, ze wordt aangenomen alleen door de voorstanders van het goddelijk gezag der H. Schriften, en dat dus, alleen in het laatste geval, van gezag op het gebied der gods-

dienst kan gesproken worden. Met andere woorden: wanneer iemand, die het goddelijk gezag der H. Schriften verdedigt, eene uitspraak aanneemt, welke door de wetenschap voor waar verklaard wordt, doet hij dit niet, omdat zij in den Bijbel staat, maar omdat de wetenschap verklaart dat ze waar is. Deze bewering is echter niet juist. Voor hem, die aan den Bijbel goddelijk gezag toeschrijft, moet deze uitspraak onomstootelijk, onveranderlijk waar, voor ieder ander' historisch, d. i. niet onomstootelijk, voorloopig waar zijn. Daarom kan men niet volhouden dat hij, die in zake van godsdienst op gezag gelooft, dit alleen doen zou ten opzichte van onbegrepen en met het verstand strijdige uitspraken.

De Hoogl. Van Oosterzee heeft hetzelfde standpunt ingenomen, dat mijn waardige leermeester, de Hoogl. Vinke, reeds vroeger, en ook nog in eene zijner laatste pennevruchten ¹⁾ verdedigd heeft. Deze scheen geneigd om voor gezag een ander woord, en wel *crediet*, in de plaats te stellen; dit wordt echter door het spraakgebruik niet gewettigd. Men zegt in het dagelijksch leven dat iemand geaccrediteerd

---

¹⁾ Geloof op gezag? Lcerrede naar Matth. 5 : 22a. Utrecht, 1861.

is d. i. crediet heeft ¹⁾), maar dit crediet is niet hetzelfde, als het gezag, dat Vinke zoekt te bewijzen. Van Oosterzee ²⁾ bedoelt met „afdoend gezag” van het woord des Heeren: het „volkomen krediet” van den Heer. Doch om aan deze laatste uitdrukking de beteekenis te geven van „te berusten in het woord van den Heer, ook dan wanneer ik den inhoud of de redelijkheid zijner verklaringen nog niet kan doorzien,” is vrij willekeurig. Beiden, Vinke en Van Oosterzee, trachten het goddelijk gezag der H. Schriften aannemelijk te maken door het wetenschappelijk gezag daarvan te bewijzen; maar wij mogen deze methode in geenen deele goedkeuren. — Bij den eerste vinden wij nog de uitdrukking „spreken met gezag;” dit beteekent natuurlijk: spreken in het bewustzijn dat men gezag heeft.

De boven door ons gegeven bepaling: het bezit van absolute wijsheid en goedheid, dat aan iemand wordt toegeschreven, bevat juist het karakter in zich, waardoor het gezag op godsdienstig gebied zich onder-

---

¹⁾ „Jean par sa probité, par ses propriétés, par sa bonne renommée offre des garanties. On *croit* en lui, il a du *crédit*.” F. Bastiat: Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas. Paris, 1862. p. 47.

²⁾ Hoe moet het modern Naturalisme bestreden worden? Utr. 1863. bl. 37.

scheidt. Ook ligt er in opgesloten dat het denkbeeld van gezag onafscheidelijk aan het denkbeeld van God verbonden is, zoodat men van God nimmer beweren kan dat Hij te regt gezag bezit, noch dat dit gezag een regt is.

Nog eene enkele opmerking zij ons aan het einde dezer paragraaf vergund. Men hoort dikwijls de uitdrukkingen gebruiken: uitwendig, uiterlijk, geestelijk, inwendig, innerlijk, zedelijk gezag enz. Door sommige schrijvers zijn deze benamingen toegepast op willekeurig vastgestelde begrippen, waarin zij door sommigen wel, door anderen niet gevolgd zijn. Zij splitsen den mensch in tweeën, in een' geestelijken en een' physischen mensch, en noemen alles wat de vrijheid van den laatste bindt *gezag*. Wordt de physische mensch nu door den geestelijken beheerscht, dan heet dit een innerlijk, eigen of inwendig gezag, en hiertoe brengt men het gezag op wetenschappelijk en godsdienstig gebied, in zooverre men, wat dit laatste betreft, zich eene openbaring Gods in den mensch voorstelt; terwijl men onder uiterlijk of uitwendig gezag verstaat: het staatsgezag benevens het gezag op 't gebied der godsdienst, in zooverre men daarbij niet denkt aan eene openbaring Gods in den mensch. In dezen zin spreekt b. v. Pareau

van een innerlijk, geestelijk en een uiterlijk gezag; Pierson van een eigen en een uitwendig gezag, waartoe hij brengt het gezag op godsdienstig gebied (de schrijver wil hierbij niet gedacht hebben aan eene openbaring Gods in den mensch), en de navolging van het genie, van de antieken en de natuur op het gebied der kunst. D o r n e r spreekt van eene „auctoritas externa” (gezag op ’t gebied van den staat en van de wetenschap) en eene „auctoritas interna” (gezag van Gods stem, zoo als de mensch die in zich zelven verneemt).

Het komt ons voor dat deze onderscheiding niet is goed te keuren, te minder daar zelfs de beteekenissen der uitdrukkingen niet standvastig schijnen te zijn. Zooals wij reeds aanmerkten denkt men bij *gezag* aan twee partijën, ééne die gezag heeft en ééne voor wie het bestaat. Maar als men dit toegeeft, dan moet men erkennen dat gezag altijd *uitwendig* kan genoemd worden. Al is het ook dat bij het gezag op ’t gebied der godsdienst beide partijën in één vloeijen, toch stellen wij ons God altijd voor als staande tegenover ons. De persoon, die de vrijheid bindt, staat buiten den mensch. Den mensch, wiens vrijheid gebonden wordt, kan men niet in tweeën deelen, al heeft hij ook eene physische en

eene geestelijke zijde. Als men zegt: „ik geloof op gezag”, dan wordt met dat *ik* de geheele en niet alleen de physische mensch bedoeld.

Door zedelijke noodzakelijkheid gedrongen worden is: door de Godheid geleid worden; daarom getuigt Christus zelf dat het zijne spijze is te doen den wil des Vaders. Wij keuren derhalve het gebruik van de uitdrukking „zedelijk gezag” af; zij kan alleen onduidelijkheid bevorderen.

Evenzoo is de spreekwijze: „handelen op eigen gezag” eene oneigenlijke, waarmede men aanduidt dat er *niet* op gezag wordt gehandeld. Daarom meenen wij dat de onderscheiding van innerlijk en uiterlijk gezag niet is vol te houden. Wat men door deze uitdrukkingen heeft trachten aan te duiden is, dunkt ons, het volgende: bij het gezag op 't gebied van den staat wordt des menschen wil door physische middelen gedrongen, bij het gezag op 't gebied der wetenschap door zedelijke, en, bij het gezag op 't gebied der godsdienst, vereenigt zich de wil des menschen met den wil van God.

§ 2.

Wat is gelooven?

Wij behoeven de verschillende beteekenissen, die men aan dit woord met meer of minder regt heeft toegekend, niet alle na te gaan; zulk een onderzoek wordt voor ons doel geenszins gevorderd. Wanneer wij vragen, waar de uitdrukking „gelooven op gezag” gebezigd wordt, dan bepalen wij daarmede eenigzins de grenzen waar binnen wij ons te bewegen hebben. Deze uitdrukking nu komt niet voor in den Bijbel, maar wordt eerst in lateren tijd algemeen aangetroffen. De beteekenis van het woord *gelooven*, zooals het voorkomt in het N. T., ligt in zooverre buiten ons bestek, als deze ontleend wordt aan een bepaald eigenaardig spraakgebruik, dat nergens elders zóó voorkomt; wij zullen haar dus alleen in het voorbijgaan vermelden. Ook moeten wij het tegenwoordig spraakgebruik in verbinding brengen met de taalkundige beteekenis, om daaruit op te maken wat men met het woord gelooven bedoelen kan, wanneer men spreekt van „gelooven op gezag.”

Verder moet men in het oog houden, dat gelooven

hier nimmer kan voorkomen in den zin van zich op iemand of iets verlaten; waar men op gezag gelooft, daar beweert men de waarheid van iets dat een ander voor waar verklaart. Men stelt zich eene uitspraak voor, die gedaan wordt door den persoon op wiens gezag men gelooft, omtrent een feit, of eene andere uitspraak, waarvan men de waarheid beweert. Daarom kan gelooven hier alleen betrekking hebben op de meer of minder vaste overtuiging, die men ten opzichte van de waarheid eener stelling bezit. De uitdrukkingen: „iemand —, aan iemand —, in iemand — of in iets gelooven op gezag” zal men zeer zelden gebruikt vinden, en, waar men ze ontmoet, daar kan men gerust volhouden dat ze óf geen zin hebben óf moeten terug gebragt worden tot het „iets —, of aan iets gelooven op gezag”.

Door deze opmerking, wordt ons onderzoek veel vereenvoudigd. Immers hebben wij alleen na te gaan, in hoeverre iemand hetgeen hij gelooft zijn eigendom kan noemen, de waarheid daarvan helder inziet.

Wij verschillen hier in meening van den Hoogl. Rauwenhoff, die ten sterkste ontkent¹⁾ dat ge-

¹⁾ In zijn geschrift: De zelfstandigheid van den Christen, Dordrecht 1857.

looven, in de uitdrukking „gelooven op gezag”, zou kunnen beteekenen: iets als waar aannemen, en beweert dat men moet denken aan de beteekenis, die in het N. T. aan dit woord gegeven wordt. Doch dit is niet juist. Gelooven *kan* beteekenen: iets als waar aannemen, en, wat meer is, het beteekent dit in ons spraakgebruik *bijna altijd*, en niet *soms*, zooals Rauwenhoff ¹⁾ zegt. Het komt ons voor dat de schrijver tot zulk eene beschouwing gekomen is, door de vreemde definitie die hij van *gezag* geeft. Hij zegt ²⁾: „Onder gezag verstaan wij dat men iets, wat als godsdienstige waarheid wordt voorgesteld, als zoodanig aanneemt omdat hij, die het predikt, verzekert dat het waarheid is, of omdat een ander dit aangaande zijne prediking bevestigt”.

Wij noemden deze bepaling vreemd omdat ze niet te begrijpen is. Men zou vermoeden dat de woorden *gelooven op vóór gezag* zijn uitgevallen, wanneer het niet van elders bleek, dat de schrijver onder gelooven niet wil verstaan hebben: iets als waar aannemen. Hij schijnt in *gezag* de beteekenis te willen leggen van iets als godsdienstige waarheid aan-

¹⁾ Bl. 100.

²⁾ Bl. 39.

nemen, en, daar nu volgens den schrijver gelooven nimmer beteekenen kan: iets als waar aannemen, moet wel de uitdrukking „gelooven op gezag” voor hem onzin zijn.

Het woord πιστεύω geeft omtrent den graad van overtuiging, die er mede wordt uitgedrukt, niet veel licht, daar het met den acc. der zaak in het act. en pass. gebruikt wordt, in de beteekenis die bij ons gehecht wordt aan de uitdrukking: als waar aannemen. Hier tegenover staat ἀπιστέω: niet gelooven, betwijfelen, wat niet geheel hetzelfde schijnt te beteekenen als οὐ πιστεύω; meestal vindt men tusschen beide uitdrukkingen hetzelfde onderscheid dat men bij ons aantreft tusschen: iets niet als waar aannemen, en aannemen dat iets niet waar is, hoewel men beide beteekenissen weergeeft door: niet gelooven. Deze onderscheiding wordt echter niet streng in het oog gehouden, ook niet in het grieksch ¹⁾).

Πείθω in het act. komt in dezen zin voor in de uitdrukking πείθω ἑμαυτόν: ik ben vast overtuigd,

---

¹⁾ Vooral niet in het N. T. vgl. Marc. 16 : 11—16; maar toch vindt men ἀπιστέω gebruikt, als men wil aanduiden dat men iets nog niet gelooft. Vgl. Lucas 24 : 41.

geloof, terwijl het pass. met den dat. of acc. eene minder vaste overtuiging aanduidt; b. v. *ταύτ' ἐγώ σοι οὐ πείθομαι*: daarin geloof ik u niet (das glaube ich dir nicht). In het N. T. heeft *πιστέω* meest betrekking op eene innige, levendige overtuiging, op een zich overgeven, zich geheel verlaten. *Πιστέω εἰς τινα*, *ἐπὶ τινα* en *τινι* brengen nog kleine wijzigingen in den aard van het gelooven aan. Nog heeft men in het grieksch het werkwoord *οἶμαι*: meenen, vermoeden, gissen; maar ook: gelooven, er voor houden, voor waar houden. Sommigen meenen dat *οἶμαι* alleen van ontwijfelbaar zekere, *οἶομαι* alleen van onzekere dingen gebruikt wordt. Hoe dit zij, wij zien dat *πιστέω*, *πείθομαι* en *οἶομαι* kunnen voorkomen in de beteekenis van gelooven, maar dat er geene bepaalde woorden of constructiën zijn om er den graad van overtuiging mede uit te drukken, al is het ook dat men uit de schrijfwijze de bedoeling wel eens kan opmaken.

Het latijnsche *credo* wordt met den acc. gebruikt voor gelooven, als waar aannemen; ook voor: van meening zijn, meenen, er voor houden, voor waar houden, hetgeen wijst op eene vastere overtuiging. *Fido* komt in deze beteekenis niet voor, doch „*alicui rei fidem habere*” beteekent: eene zaak voor

waar houden; men spreekt ook van: „majorem” en „minorem fidem habere.”

Twee verschillende wijzen van gelooven treffen wij bijna overal aan: eene verstandelijke en eene gemoedelijke. Niet altijd echter vindt men in de verschillende talen daarvoor onderscheiden woorden, ofschoon er meestal meer dan één woord is, dat wij door gelooven kunnen vertalen. In het hebreeuwsch bestaat het werkwoord אָמַן , dat in Hiphil beteekent: iets als waar aannemen, en dan met אֶת van personen en zaken, of wel met בְּ ²⁾ gebezigd wordt; het kan ook een meer innig gelooven aanduiden. Het duitische „glauben” staat geheel gelijk met ons gelooven, even als het frausche „croire.” De uitdrukking: „avoir foi”, die wij ook door gelooven vertalen, beteekent: vertrouwen stellen in iemand of in iets. Het woord geloof bezigen wij ook voor „croyance,” dat meer op eene uitwendige belijdenis ziet.

Weiland zegt dat iets gelooven beteekent: „iets op goede gronden voor waarachtig aannemen”, en het is juist deze beteekenis waarmede wij hier te doen hebben ³⁾. De mensch kan echter op twee-

¹⁾ B.v. Gen. 25 : 26.

²⁾ Ex. 4 : 5.

³⁾ Weiland voegt hier nog bij: „gelooven, glauben. Adclung brengt

ërlei wijze iets gelooven. Hij kan dat doen óf omdat hij er van overtuigd is door middel van zijn verstand, óf omdat hij er van overtuigd is door middel van zijn gemoed. Wij willen dit onderscheid aanduiden door te spreken van een wetenschappelijk en van een gemoedelijk gelooven, en met de beschouwing van het eerste een' aanvang maken.

In welken toestand bevindt zich de mensch bij het vernemen van eene uitspraak? Natuurlijk moet zulk eene uitspraak door de zintuigen tot zijne bewustheid komen, maar dit kan niet geschieden, tenzij hij opmerkzaam is. Wanneer nu die uitspraak tot zijne bewustheid gekomen is, kan hij óf „er niet meer over denken”, óf het tot onderwerp van zijn denken maken, hetgeen plaats heeft als zijne belangstelling in die uitspraak is opgewekt. Deze belangstelling kan zelfs het reeds lang vergetene hem zich weêr doen herinneren, voor zijnen geest, voor zijne verbeelding terugbrengen, „want in het algemeen wordt het vormen eener voorstelling van eenig voor-

---

het tot het oude woord lof, lob, laub, hand. Met een handklap beloven, zulk eene belofte aannemen, eene stelling voor waar houden, gelooven.”

werp, terwijl dit niet op onze zintuigen werkt, verbeelding genoemd" ¹⁾).

Wanneer wij met een botanist door een' bloemhof wandelen, en vernemen dat deze bloem zich 's avonds sluit, gene niet, zullen wij dit voor kennisgeving aannemen. Maar als ons later de vraag wordt voorgelegd welke van deze bloemen zich 's avonds sluiten, zullen wij ons onze wandeling herinneren en het zal onmogelijk zijn, ons geheel en al onpartijdig tegenover de objectiviteit van het gehoorde te stellen. Na onderzoek zullen wij een oordeel uitspreken over de waarheid of onwaarheid daarvan, d. i. wij zullen het al of niet gelooven.

Het is echter ook mogelijk *zekerheid* te erlangen, te *weten*; en het gelooven waarvan wij hier spreken, en dat wij wetenschappelijk gelooven noemden, is niet in den aard van overtuiging van het weten onderscheiden. De waarheid van hetgeen waarvan wij overtuigd zijn is echter, ook al is onze overtuiging op den regten weg verkregen, voor ons altijd betrekkelijk; al wat wij weten steunt op de waarnemingen onzer zintuigen, en het is niet zeker dat deze onfeilbare overbrengers der werke-

¹⁾ T. Roorda: Zielkunde. Lecuwarden 1850. bl. 146.

lijkheid zijn. Eene grootere zekerheid, dan die geboren wordt uit eigen waarneming, hebben wij echter niet noodig; achter het uitgangspunt terug te gaan is daarenboven onmogelijk ¹⁾.

Van een feit dat wij zelven zagen hebben wij zekerheid, wij weten dat het waarlijk zoo geschied is, indien onze zintuigen en ons hoofd in goeden staat waren en wij het goed hebben waargenomen. „Ik geloof mijne eigen oogen niet”, „ik weet niet wat ik hoor”, zijn uitdrukkingen, die bewijzen dat men zijne zintuigen niet altijd voor onfeilbaar houdt. Maar hoe zal het nu uitgemaakt worden, dat het besluit, uit onze waarnemingen getrokken, juist is? Vooreerst, door vergelijking van de onderscheiden waarnemingen met onze verschillende zintuigen gedaan, en vervolgens, door vergelijking van onze waarnemingen met die van anderen. Wanneer iemand de waarheid eener gebeurtenis verdedigt, beweert hij daarmee niet dat deze voor hem alleen waar is, maar wil dat ieder verstandig mensch die waarheid zal erkennen. Daarom zijn de waarnemingen van anderen de maatstaf voor de juistheid der onzen.

¹⁾ Mr. C. W. Opzoomer: De waarheid en hare kenbronnen. 2de druk 1862. bl. 19.

Zekerheid nu grenst aan den hoogsten graad van waarschijnlijkheid; het is echter onmogelijk de grens met naauwkeurigheid af te bakenen. Men kan zeggen van iets zekerheid te hebben (te weten), wanneer men het tegendeel niet mogelijk acht. Zoolang deze mogelijkheid nog ondersteld kan worden, is er alleen waarschijnlijkheid aanwezig.

Met eene meerdere of mindere waarschijnlijkheid moeten wij ons tevreden stellen, wanneer wij niet in staat zijn zelve waartenemen, of wanneer de omstandigheden ons daarin verhinderen. Als mij een bericht wordt medegedeeld en ik oordeelen moet over de waarheid of onwaarheid van het medegedeelde, kan ik daartoe van twee methoden gebruik maken, die zelden afgescheiden van elkaar gebezigd worden. Vooreerst kan ik het medegedeelde met andere feiten, vroeger of later door mij waargenomen, vergelijken. Mij wordt b. v. bericht dat mijn vriend, wiens ziekte mij bekend was, gestorven is; als ik nu de luiken zijner woning gesloten zie en zijne bloedverwanten tranen zie storten, dan wordt zijn dood voor mij waarschijnlijk, want ik zag deze verschijnselen steeds voorkomen als iemand gestorven was. In de tweede plaats kan ik de geloofwaardigheid van

den berigtgever onderzoeken; en is dit onderzoek bevredigend uitgevallen, dan zeg ik hier evenzeer als in het eerste geval: ik geloof dat mijn vriend gestorven is.

Men gevoelt echter dat er eenig verschil is in de wijze van mijn gelooven. De vastheid daarvan is verschillend, omdat de weg dien ik volgde verschillend was. In het eerste geval kom ik tot de waarheid door regtstreeksche waarneming, in het tweede door de waarneming van een ander' te gelooven.

Wij zeiden reeds dat men meestal in de gelegenheid is, beide methoden van onderzoek toe te passen, en het is vooral bij geschiedkundige feiten dat dit van veel belang is. Hier leidt het onderzoek tot een historisch gelooven of eene zoogenaamde historische zekerheid, die des te meer aan de ware zekerheid grenst, naarmate de mogelijkheid van het anders zijn minder is. Zij doet echter altijd onder voor de zekerheid door eigen waarneming verkregen ¹⁾.

Het kan ook voorkomen dat ik geen' anderen maat-

---

¹⁾ „Man braucht nicht alles selbst geschen noch erlebt zu haben; willst du aber dem andern und seinen Darstellungen vertrauen, so denke, dass du es nun mit dreien zu thun hast, mit dem Gegenstand und zwei Subjecten.” Goethe III, 294. Uitgeg. bij Cotta. 1840.

staf heb om over waarheid of onwaarheid te oordeelen, dan de geloofwaardigheid van den berigtgever, en men zal misschien vragen of men, waar men een feit aldus gelooft, wel gezegd kan worden te *gelooven*, en niet veeleer een ander in zijne plaats laat gelooven? Wij antwoorden dat men, om zich juist uit te drukken, hier niet moet zeggen: ik houd het feit voor waar, maar: ik neem het als waar aan. Men neemt de uitspraak over, bouwt er verder op voort, doet in één woord alsof men wist dat het feit daarin medegedeeld waar is. In zulk een geval zegt men: ik verlaat mij op die uitspraak, maar daarmede wordt geen bepaald oordeel uitgesproken over het medegedeelde feit. Dit onderscheid gaat in onze taal geheel verloren, omdat wij in beide gevallen het woord *gelooven* gebruiken. Ik geloof het feit, beteekent zoowel: ik beschouw het, alsof ik weet dat het waar is, als: ik houd het voor waar. In het eerste geval, wordt het berigt der gebeurtenis aan onzen geest, om zoo te zeggen, aangeboden, en, daar nu eenmaal onze aandacht er op gevestigd is, vinden wij al zeer spoedig bewijzen vóór of tegen, die te weeg brengen dat wij het aangebodene al of niet aannemen. Dit alles wordt niet uitgedrukt door het woord gelooven.

Het is zeer moeilijk eene juiste grens te trekken tusschen hetgeen reeds het eigendom van den mensch is geworden en hetgeen dit nog niet is, daar alles, wat in zijnen geest wordt opgenomen, zich onmiddelijk verbindt met hetgeen reeds in den geest aanwezig was ¹⁾. Het is echter zeker dat alles wat op deze wijze des menschen eigendom wordt, d. i. door hem voor waar wordt gehouden, eerst eenvoudig moet zijn overgenomen, om als uitgangspunt voor zijne handelingen of redeneringen te dienen. Wij kunnen daarom niet instemmen met den Hoogl. Stuffleken ²⁾ als hij zegt: „Het eigendom van den menschelijken geest kan in onze gedachten onderscheiden worden in het enkel op gezag ontvangene, in het met eigene overtuiging opgenomene, in het door de kracht van den eigenen geest voortgebragte; hoewel in den mensch zelven het een met het andere ten naauwste verbonden is.”

---

¹⁾ Het is te betreuren dat men in de meeste onderzoekingen, die er omtrent het gelooven zijn in het werk gesteld, zoo weinig gelet heeft op den psychologischen toestand van hem die gelooft. En toch is dit een hoofdpunt. Julius Köstlin heeft in zijn werk: *Der Glaube, sein Wesen, Grund und Gegenstand* (Gotha 1859), hierover uitvoerig gesproken. Het gelooven heeft bij hem echter eene zeer beperkte beteekenis. Vgl. S. 13.

²⁾ T. a. p. bl. 13.

Wij moeten nogmaals opmerken dat men, als men iemand zegt te gelooven, daarmede geen oordeel uitspreekt omtrent het feit, dat wordt medegedeeld. Dit wordt bij ons telkens vergeten. Als iemand niet gelooft wat een ander verhaalt hoort men dikwijls verwijtend vragen: gelooft gij mij niet? Alsof men altijd het medegedeelde feit moest gelooven, wanneer men hem die het meddeelt voor geloofwaardig houdt.

Iets gelooven in een' wetenschappelijken zin kan dus beteekenen: *iets beschouwen alsof het waar is*. Waar dit op zich zelf optreedt, is het eigenlijk zeer sceptisch. Immers men drukt er mede uit dat men zelf niet in staat is, om het ware van het onware te onderscheiden. In ieder wetenschappelijk onderzoek ontmoet men, vooral bij den aanvanger, zulk gelooven; want hoe zou men ooit vorderingen kunnen maken in eenige wetenschap, wanneer men niet van de onderzoekingen zijner voorgangers gebruik maakte, en voortbouwde op hetgeen men aanneemt alsof men weet dat het waar is?

Mecstal echter gaat dit gelooven gepaard met en dikwijls over in de tweede beteekenis van iets gelooven: *iets voor waar houden*, welk gelooven altijd hypothetisch blijft. Men neemt daarbij als eene hypothese aan dat er geene andere onbekende ver-

schijnselen zijn die, als ze bekend waren, het tegendeel zouden bewijzen. Het komt overal voor waar men, zonder het feit zelf waar te nemen, meer of minder gegevens heeft, waardoor men in staat is zelf over waarheid of onwaarheid een oordeel te vellen. Dit is b. v. het geval wanneer men aanneemt dat de verschijnselen van het licht hunnen oorsprong nemen uit ethertrillingen, omdat men tot nog toe alleen door deze onderstelling die verschijnselen verklaren kan. Eindelijk, wanneer de mogelijkheid van het anders zijn geheel is buitengesloten, bestaat er *zekerheid*, d. i. men *weet*.

Maar de mensch heeft nog eene andere kenbron dan het verstand. „Het gevoel van overeenstemming of strijd met onze geheele natuur of geheele stemming, dat wij aan het hart of gemoed of aan ons binnenste toeschrijven, kunnen wij met de zinnelijke gewaarwording of het zinnelijk bewustzijn als de twee tegenovergestelde polen van het zieleleven beschouwen. En zoo staan zinnelijkheid en gemoed, en daar ook het denken door middel van de organen van onze zinnelijkheid plaats heeft, ook hoofd en hart tegen elkander over”¹⁾. Aldus spreekt

---

¹⁾ Zielkunde, bl. 152.

Roorda, en te regt; want door middel van het gemoed ontstaat er voor ons, evenzeer als door middel van het verstand, waarschijnlijkheid en zekerheid.

Wij stelden, over het wetenschappelijk gelooven handelende, „*zekerheid hebben*” gelijk aan *weten*; hier blijven wij het *gelooven* noemen. Het is een *verzekerd zijn*. Hij, die door middel van zijn gemoed overtuigd is van de waarheid en dus zekerheid bezit, weet daarom nog niet altijd; het kan zijn dat hij alleen gelooft. Dit gelooven staat dus gelijk met weten, wat betreft de overtuiging die het aanbrengt, en geeft evenzoo *zekerheid*; maar het is er van onderscheiden door het gemis aan voldoende bewijzen. De Hoogl. Opzoomer neemt eene wetenschappelijke en eene metaphysische zekerheid aan. Hij schrijft ¹⁾: „Er is in de zedelijke wetenschappen tweeërlei gebied, waarop niets meer dan waarschijnlijkheid, nooit zekerheid, nooit de hoogste graad van het weten, te bereiken is. Het eerste is het gebied van het metaphysische of godsdienstige geloof. De geloovige, hoe *zeker* hij zich ook van zijne zaak moge voelen en hoe onverwrikbaar zijne overtuiging ook moge zijn, komt er toch voor uit,

¹⁾ Het wezen der kennis, 1863. bl. 28.

dat hij geen *wetenschappelijke* zekerheid, dat hij niet den hoogsten graad van kennis bezit." Maar al kan men zeer goed spreken van metaphysisch en wetenschappelijk gelooven, omdat beide onderscheiden zijn in den aard van overtuiging, eene zekerheid is altijd dezelfde, welke ook de weg zij waarop ze verkregen is. Het onderscheid, dat hier in het oog moet gehouden worden, is niet gelegen in de zekerheid zelve, maar in datgene wat de zekerheid te weeg brengt.

In hoeverre kan dan echter de overtuiging, die het gemoed ons schenkt, op den naam van waarheid aanspraak maken? Wij mogen uit analogie met het weten gerust besluiten dat, evenals wij daar iets waar noemden wat wij zelve zagen, indien ten minste onze waarnemingen overeenstemden met andere, gedaan door ons zelve of door anderen, die zich in de gelegenheid gesteld zagen om waar te nemen en hun verstand goed gebruikten, zoo ook hier iets waar is, als de indruk dien men er van ontvangt voor iedereen dezelfde is als voor ons. Zoo handelende komt men „door het betreden van den rechten weg tot waarheid”, en heeft men dus ook zekerheid, „die niets anders is dan het bewustzijn, de overtuiging dat men der waarheid deelachtig is geworden.” Wij

stellen dus dat het mogelijk is overtuigd te zijn, zekerheid te hebben, zonder dat men zeggen kan te *weten*, zonder dat men alles afdoende bewijzen heeft voor eene stelling. Behoeven wij voorbeelden bij te brengen? De regter die den beklaagde vrijspreekt, omdat de strenge bewijzen voor zijne schuld ontbreken, maar dezen echter toevoegt dat er een hogere Regter is die hem oordeelen zal, die weet of hij schuldig of niet schuldig is, dat hij aan dien Regter eenmaal verantwoording van zijne daden zal hebben af te leggen, dat hij, zoo zijn geweten hem beschuldigt, niet meenen moet door deze vrijpraak ook van die beschuldiging verlost te zijn, die regter zou niet zoo spreken, als hij niet „in gemoede overtuigd” was van de schuld des beklaagden, want zulk eene taal zou al te grievend, al te snijdend zijn, wanneer die overtuiging niet bestond. Dit óéne voorbeeld zal voldoende zijn om aan te toonen dat men overtuigd kan zijn zonder te weten ¹⁾

---

¹⁾ Pierson spreekt op bl. 140 van zijn: *Bespiegeling, gezag en ervaring*, aldus: „ik ben overtuigd verscheidene dwalingen onwetens aan te kleven; maar ik weet zekerder nog, dat ik met bewustheid geen enkelen waarborg tegen dwaling zoek, buiten dien van een ernstig en vrij onderzoek der waarheid”. De schrijver is dus overtuigd zon-

Deze opmerking brengt ons tot de vraag: welk verband is er tusschen eene overtuiging, die men op den weg des verstands, en zulk eenè, die men op den weg des gemoeds heeft verkregen? Daar het gemoed nader staat bij des menschen zielcleven dan het verstand, is het niet te verwonderen dat de overtuiging, daardoor te weeg gebragt, inniger, levendiger, vastter is. Dezelfde man, die zijn leven ten offer wil brengen voor eene gemoedsovertuiging, zal maar al te spoedig zijne verstandsovertuiging verloochenen¹⁾. Naar het schijnt is de oorzaak van dit verschijnsel gelegen juist in het gebrek aan bewijs bij eene gemoedsovertuiging.

Zulk eene overtuiging, wij zeiden het reeds, bestempelt men met den naam van geloof, al ontmoet men over het algemeen dit woord in een' anderen zin. Van den slag bij Leipzig wordt b. v. gezegd:

---

der te weten, maar verklaart tevens iets anders nog zekerder te weten. Zoo hij hier duidelijk en juist had willen spreken, had hij, dunkt ons, voor „nog zekerder”, „zeker” moeten schrijven.

¹⁾ Roorda zegt: „Het *bewijs* is voor het koude *verstand* of het *hoofd*, het *geloof* voor het *hart* of *gemoed*, dat wil zeggen het *binnenste* of *innigste* van den mensch, waarin hij zich zelf als levend wezen gevoelt; de levende bron van al zijn neigingen, gezindheden en daden. Maar *geloof* en *bewijs* moeten zich in het door het verstand verlichte gemoed vereenigen tot *innige en levendige overtuiging*”, t. a. p. bl. 186.

„Den Völkern hatte sie den guten Glauben an die eigene Kraft zurückgegeben“¹⁾. Dit „Glauben“ zou men misschien in het nederduitsch door vertrouwen kunnen weêrgeven, maar er schijnt toch een zeer klein verschil te bestaan tusschen gelooven aan en vertrouwen op eigen kracht²⁾. Het gelooven, dat hier bedoeld wordt is niet zulk een, dat na wikken en wegen door het verstand gevormd is, het is van een geheel anderen aard. De volken geloofden reeds aan hunne kracht toen ze begonnen te strijden, anders hadden zij het zwaard in de scheede gelaten, maar het was een gelooven, dat alleen op weten-

¹⁾ Häusser: Deutsche Geschichte IV Bd.

²⁾ De Hoogl. Hofstede de Groot slaat voor, in het N. T. voor het woord *gelooven* *vertrouwen* te lezen. Hij zegt: „Ik heb mij dikwijls afgevraagd, of het niet wenschelijk zou zijn, dat in eene, misschien weldra noodige, nieuwe Bijbelvertaling, *πίστις* met *vertrouwen* wierd wedergegeven. Er wierd veel misverstaand, nu uit het onbepaalde en veel beduidende *geloof* geboren, door weggenomen. Met woorden van één en denzelfden stam kon men dan ook *πίστις*, *πιστεύω*, *πιστός*, *ἀπίστια*, enz. vertalen. En hierin zijn onze stam- en taalverwanten, de Denen en Zweden, ons voorgegaan; waarom zouden wij hen ook nu nog niet volgen? De Denen hebben *tro* voor *geloof*, *troe* voor *gelooven*, *troende* voor *geloovig*, *trovoerdig* voor *geloofwaardig*, *trofast* voor *getrouw*, *trokiertig* voor *trouwhartig*. Zoo ook in het Zweedsch: *tro* voor *geloof*, *tro* voor *gelooven*, *trogen* voor *getrouw*, *trolig* voor *geloofwaardig*, enz. Deze en dergelijke woorden vind ik in de Woordenboeken hunner taal en in hunne vertaling van het Nieuwe verbond”. Waarheid in Liefde, 1848 bl. 333.

schappelijke gronden steunde. Nu ze overwonnen was dit geloof blijvend geworden, en de overtuiging, de innige, vaste, gemoedelijke overtuiging was gevestigd: wij zullen ook voortaan overwinnen ¹⁾).

Wanneer er eene gemoedsovertuiging is, in den zin dien wij daaraan gaven, dan moeten er ook trappen bestaan van eene lagere orde. Dit is werkelijk het geval. Evenals wij iets door middel van ons verstand voor waar houden, zoo doen wij dat ook door middel van ons gemoed. Iets kan een indruk op ons hart of gemoed maken; die indruk kan meer

---

¹⁾ „De zekerheid waarmede ik rijd op het wilde ros, waarmede ik zwem in het onstuimige water, de zekerheid, waarmede ik de verwen schijnbaar achteloos doe kleven op het dock, waarmede de musikus de vingers als henenwerpt over het clavier, de zekerheid, waarmede een Napoleon zijn oorlogsplan beraamt, ziedaar zoovele voorbeelden van eene zekerheid die den zelfstandigen mensch waardig is”. Pierson t. a. p. bl. 136, 137. Zulk eene zekerheid ontstaat door het gelooven aan eigen kracht, vaardigheid, bekwaamheid, genie.

Vergelijk ook wat Heinrich Lang (Ein Gang durch die Christliche Welt. Berlin 1859 S. 45) zegt, omtrent het gelooven dat Columbus bezielde: „Verkannt von der Welt, verhöhnt von den Thoren, sein Leben an eine ruhig und klar erkannte Idee zu sezen, dem Laude, das kein Auge gesehen, von dem kein Ohr gehört, das aber der Geist mit ruhiger *Gewissheit* erschaut hat, mit unerschütterlichem Gottvertrauen zuzusteuern, ob das Schiffein auch noch so gebrechlich und das Weltmeer noch so stürmisch ist und der nur *das Sichtbare erwägende* verstand *ungläubig* den Kopf schüttelt, das ist zu allen Zeiten des *Glaubens* grosse, kühne Art gewesen”.

of minder diep zijn. Om nu weêr te geven dat iets op ons een indruk maakt van waar te zijn, zonder ons nog te overtuigen, bestaat er een werkwoord dat, hoewel het spraakgebruik daaraan eene vrij onbepaalde beteekenis heeft gegeven, toch hier schijnt te huis te behooren; het is *vermoeden*. Als wij geene genoegzame gronden hebben om ons wetenschappelijk gelooven te regtvaardigen, spreken wij van vermoeden, en dit is doorgaans inniger dan het bovengenoemd gelooven ¹⁾. Ook de taal schijnt aan te duiden dat hier van ons gemoed sprake is; het woord „vermoedelijk” wijst daarop.

Nog moeten wij in het kort spreken over de benamingen van wetenschappelijk en gemoedelijk gelooven. Ulrici ²⁾ stelt naast het wetenschappelijk het godsdienstig gelooven, maar deze indeeling is niet juist, daar men zoo doende van elkaar scheidt wat vereenigd moet blijven. Het godsdienstig gelooven is wel geene zaak van het verstand; doch niet iedere indruk dien het hart of het gemoed ontvangt is een godsdienstige.

¹⁾ Het spraakgebruik blijft in zooverre aan deze onderscheiding getrouw dat het gelooven gebruikt, waar eene meening tegenspraak ontmoet, terwijl in dezen zin nimmer vermoeden wordt gebezigd.

²⁾ *Glauben und Wissen, Speculation und exacte Wissenschaft.* Leipz. 1858.

Opzoemer is het hierin in zooverre met Ulrici eens dat hij, in navolging van Apelt, spreekt van een logisch en een bovenzinnelijk gelooven ¹⁾. Ook hij meent dat de aard van overtuiging verschillend is; en dit is zeker juist. Maar is de overtuiging, die dit metaphysisch gelooven schenkt, onderscheiden van die, welke door middel van het gemoed wordt verkregen? Indien niet, dan is de uitdrukking metaphysisch gelooven eene te beperkte.

De uitdrukkingen „wetenschappelijk” en „gemoedelijk” gelooven geven het onderscheid, dat er tusschen beiden is, regt goed te kennen. In het eerste geval beslist het verstand, in het tweede 't gemoed, over de waarheid van een feit of van eene uitspraak, en zij eerbiedigen elkanders regten. De reeds boven aangehaalde uitdrukking „in gemoede overtuigd zijn”, bewijst dat hier het gemoed in het spel is, terwijl daaraan bij eene verstandsovertuiging geene stem wordt toegekend; daarom blijven wij van een gemoedelijk gelooven spreken.

Het gemoedelijk gelooven komt, ofschoon in het geheel niet uitsluitend, vooral voor op godsdienstig gebied. De overtuiging die hier geboren wordt is

---

¹⁾ De Waarheid en hare kenbronnen, bl. 103.

eene innige, warme, waarvan Paulus zegt: „een iegelijk zij in zijn eigen gemoed ten volle verzekerd”¹⁾. Zonder ons verder onderzoek vooruit te loopen, meenen wij hier toch reeds te moeten opmerken dat, waar dit gemoedelijk gelooven in verband wordt gebracht met het gezag, men moet denken aan eene innige overtuiging, waaraan de geheele mensch deel neemt, en die geboren wordt uit de uitspraak van een ander. Dit nu zou geen zin hebben, wanneer niet die uitspraak des anderen zich vereenzelvigde met des menschen overtuiging.

Behalve van wetenschappelijk en gemoedelijk gelooven spreekt men ook nog wel van gelooven in den zin van belijden te gelooven. Dit heeft eigenlijk niets te maken met eene verstands- of gemoeds-overtuiging; maar, aangezien het woord gelooven in de uitdrukking „gelooven op gezag”, enkele malen in dezen zin voorkomt, en men ook spreekt van het Christelijk, Rooms-Katholiek, Gereformeerd geloof, waar geloof niets anders beteekent dan geloofsbelijdenis, meenen wij dit niet onvermeld te mogen laten.

---

¹⁾ Rom. 14: 5.

§ 3.

Wat is gelooven op gezag?

De beteekenis van het woordje *op* in de uitdrukking „gelooven op gezag” is niet twijfelachtig. Het wijst den grond van het gelooven aan en wordt in dezen zin meermalen gebruikt. Wij spreken van iets doen op raad van een ander’, bouwen op, vertrouwen op iemand, enz. Door gelooven op gezag drukt men dus uit dat het gezag de grond van het gelooven is.

Men hoort menigmaal spreken van gelooven op gezag in zake van, of op het gebied der godsdienst, der wetenschap, enz. Uit hetgeen wij zeiden volgt van zelf dat deze uitdrukkingen, indien zij niet nader bepaald worden, tot misverstand aanleiding moeten geven. Men zou alleen zoo kunnen spreken, indien gelooven op gezag eene vaste beteekenis had, die men slechts op godsdienstig en wetenschappelijk gebied behoefde toe te passen, om te weten wat men bedoelt. Wij hebben echter gezien dat die vaste beteekenis niet bestaat. Daarentegen, als men naauwkeurig heeft aangewezen, welk

gezag en welk gelooven men in het oog heeft, dan zal het wel overbodig zijn er bij te voegen, op welk gebied men nu zulk gelooven op gezag wenscht toe te passen.

Het zal blijken dat, als wij de verschillende beteekenissen van *gelooven* en *gezag* op de uitdrukking „*gelooven op gezag*” overbrengen, wij daardoor zullen geraken tot de verschillende beteekenissen, die men aan deze uitdrukking geven kan. Hierbij zal men op twee zaken moeten acht geven; want het is de vraag of de beteekenis, die het gelooven op gezag aldus verkrijgt, werkelijk en ernstig verdedigd wordt, en of het gelooven op gezag, dat men verdedigt, inderdaad datgene is wat men voorgeeft. Sommige schrijvers trachten een zeker gelooven op gezag welk dan ook te verdedigen, en, na hier eene gemakkelijke overwinning behaald te hebben, den volke op te dringen dat men nu het gelooven op gezag in al zijne beteekenissen heeft geregtvaardigd. Wij moeten dus telkens vragen, wie dit gelooven verdedigen, en wie voorgeven het te verdedigen; wat deze laatsten in werkelijkheid voorstaan, zullen wij te zijner plaatse behandelen.

Wanneer wij het gezag op 't gebied van den staat

niet willen buitensluiten, moeten wij dit met een gelooven verbinden, dat „belijden te gelooven” beteekent; immers in dezen zin alleen kan gelooven gezegd worden geheel af te hangen van des menschen willen, en dus voor beheerschen vatbaar te zijn. Zulk gelooven op gezag wordt zelden opzettelijk, meermalen zonder opzet verdedigd. Van een gemoedelijk of wetenschappelijk gelooven kan hier natuurlijk geen sprake zijn.

Het gezag op 't gebied der wetenschap, verbonden met het wetenschappelijk gelooven, komt algemeen voor, en wordt, maar niet opzettelijk, voor zoover ons bekend is, alleen bestreden door hen, die beweren dat alle gelooven op gezag af te keuren is. Nu zou men het natuurlijk vinden dat het ook niet verdedigd werd; sommigen echter doen dit met groote hevigheid, omdat zij voor een ander gelooven op gezag meenen te strijden.

Dit gezag kan met het gemoedelijk gelooven niet verbonden worden. Niemand zal zich groote opofferingen getroosten tot handhaving eener stelling, die alleen steunt op de getuigenis van een wetenschappelijk man, wiens onderzoekingen hij vertrouwt. Zulk eene verbinding komt ons ondenkbaar voor, en niemand verdedigt haar ook met bewustheid.

Want, al is men geneigd uit de handelwijze van sommigen op te maken, dat ze het bestaan van zulk een gelooven op gezag niet geheel ondenkbaar achten, bij eene naauwkeurige beschouwing zal men inzien dat zij iets anders in het oog hebben.

Wat het godsdienstig gezag betreft, dit kan men met een wetenschappelijk gelooven verbinden. En zulk gelooven komt zeer dikwijls voor bij hen, die meenen dat zij een gemoedelijk gelooven op godsdienstig gezag verdedigen.

Het gemoedelijk gelooven verbonden met het gezag op godsdienstig gebied is algemeen verbreid. Niemand bestrijdt het; velen beweren echter dat dit gelooven, vooral in den tegenwoordigen tijd, wordt aangevallen ¹⁾, en verdedigen het daarom op eene wijze, die ons doet zien dat zij zich eigenlijk een ander gelooven voorstellen.

Deze wijze van beschouwing toont ons den weg aan, dien wij in ons volgend deel hebben in te slaan. Wij zullen, gebruik makende van hetgeen ons dit

---

¹⁾ Het komt ons voor dat Ds. J. H. Gunning strijd voert tegen eene schim, wanneer hij te velde trekt tegen hen, die de autoriteit Gods wegedeneren. (Gordel en wijnkruid, 1859, bl. 6.) Het begrip van God sluit in dat Hij onbeperkt gezag heeft. Wie het één verwerpt, moet ook het ander laten varen.

deel omtrent de beteekenis van de verschillende woorden waarover wij handelen geleerd heeft, daar meer bepaald spreken over de waarde van het gelooven op gezag. Vooraf willen wij een' blik slaan op de geschiedenis, om te doen zien hoe zich langzamerhand ons vraagstuk gevormd heeft, en welke plaats het in de theologische wetenschap inneemt.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De uitdrukking beschouwd uit een historisch oogpunt.

Wij moeten al aanstonds doen opmerken dat men over de beteekenis, die men aan het woord gezag moet toeschrijven, zeker nooit zoo getwist zou hebben, indien het woord niet een deel uitmaakte van de zoo telkens en telkens herhaalde uitdrukking: gelooven op gezag. Wij beweren niet dat hetgeen men nu door haar aanduidt niet even goed bestaan en tot twisten aanleiding gegeven zou hebben, maar meenen dat die twisten stellig met een gunstiger uitslag zouden bekroond zijn.

De geschiedenis doet ons zien, hoe de naar waarheid zoekende menschegeest steeds gestuit heeft op een vraagstuk, dat de uitstekendste mannen te vergeefs beproefd hebben op te lossen. Met eene bewonderenswaardige veërkracht werd het onderzoek telkens op nieuw aangevangen. Beter dan vroeger met kennis toe-

gerust, op een geheel ander standpunt staande en langs andere wegen, trachtte men tot die oplossing te geraken, maar het vraagstuk stond daar als een berg, wiens beklimming onmogelijk was; ook voor ons is hij nog steeds in eene geheimzinnige duisternis gehuld ¹⁾. Dat vraagstuk is, men vermoedt het reeds, het verband tusschen noodzakelijkheid en vrijheid. Het bestaat niet alleen voor den godsdienstigen mensch, maar ook de materialist, hij moge zooveel hypothesen bouwen als hij verkiest, zal hier de ongenoegzaamheid zijner leer moeten belijden.

Dezen niet te beklimmen berg, wiens glooijing aan beide zijden uitloopt op het gebied der wetenschap, tracht de één van de eene, de ander van de andere zijde te bestijgen. Zoo worden de onderzoekers in twee partijen gesplitst, waar van de eene uitgaat van het noodzakelijke, de andere van het vrijheidsbegrip. Een groot verschil van meening moge er bestaan tusschen de leden van elke partij onderling, bij dit al is er toch eene groote overeenkomst onder hen op te merken. Het ééne volk schijnt een karakter te hebben, dat hierin te

---

¹⁾ „This knot of nature is so well tied, that nobody was ever cunning enough to find the two ends.” R. W. Emerson: the conduct of life, p. 25.

gengesteld is aan dat van een ander; de ééne tijd beweegt zich in eene rigting, die juist door een anderen bestreden wordt. Menige strijd, die gevoerd is en gevoerd wordt, staat hiermede in verband, en het moet ons dus niet verwonderen dat wij, van het gelooven op gezag sprekende, ook hier deze twee partijen terugvinden.

Het is echter niet juist, den strijd over noodzakelijkheid en vrijheid te vereenzelvigen met dien over het gelooven op gezag, zooals Chantepie de la Saussaye en Pierson schijnen te doen. Was dit in vroegeren tijd misschien geoorloofd, het is dit stellig niet meer in onze dagen.

Toen de meeste volken van Europa tot het Christendom bekeerd waren, en de magt van den Paus haar toppunt bereikt had, was daardoor naast het staatsgezag der vorsten een ander gezag ontstaan, dat door dezen, wilden zij hunne kroon behouden, angstvallig moest worden ontzien. Dit gezag was een gezag op het gebied der godsdienst; immers de Paus werd aangezien als Gods vertegenwoordiger op aarde. De stem van God werd beschouwd niet als eene geestelijke stem, maar als eene die men met de ooren des ligchaams kon hooren, en die dus ook besliste op het gebied van den staat en op dat der

wetenschap; want beiden waren slechts onderdeelen van het groote gebied der godsdienst. Dit gezag van den Paus, dat allerwege *auctoritas* heet, was echter niet geheel onverdeeld; de Heilige Schriften, de Overlevering en later de conciliën hadden evenzoo gezag op het gebied der godsdienst. Om nu dat verdeelde tot één onverdeeld gezag te vereenigen, werden vele wegen ingeslagen, waarvan wij eenige willen beschouwen. Wij moeten hier nog doen opmerken dat het geen bezwaar heeft, in de geschiedenis van iedere godsdienst een' dergelijken gang van zaken aan te wijzen; wij bepalen ons echter bij de geschiedenis der christelijke godsdienst.

De leer van de inspiratie der Schrift werd na den tijd van Augustinus overal streng vastgehouden. Al sprak men, in navolging van dezen kerkvader, van menschen „*qui auctoritati credunt*”, het gelooven op gezag was geen geschilpunt. De strijd bewoog zich eerder over de vraag, of de schrijvers der Heilige Schriften zich hadden kunnen vergissen, ja dan neen? Augustinus meende dat, als iets schijnt te strijden met de waarheid, dit dan zijn oorsprong heeft in eene tekstverbastering, of wel daarin, dat de interpres niet heeft geschreven wat gezegd was, en ontkent de mogelijkheid eener ver-

gissing. Gregorius Magnus en Johannes Damascenus spreken in dienzelfden geest. Als men nu bedenkt dat de mensch werd voorgesteld als van nature slechts het kwade willende, dan zou men verwachten dat men nu ook de rede geheel aan de uitspraak der Schrift onderwierp. Het valt echter moeilijk, uit de geschriften dier dagen te bewijzen dat men het vermogen der rede, om te beslissen wat waar wat niet waar is, ten eenenmale ontkende. Men scheen nog te huiveren voor de toepassing der theorie in al hare strengheid; zelfs de abt Fredegis, die tegen Agobard van Lyon beweerde: „Spiritus Sanctus ipsa corporalia verba extrinsecus in ore illorum formavit”, zag in het onbeperkt gezag der Schrift alleen eene bevestiging der rede. Hugo van St. Victor nam de inspiratie aan, maar schijnt te zoeken naar een middel, om de leer eener volstrekte onfeilbaarheid met die van een beperkt gezag te verbinden. Thomas Aquinas en Joh. Duns Scotus geven definitiën van de inspiratie; zij bepalen deze echter niet alleen tot de Heilige Schriften, maar laten ook ieder mensch daarin deelen. Hierdoor bleef de rede nog steeds haar regt tegenover de *onfeilbare* Schrift behouden. De tegenspraak, die er nu ontstond tusschen

de leer van de gevolgen der zonde en de nu geopperde voortreffelijkheid der rede, wist Gerson op te lossen door eene actieve en eene passieve rede aan te nemen, welke laatste de eerste bevruchten zou. Eene andere voorstelling vinden wij bij Savonarola, die het evangelie als de kracht Gods in de harten geschreven voorstelde, en daardoor in botsing moest komen met hen, die meenden alleen het regt te bezitten om de onfeilbaarheid des Bijbels vast te stellen. De rede bleef dus haar regt handhaven, en in de westersche kerk wordt zij door sommigen met grooten ijver verdedigd. Joh. Scotus Erigena en vooral Abelardus zochten wijsbegeerte en Christendom te vereenigen; maar dit was alleen eene poging, om de wijsbegeerte in een' vooraf vastgestelden vorm te dwingen ¹⁾. Bernhard van Clairveaux weet de uitspraken van het gevoel in dien vorm te kleeden, en zijne taak was daardoor gemakkelijker dan die van Abelardus. Maar welke was nu

---

¹⁾ „De innerlijke tegenstrijdigheid der scholastiek, waarbij naast de alleenheerschappij der rede het onbepaalde gezag der kerkleer gesteld werd, kwam daardoor (nl. door de hoofdstelling, dat men alleen dat, wat men ingezien had, gelooven moest) aan het licht.” Hase, Geschiedenis der kerk, bl. 265.

die vorm? Was het de eenvoudige leer van den geïnspireerden, regtstreeks van God afkomstigen Bijbel, zooals men volgens het voorgaande geneigd zou zijn te gelooven? Niets minder dan dit; het was de leer der Overlevering, want hierin had God zich immers evenzeer geopenbaard!

Met het aannemen van deze Overlevering had men een tweeledig doel. Vooreerst moest zij dienen als eene aanvulling der Heilige Schriften, en vervolgens moest ze het bewijs leveren voor het onbeperkt gezag des Bijbels; maar deze laatste was weêr de aanvulling der Overlevering, en moest ook voor haar onbeperkt gezag als bewijs dienen. Beide kenbronnen waren dus openbaringen Gods, waarover de rede niet mogt oordeelen, en bewezen elkanders waarachtigheid, ofschoon men ook niet aarzelde, de waarheid des Bijbels uit den Bijbel en die der Overlevering uit de Overlevering te bewijzen ¹⁾.

Het onbeperkt gezag der Overlevering had reeds

---

¹⁾ J. A. Wijlie (Geschiedenis, leer, geest en nitzigten des pausdoms, Tiel 1856, bl. 152) zegt dat men drieërlei bewijsgronden voor de waarheid der Overlevering aanhaalde: 1°. schriftuurplaatsen; 2°. de roeping der kerk om de geloofwaardigheid en echtheid van den Bijbel te bekrachtigen 3°. de ongenoegzaamheid van het privaat oordeel.

in Augustinus een warmen verdediger gevonden, maar het is vooral Vincentius van Lirinum geweest, die het algemeen deed aannemen. Het voornaamste argument dat hij bijbrengt is dat de Heilige Schriften eene authentieke verklaring noodig hebben ¹⁾. Zijne stellingen bleven langen tijd gelden en werden door Alcuinus, sommige scholastieken, Gerson e. a. nader ontwikkeld. Zoo werden Bijbel en Overlevering de kenbronnen der waarheid, en de rede had niet meer het regt om daarover een oordeel te vellen. Zij alleen, die meer dan gewoonlijk de regten der menschelijke rede handhaafden, zooals Erigena en Abelardus plaatsten de Overlevering beneden de rede ²⁾.

De Overlevering nu was zeer naauw met de kerk verbonden, en, daar zij door deze alleen werd voortgeplant, werd zij langzamerhand met de leer der

¹⁾ Hij schreef: *commonitoria duo pro catholicae fidei antiquitate et universitate adv. profanos omnium haeticorum novitates*. Zie over hem J. H. Stuffken, t. a. p. bl. 226 enz.

²⁾ „Men moet in aanmerking nemen, dat bij het dualisme van Schrift en overlevering het ééne lid (de Schrift) veel vaster staat, terwijl het andere meer afwisselt en in zijne plaats menigmaal ook een ander, gelijk hier (bij Bernhard van Clairveaux) de natuur, of gelijk bij Scotus Erigena de rede, of bij de Mystieken het inwendige woord komt.” Hagenbach, *De ontwikkelingsgeschiedenis der christelijke leerstukken*. Utr. 1858. bl. 383.

kerk vereenzelvigd. Aan de kerk werd het regt toegekend, om die Overlevering uit te breiden, en weldra ontstond er eene verzameling van kerkelijke dogmata, die natuurlijk onbeperkt gezag had. Door dit gezag werd, hoewel het steunde op de Heilige Schriften, tevens de inhoud van deze bepaald en vastgesteld dat men haar gelooven moest. Bezigde men dus de Heilige Schriften en de Overlevering om ze elkanders onbeperkt gezag te doen bewijzen, dan rijst de vraag: waarop beider gezag dan toch wel steunde, indien aan de rede geene stem werd gegeven? Het antwoord luidt: op de kerk, „de gezamentlijke vereeniging der gedoopten, wier uitwendig met haar verbonden onreine bestanddeelen de (ideale) heiligheid niet bezoedelden.”

Hierdoor moet het beroep op de Heilige Schriften onnoodig worden, en, wanneer men dit toch ziet bezigen om de alleenheerschappij der kerk te bewijzen, dan is dit alleen eene inconsequentie, geboren uit de noodzakelijkheid, om een' steun te vinden in hetgeen door alle partijen vereerd en hooggeschat werd. De groote vraag werd weêr verschoven, want men blijft geneigd te vragen: vanwaar dit onbepaald gezag der kerk of der kerkleer? De noodzakelijkheid van hierop een voldoende antwoord te geven

is een krachtig middel geweest tot verheffing der priesterheerschappij en tot de vestiging des pausdoms.

De Paus is de ziel der kerk, zijne uitspraak ook de hare; hij is onfeilbaar, omdat men in hem de Godheid hoort spreken. Het onbeperkt gezag van den Paus leidde men echter voornamelijk af van de apostelen; de Pausen waren hunne erfgenamen, en hadden derhalve het regt voor te schrijven wat men gelooven moest. Dit denkbeeld, reeds door Augustinus voorbereid, werd vooral door Thomas Aquinas verdedigd, die niet aarzelde, het geloof dat een ieder aan den Paus onderworpen is, ter zaligheid noodzakelijk te verklaren. Men schijnt er zich weinig om bekommerd te hebben, of men overtuigd was van hetgeen men zeide te gelooven.

Dit gevoel bleef langen tijd heerschen, maar opmerkelijk is het dat men eerst dán de aangroeiende magt van het pausdom verdedigde, wanneer deze door de omstandigheden reeds vooraf gevestigd was; dit is het geval b.v. met Alvarus Pelagius, Hortiensis, Panormitanus, Sylvester, e. a. ¹⁾. Met de onfeilbaarheid des Pausen

---

¹⁾ Vgl. Barrow: on the Supremacy. Barrow's Works, Vol. I p. 539. Londen 1714.

was nu ook het onbeperkt gezag der Heilige Schriften, der Overlevering en der kerkvaders bewezen. De groote eindvraag: hoe kan de rede, die buiten staat is om een juist oordeel te vellen, toch erkennen dat de Paus onfeilbaar is, wordt op drieërlei wijzen beantwoord. Anselmus gaat uit van de onderstelling, dat rede en Openbaring elkander niet kunnen tegenspreken, maar bewijst deze stelling niet. Hierdoor ontsloeg hij zich echter van de moeilijkheid waarin hij gekomen zou zijn, wanneer hij de eene boven de andere gesteld had, en handelde naar de omstandigheden met schijn van regt. Anselmus zag niet in hoe vreemd het is een regel vast te stellen, waarvan men eerst later zou inzien dat hij verdiende geloofd te worden ¹⁾. Thomas Aquinas toont aan dat de rede, hoe bedorven ook, nog genoeg als waarheid kan erkennen, om ook aan te nemen hetgeen haar te boven gaat; hij laat dus de onbewezen stelling van Anselmus, waarop alles aankomt, geheel weg, zoodat de vraag overblijft: hoe men de ware uitspraken

¹⁾ Vgl. De fide trin. c. II. „Nam qui non crediderit non experiatur, et qui expertus non fuerit non intelliget.” Prosl. c. I. „Neque enim quaero intelligere ut credam sed credo ut intelligam.”

der rede van de valsche zal onderscheiden ¹⁾? De Mystieken spraken van innerlijke wetenschap en openbaringen.

Maar hoe vast de theorie van het pausdom ook stond, in de praktijk was men niet altijd even consequent. Alleen bij de Jesuiten was dit het geval; met verbazing staren wij op Loyola en zijne volgelingen, als wij hen zonder voorbehoud zien afstand doen van rede en gevoel, in één woord van zich zelven, om zich alleen door den wil en het woord van Rome's priester te laten beheerschen. Doch moge dit in zeker opzigt ons bewondering afdwingen, het is in het geheel niet onverklaarbaar; de leer der Jesuiten is het noodzakelijk gevolg van de dogmatiek der Roomsche-Katholieke kerk.

Te gelijk met de voltooiing eener verkeerde rigting wordt de kiem van haren ondergang geboren. Dit was ook hier het geval. Van alle zijden ontstond er verzet, dat niet zoozeer een strijd was over leerstellingen, als wel een verzet van praktischen aard. De Paulicianen en Bogomielen, de Katharen en Albigenzen, de Waldensen, de broeders van het gemeene leven, John Wycliffe en

---

¹⁾ Summa cath. fid. contra gentiles. lib. I, c. 3.

Joh. Huss toonden, ieder op hunne wijze, dat zij met het bestaande niet tevreden waren, en de ware godsdienstige zin, die hen bezielde, stak zeer gunstig af bij het meer en meer toenemende zedenbederf der Katholieke kerk.

Dit praktisch verzet werkte aan de ééné zijde, wat de zoogenaamde *humanistische* rigting aan de andere deed. Deze laatste, waarvan Erasmus de groote vertegenwoordiger was, wenschte het gebied der wetenschap een zelfstandig bestaan te verzekeren, en, om het bekende beeld te gebruiken, de dienstmaagd tot vrije te verheffen. Het wezenlijke dezer hervorming is niet gelegen in de poging om de magt van den Paus te beperken, maar in de scheiding, die zij wilde bewerkstelligen, tusschen het gebied der wetenschap aan den eenen en dat van den staat en de godsdienst aan den anderen kant. Aan deze rigting ontbrak echter de innige godsdienstzin, ernst en vroomheid; om hiervan overtuigd te worden, behoeven wij slechts een blik te vestigen op Leo X en zijne omgeving.

Velen onder hen, wier vroom gemoed opkwam tegen de uitspattingen der geestelijkheid en den verderfelijken invloed der kerkleer, meenden te moeten terugkeeren tot den apostolischen vorm

des Christendoms. Dit kon echter niet geschieden zoo lang de Paus alle magt in handen had. Reeds te voren had men beproefd het gezag van den Paus te beperken. Men beweerde namelijk dat de Paus zich moest onderwerpen aan de uitspraak der zoogenaamde hervormings-conciliën. Het was vooral Gerson, die de zelfstandigheid eener algemeene kerkvergadering krachtig verdedigde. Maar als de Paus onderworpen is aan de uitspraak van een concilie, dan spreekt het wel van zelf dat zijne onfeilbaarheid in facto opgeheven is.

Het is bekend dat het verzet van Luther, Zwingli, Calvijn e. a. velen deed besluiten, zich van de Rooms-katholieke kerk af te scheiden. De oorzaak van die afscheiding was weder het praktisch verzet tegen de hierarchie, verbonden met den diepsten eerbied voor de Heilige Schriften, wier leer door de kerk niet werd gepredikt. De scheiding tusschen het gebied der godsdienst en het gebied van den staat en de wetenschap werd echter niet tot stand gebragt, en het verwaarloozen daarvan had ten gevolge dat men zich weldra weer op den ouden weg bevond. Men kreeg weer symbola, confessiones, catechismi en canones, die eene beslissende stem hadden niet alleen op godsdienstig

gebied, maar ook op dat van den staat en de wetenschap. Was het zoo voortgegaan, spoedig had men een' nieuwen Paus zien optreden. Het gezag was en bleef dus nog altijd één en onverdeeld; het gelooven op gezag eene daad, die door de voorzigtigheid geboden werd, en waarbij men al zeer weinig acht gaf op de overtuiging die gekoesterd werd.

Maar de tijd om de consciëntiën te binden was voorbij; in eene geduchte reactie werd het juk afgeschud. De Deïsten in Engeland en de Encyclopedisten in Frankrijk bragten eene omkeering van denkbeelden teweeg, die de fransche revolutie ten gevolge had. Het streven van de bewerkers dezer revolutie was niet de godsdienst af te schaffen of te doen minachten, het was eenvoudig, het gebied der godsdienst af te scheiden van dat des staats en der wetenschap. Het zij verre van ons, die omwenteling in haar geheel te bewierooken; de ontzettende gruwelen die haar kenmerkten, de overdrijving van denkbeelden, de ontembare haat tegen al wat in die dagen christelijke godsdienst genoemd werd, zijn niet genoeg af te keuren. Maar men mag dit niet alles alleen op rekening der revolutie schrijven. Men veroordeele vrij het toegeven aan breideloozen

hartstogt, maar men verwarre de gruwelen der revolutie niet met het beginsel waaruit zij geboren werd.

Zoowel in Frankrijk als in Engeland verdedigt men de zelfstandigheid van den staat en de godsdienst. „J'avoue,” zegt De Laborde in de assemblée constituante, „que je rougis et que je gémiss de voir des chrétiens, des ministres de charité invoquer l'autorité politique et civile pour une religion, qui ne doit se défendre que par la pureté de ses doctrines. Les puissances de la terre n'ont rien de commun avec la religion” 1).

De fransche omwenteling is van groote beteekenis voor geheel Europa geweest; de filosofische denkbeelden over hervorming in het godsdienstige, politieke en wetenschappelijke, waardoor Frankrijk bewogen werd, waren algemeen. Alle volken van Europa stelden belang in den uitslag eener re-

---

1) De zitting der genoemde vergadering op 22 Augustus 1789, waarin ook deze woorden gesproken werden, is in zijn geheel zeer merkwaardig, daar zij ons de verschillende denkbeelden, die Frankrijk toen bezielde, naauwkeurig leert kennen, en zich beweegt om Mirabeau's uitspraak: „La vérité n'appartient ni au grand ni au petit nombre;... votre pensée est à vous.” Ook de zitting van 26 Dec. is uit dit oogpunt belangrijk.

volutie, die bij haar begin de wereld beloofde te verlossen van het juk van despotisme, aristocratie en priesterheerschappij, waartegen de moderne filosofie allerwege het denken had opgezet. Onze tegenwoordige denkbeelden worden nog, in menig opzigt, beheerscht door den invloed, die van deze omwenteling is uitgegaan.

Het was voornamelijk in de theologische wetenschap zichtbaar dat men begreep, niet alle nieuwere denkbeelden onvoorwaardelijk te moeten afkeuren. Reeds Michaëlis ¹⁾ en Ernesti ²⁾, ofschoon nog gehecht aan het oude, geven daarvan bewijzen. Er werden vragen geopperd, die men niet met stilzwijgen kon voorbij gaan en die soms wijzigingen te weeg bragten in de vroeger zoo onomstootelijk vaststaande stellingen.

Zoowel in de vormen als in de zaken bespeurt men eene aanhoudende ontwikkeling. Döderlein zegt in zijne inleiding ³⁾ dat hij vooral wil letten op

---

¹⁾ Comp. theol. dogm., Gott. 1762.

²⁾ Theses theol. dogm., Lipsiae 1783.

³⁾ Institutio theologi christiani in capitibus religionis theoreticis nostris temporibus accommodata, Norimb. et Alt. 1792. Vgl. Hagenbach, De ontwikkelingsgeschiedenis der christelijke leerstukken, Utr. 1858. blz. 743.

juiste bepalingen, en doet zijne belofte getrouw gestand. *Auctoritas canonica* of alleen *auctoritas* is bij hem hetzelfde als *authentia* of *ἀξιωματία* ¹⁾, en wat men in zijnen tijd *auctoritas divina* noemde is bij hem *origo divina*. Hij zegt reeds: „vereor, ne universa disputatio, vehementius acta, enata sit ex verborum ambiguitate neglectoque usu loquendi antiquo” ²⁾. De Bijbel heeft volgens hem alleen in het godsdienstige onbeperkt gezag; de apostelen konden in andere zaken wel degelijk zich vergist hebben ³⁾. Ook aan het woord *fides* kent hij verschillende beteekenissen toe en wijst op het historisch geloof.

Anderen spreken slechts kort over *auctoritas normativa* of *canonica, divina, judicialis* ⁴⁾. Hering zegt daarvan: „*auctoritas est normativa seu canonica, qua nimirum constituitur, quid sit vere verbum divinum, nec ne; et judicialis, secundum quam illud*

¹⁾ Pars I. p. 59. Ed. 3a.

²⁾ I. I. p. 91.

³⁾ Accessiones post 4am ed. separatim editae, p. 13.

⁴⁾ Vgl. H. P. C. Henke, *Lineamenta institut. fidei christ. histor. critica*, Helmst. 1793. p. 12. S. F. N. Morus, *Epitome theol. christ.*, Lips. 1820. p. 37. C. F. Ammon, *summa theol. christ.*, Gott. 1803. p. 92. J. A. Lotze, *Monogrammata theol. theor.*, Amst. et Harderov. 1817. p. 40.

verbum divinum judicatur" ¹⁾. Deze soorten van gezag worden gebragt tot de zoogenaamde „affectio-nes scripturae sacrae”.

Had men vroeger het „gezag” stilzwijgend als een onbeperkt gezag aangenomen, nu moest men zich nader verklaren. Ook het woord *geloof*, op theologisch gebied bijna altijd gebruikt in de beteekenis, die de schrijvers van het N. T. daaraan hechten, moest uitvoeriger behandeld worden.

Knapp ²⁾ noemt auctoritas *aanzien*, en onderscheidt ook, met betrekking tot de H. S., auctoritas normativa of canonica, d. i.: „das Ansehn oder die Kraft derselben, die Menschen zu verbinden, dasjenige zu glauben und zu thun, was darin gelehrt wird,” en auctoritas judicialis, d. i.: „das richterliche Ansehn derselben, dass sie für sich allein hinlänglich ist, in Streitfragen über Glaubenssachen und Lebenspflichten zu entscheiden.” Het eerste gezag blijft dus nog steeds onbestemd, het laatste is eene auctoritas *divina*.

¹⁾ *Conspectus theol. dogm. et hist. dogm.*, Lips. 1822, p. 6.

²⁾ *Vorlesungen über die christliche Glaubenslehre, nach dem Lehrbegriff der evang. Kirche*, herausgeg. von C. Thilo, Halle 1827, S. 98, 99.

Wegscheider ¹⁾ geeft verscheidene soorten van gezag op, die men gemakkelijk kan rangschikken onder de drie door ons aangenomen soorten. Hij onderscheidt naar den grond, waarop de mensch gezag toekent, en naar den invloed, dien het op hem uitoefent. Wat hij over het gelooven zegt is zeer lezenswaardig. Hij neemt aan eene *fides rationalis seu philosophica* en eene *fides historica* ²⁾.

Schleiermacher ³⁾ schijnt geneigd onder auctoritas „Ansehen” te verstaan; hij spreekt ten minste dikwijls van „das göttliche Ansehen”, waar anderen van goddelijk gezag zouden spreken. De ontwikkeling zijner stelling: „die Frömmigkeit ist eine Bestimmtheit des Gefühls oder des unmittelbaren Selbstbewusstseins”, opende een nieuw gezigtspunt op de gewigtigste vragen der theologie.

De beteekenis van het „gelooven op gezag”, in vroegeren tijd minder twijfelachtig, moest dus wel zeer onbestemd worden. Wegscheider noemt *fides auctoritatis* „*fides uni vel pluribus testibus ob solam*

---

¹⁾ Institutiones theol. christ. dogm. Ed. 7a. Halae 1833, p. 98, 111, 155, 158 e. a.

²⁾ l. l. p. 11.

³⁾ Der christl. Glaube, 3e Ausg., Berlin 1835. 2er Band. S. 323.

dignitatem singularem iis attributa" ¹⁾). Het is duidelijk dat hiermede niets bepaald is. Het verband tusschen de verschillende beteekenissen van het gelooven op gezag en de zoo zeer gewijzigde denkbeelden in de theologie is een vraagstuk, welks oplossing nog niet gevonden is.

Maar naast deze moeilijkheid staat nog eene andere. Al verneemt men in de bevelen en uitspraken der regeringen niet meer de stem Gods, toch blijft men op 't gebied van den staat van *gezag* spreken. Maar indien God in de Heilige Schriften regtstreeks tot ons spreekt, dan moeten hare bevelen of uitspraken wel eens in botsing komen met de bevelen of uitspraken der regeringen. Daarom wordt door velen het staatsgezag aan het goddelijk gezag onderworpen en daarmede het pausdom gepredikt. In onze dagen treffen wij b. v. in Spanje, dat het zuiver Roomsch-Katholieke element onder de volken vertegenwoordigt, zulk eene rigting aan. De geestelijken hebben daar immers alle magt in handen en vernietigen de kracht, de energie, den rijkdom der natie. De priesterlijke theocratie heeft er het koningschap aan zich onderworpen. Men spreekt ook daar

---

¹⁾ l. l. p. 11.

van gelooven op gezag der godsdienst; maar de bijgeloovigheid, domheid en ligtzinnigheid van het volk leeren ons dat dit gelooven niet anders betekent, dan belijden te gelooven, wat hij die regt heeft om te regeren voorschrijft.

Het schijnt echter dat zulk eene botsing, tusschen het gezag op 't gebied van den staat en het gezag op 't gebied der godsdienst, gedurende eenigen tijd, kan vermeden worden. Engeland is de geboorteplaats van de nieuwere ideën, die door de Franschen zoo gretig zijn overgenomen en uitgewerkt; maar de denkbeelden, die er thans heerschen, zijn daarmede niet meer in overeenstemming. Men beschouwt daar meestal de Heilige Schriften als regtstreeks van de Godheid afkomstig, en het gelooven is van dien aard dat hij, die alles wat in de Schrift gezegd wordt als waar aanneemt, den hoogsten graad van regtzinnigheid geacht wordt bereikt te hebben. Daarnaast nu staat een op vrijheid rustende konstitutionele regeringsvorm. Men zou verwachten dat de bevelen of uitspraken der regering dikwijls in strijd zullen komen met dat wat de godsdienst beveelt of zegt, en toch schijnt dit het geval niet. Dit vreemd verschijnsel wordt verklaard door de opmerking dat hier beide magten ondergeschikt zijn aan eene derde,

het algemeen belang, de nationale welvaart. De praktische zin van het engelsche volk is spreekwoordelijk geworden, en deze is ook de oorzaak dat men de botsing tusschen het gezag der regering en dat op het gebied der godsdienst weet te voorkomen, daar zoowel de regering als de kerkelijke overheid begrijpen in hoeverre zij van haar regt gebruik kunnen maken, zal haar invloed niet vernietigd worden.

Ook in ons vaderland wordt dikwijls alle gezag teruggebracht tot het gezag op 't gebied der godsdienst, en het *gelooven* op gezag is dan voor een groot deel een wetenschappelijk gelooven. Zoo blijft het wetenschappelijk gebied steeds een onderdeel van het godsdienstige, en eene wetenschappelijke uitspraak is eerst dan waarheid, wanneer zij gewijd is door eene godsdienstige uitspraak. Anderen daarentegen scheiden het wetenschappelijk gebied van het godsdienstige af en noemen eene uitspraak eerst dan wetenschappelijk, als zij steunt op de ervaring. Daarmede echter is het woord *gezag*, op wetenschappelijk gebied, niet vervallen; want door allen wordt bij wetenschappelijke onderzoekingen van gezag gesproken. De rigting, die het gebied der wetenschap wil afscheiden van dat der godsdienst, telt vooral

in ons vaderland vele aanhangers, die nog weêr onderling in verschillende partijen verdeeld zijn. Welke waarde het gelooven op gezag op het gebied der godsdienst ook voor hen heeft, zal later blijken.

TWEEDE DEEL.

De waarde van het „gelooven op gezag.”

Wanneer men de waarde van het gelooven op gezag wil beoordeelen, moet men tot maatstaf aannemen den invloed, dien het heeft op het stoffelijk en geestelijk welzijn van den mensch. Men moet daarbij letten op de verschillende toestanden, waarin de mensch verkeerem kan; want het is duidelijk dat eene zelfde zaak op den eenen mensch een gunstigen, op den anderen een ongunstigen invloed kan uitoefenen. Het is niet mogelijk deze zaak op eene andere wijze uit te maken. Men heeft te antwoorden op de vraag: is het goed dat de mensch op gezag gelooft, en zoo ja, waarom? Wij zullen dus moeten nagaan, hoe men de waarde van het gelooven op gezag, in zijne verschillende beteekenissen, verdedigt of verdedigen kan.

Het is duidelijk dat wij hier niet alles met uitvoerigheid kunnen ter sprake brengen. Als men bedenkt wat er over de leer van de inspiratie en het verbindend gezag der H. S., over het regt der objectieve kritiek en over het verband tusschen Christendom en filosofie geschreven is, zal men inzien dat zich dat alles niet met weinige woorden laat afdoen. Waar wij deze en dergelijke vraagstukken mochten aanroeren, zullen wij ze alleen beschouwen van het standpunt waarop wij ons stellen moeten ter bereiking van ons tegenwoordig doel.

Wij wenschen achtereenvolgens te spreken over het gelooven op gezag van den staat, van de wetenschap, van de godsdienst, waardoor ons gelegenheid gegeven wordt het gelooven op gezag in zijne verschillende beteekenissen te beoordeelen.

EERSTE HOOFDSTUK.

Gelooven op gezag van den staat.

Als wij van „gelooven op gezag van den staat” eene bepaling wilden geven, zou het deze zijn: belijden te gelooven wat hij die het regt heeft om te regeren voorschrijft. Reeds zelden wij dat zulk gelooven op gezag zelden opzettelijk verdedigd wordt, maar men kan toch op een’ man wijzen, die al zijne krachten heeft ingespannen, om het ingang te doen vinden. Die man is, men bemerkt het reeds, Thomas Hobbes († 1679), de beruchte schrijver van de „Elementa philosophiae” (1642) en van den „Leviathan, s. de materia, forma et potestate civitatis ecclesiasticae et civilis.” (1668).

Zoo men van iemand kan aanwijzen dat zijne verschijning een noodzakelijk uitvloeisel van zijnen tijd

is, dan is dit met Hobbes het geval. Het verband tusschen kerk en staat, dat steeds zoo innig geweest was, had tot nog toe het gezag op 't gebied van den staat aan het gezag op 't gebied der godsdienst onderworpen doen zijn. Maar er behoefde slechts iemand op te staan, dien het geen ernst was met de godsdienst, opdat de leer zou gepredikt worden dat het gezag op 't gebied der godsdienst moest onderdoen voor het staatsgezag; het is immers duidelijk dat de despoot, wanneer hij de kerk vrij laat, den grond van zijn gezag ondermijnt. Hobbes verklaart met ronde woorden dat men alleen die leer moet gelooven, welke door den heerscher bepaald wordt. De heerscher heeft het „jus in sacra”; hij bepaalt welke leer men moet aannemen en is de hoogste regter in twistzaken hieromtrent.

En hoe bewijst Hobbes zijne stelling? Hij beweert dat de godsdienst haren oorsprong heeft in de vrees des menschen voor hoogere magten, die eene bijgeloovige verbeelding zich als werkelijk bestaande voorstelt. Als sensualist „loochent hij den geest en verkoopt dien aan de magt.”¹⁾ Maar

---

¹⁾ Hase: Geschiedenis der kerk, bl. 521.

wanneer de godsdienst eene dwaasheid is, dan kan er ook geene zedewet zijn. Hobbes predikt dan ook het: „bellum omnium contra omnes.” Ieder zoekt zijn eigen voordeel, en, daar anarchie tot nadeel van een ieder strekken zou, hebben de burgers zich vereenigd en de magt aan éénen gegeven, opdat deze de regten der enkelen handhave. Die ééne nu mag alle middelen gebruiken, die dienen kunnen, om het volk in toom te houden, en daaronder bekleedt de godsdienst eene eerste plaats. Of men overtuigd is van hetgeen men belijdt te gelooven, doet niet in het minste ter zaak. Hobbes komt er voor uit dat het genoeg is, als men belijdt te gelooven wat voorgeschreven is.

De redenering van Hobbes is echter niet juist. Indien ieder zijn eigen voordeel zoekt, dan zal ook de despoot dat doen, en indien deze zoo veel mogelijk voordeel wil trekken van de magt, die hij bezit, zou het beter zijn onder eene volslagene anarchie te leven. De vereeniging der burgers tot een' staat, zoo als Hobbes dien voorstelt, is ondenkbaar.

Verder is het in het geheel niet duidelijk dat het volk, door het te bevelen wat het gelooven moet, in toom zal gehouden worden. Wij wenden

onze blikken weder naar Spanje; dáár strekken zich de bevelen der regering ook over deze zaak uit, al is het ook dat zij op eene andere wijze het regt daartoe bewijst, dan Hobbes het zou gedaan hebben. Men vreest er de geestelijkheid d. i. de regering, want zij is het, zoo als wij vroeger zeiden, die het koningschap aan zich ondergeschikt heeft gemaakt. Spanje nu behoort onder die landen van Europa waar het individu het minst veilig is, zijne regten het minst geëerbiedigd worden. Maar persoonlijke veiligheid, eerbiediging van ieders regten, is toch het doel der filosofie van Hobbes. Waar echter de godsdienst tot een uiterlijk vertoon verlaagd wordt, daar verdwijnt ze weldra te gelijk met de zedelijkheid, en het volk, dat deze beide factoren mist, kan nimmer verkeeren in een' toestand van stoffelijke en geestelijke welvaart.

De oorzaak hiervan ligt voor de hand. Alleen de overtuiging van zijne vrijheid kan bij den mensch het pligtbesef teweegbrengen, en zonder dit is er geen welingerigte staat denkbaar. Gelukkig heeft Hobbes in de prediking van het „bellum omnium contra omnes” weinig navolgers gevonden; daarom is het voldoende, hier alleen van hem te spreken.

Vinden wij het gelooven op gezag op het gebied van den staat slechts zelden met bewustheid verdedigd, meermalen komt het voor in eenen anderen vorm. Zij, die het gebied van den staat en de wetenschap als een onderdeel van het gebied der godsdienst beschouwen, komen natuurlijk tot de bewering dat hetgeen de regering voor waar verklaart onvoorwaardelijk moet geloofd worden. Men is verplicht, zoo wordt er gezegd, der overheid altijd te gehoorzamen, dus ook wanneer zij beveelt iets te gelooven.

Het is duidelijk dat tegen deze leer weinig valt in te brengen, wanneer men aanneemt dat de overheid aan den Paus, den vertegenwoordiger der Godheid op aarde, onderworpen is. Een dergelijk gelooven op gezag wordt echter ook op protestantschen bodem aangetroffen; zoo is er b. v. beweerd dat het de pligt der overheid is, de onderdanen tot geloovige menschen te maken, de consciëntiën te binden, te gebieden over hetgeen betrekking heeft op de goddelijke religie. Zoo wordt de overheid genoemd: de „rechte *Stadhouder Gods*” enz. ¹⁾. Koning Jacobus van Groot-Brittanje

---

¹⁾ Resolutie van de doorluchtige Moghende Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt tot den vrede der koreken, versterkt met

geeft in 1613 aan de Vereenigde Staten den raad, op ondervinding gegrond, alles wat de godsdienst betreft niet door theologische disputen te laten beslissen, maar door „Publycke autoriteyt.” Doch waar zouden wij eindigen, als we wilden voortgaan op te sommen door wie deze leer verkondigd is en verkondigd wordt? Ze is overvloedig bekend en vindt ook in onze dagen nog voorstanders. Men denke aan de aanhangers der Pruisische regering.

Dat het gelooven, waarvan hier sprake is, werkelijk alleen een belijden te gelooven is, volgt uit hetgeen wij reeds vroeger hebben aangetoond, dat gelooven alleen in dezen zin van des menschen willen afhankelijk is. Dit wordt ook door de voorstanders van het gelooven op staatsgezag regt goed ingezien, zooals blijkt uit de wijze waarop het bevel wordt ingekleed. Het zegt namelijk zelden: „geloof dit of dat,” maar „geloof dit of dat niet.” Dit heeft hierin zijnen grond dat het niet mogelijk is iets te gelooven, waarover men niet

---

d'Autoriteyt der Heiligher Schrift, der Conciliën, Oudt-Vaderen, openbare Confessiën. Mitsgaders met de ghetuygenissen van sommige Leeraren dezes tijds. 's Gravenhaghe 1614.

gedacht heeft, want belangstelling in het waargenomene is een eerste vereischte voor het gelooven. Zij nu, die het bevel wenschen op te volgen, denken niet na over het verbodene, en lezen vooral niet in boeken, waarin daarover gesproken wordt. Zij gelooven het dus niet, maar zijn ook niet overtuigd van de onwaarheid; en hiermede voldoen zij aan het bevel. Men beveelt dus dat niemand zich in de gelegenheid tot denken zal stellen; maar dit is eene uitwendige daad, die met het gelooven, in den waren zin des woords, niets gemeen heeft. Men ziet dus zelf in dat alleen door eene uitwendige handeling aan dit bevel kan voldaan worden.

Hiertegen zou men kunnen aanvoeren dat zij, die zich bepaald toeleggen op het gelooven van het een of ander, het dikwerf hierin ver kunnen brengen, en als voorbeeld wijzen op vele Roomsche-Katholicken, die, steeds luisterende naar hunne priesters, steeds aan het gehoorde denkende, van de waarheid die hun alzoo werd ingeprint overtuigd schijnen te worden. — Maar men bedenke dat dit alleen geschiedt door hen te verbieden, bewijzen voor het tegendeel aan te hooren of te lezen. Hunne overtuiging, indien men daarvan zou mogen spreken, valt in één bij het minste onderzoek;

en zou men dan hier van een waar gelooven mogen spreken? Zal men hem, wien men beveelt ziek te zijn, ook ziek noemen, wanneer hij zich inbeeldt dat hij werkelijk ziek is? Reeds Kant zeide ¹⁾ „Es ist den Bewahrern der Rechtgläubigkeit als Seelenhirten jederzeit leicht, ihrer Heerde ein frommes Schrecken vor der mindesten Abweichung von gewissen auf Geschichte beruhenden Glaubenssätzen, und selbst vor aller Untersuchung dermassen einzujagen, so, dass sie sich nicht getrauen, auch nur in Gedanken einen Zweifel wider die ihnen aufgedrungenen Sätze in sich aufsteigen zu lassen: weil dieses so viel sey, als dem bösen Geiste ein Ohr leihen. Es ist wahr, dass, um von diesem Zwange los zu werden, man nur *wollen* darf, ... aber dieses Wollen ist eben dasjenige dem innerlich ein Riegel vorgeschoben wird.” ²⁾

Nog zou men hier de vraag kunnen opperen, of dan

---

¹⁾ Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft. Frankfurt und Leipzig, 1793. S. 191.

²⁾ Wil men een uitstekend voorschrift hebben, om te weten hoe men te werk moet gaan, als men het denken wil beletten, men leze wat Mephistopheles zegt in Lenau's „Faust”, onder het hoofdstuk: die Lection. S. 62—65 (Faust, ein Gedicht von Nicolaus Lenau. Stuttgart und Angsburg. J. G. Cotta'scher Verlag 1858).

niet alle gelooven op gezag alleen een belijden te gelooven is? — Indien het gelooven niet wetenschappelijk, en het gezag een gezag op het gebied der godsdienst is, is dit zeer dikwijls het geval. Immers zulk een gezag is verbindend, maar het gemoed, het innerlijke des menschen, hoe zal dat gebonden kunnen worden? Het is volkomen hetzelfde alsof men de ziel des menschen wilde vernietigen door zijn ligchaam te dooden. Het gemoed kan nimmer gebonden worden door uitwendige bevelen.

Ook redeneert men gaarne aldus: als het bewezen is dat God door de regering tot ons spreekt, dan is de mensch verplicht te gelooven wat zij voorschrijft, en, als de mensch nu zegt dat dit gelooven een' slechten invloed heeft, dan is dit natuurlijk alleen te wijten aan zijn gebrekkig oordeel. — Dat een bevel, van God uitgegaan, nadeelig zou werken op des menschen welzijn, is ondenkbaar. Dezelfde mensch nu die heeft waargenomen dat God door middel der regering zijnen wil verkondigt neemt tevens den nadeeligen invloed waar van het gelooven op gezag van den staat. Het komt er dus op aan te bepalen aan welke waarneming de voorkeur moet toegekend worden. Bij de laatste

heeft men slechts historische zekerheid, de eerste is eene onmiddellijke waarneming. Daar nu eene historische zekerheid altijd moet onderdoen voor eene zekerheid, die rust op eigen waarneming, zoo volgt hieruit dat men het bovengenoemd bewijs voor dit gelooven op gezag gerust kan verwerpen, te meer als men bedenkt dat hetgeen men bewijzen wil eene onmogelijkheid is.

Men heeft dit gelooven op gezag wel eens verdedigd met de bewering dat het, hoewel men op hooger standpunt staande het moet afkeuren, toch zeer veel waarde bezit, als men met weinig ontwikkelde volken of individuën te doen heeft ¹⁾. — Maar dan wordt de godsdienst misbruikt tot eene politiemagt, en alleen de niet-godsdienstige kan haar daartoe willen verlagen. Hobbes verlangde dit. Niemand kan volhouden dat hij, die in alles aan de wetten van den staat gehoorzaamt, daardoor blijken geeft van een godsdienstig mensch te zijn. Het kan nimmer goed zijn op het volk te werken door middel eener bewering, waarvan men zelf de onwaarde inziet. Men beroepe zich niet op de omstandigheid dat de regering in vele gevallen beter dan an-

---

¹⁾ Vgl. Rauwenhoff t. a. p. bl. 107 enz.

deren de belangen van het volk kent; dit is zeker dikwijls het geval, maar wat men dan op haar gezag gelooft, gelooft men wetenschappelijk op wetenschappelijk gezag.

Wij ontkennen geen oogenblik de verpligting om te gelooven op staatsgezag, wanneer eenmaal vast staat dat God door de regering ons zijnen wil te kennen geeft. In dat geval zouden wij echter verpligt zijn iets te doen wat onmogelijk is, en dit is voor ons reeds voldoende, om aan de mogelijkheid van een bewijs voor het onbeperkt gezag der regering a priori te twijfelen. Het zou eene instelling zijn, die onzedelijkheid bevordert, aan de godsdienst schade toebrengt, en zulk eene instelling kan niet door God gewild zijn.

Het spreekt wel van zelf dat de gevolgen van zulk gelooven allernoodlottigst moeten zijn; immers het vernietigt zedelijkheid en godsdienst. Liefde voor waarheid en opregtheid wordt er door ondermijnd, huichelarij en onopregtheid in de hand gewerkt; hoe menig voorbeeld bewijst dit niet! Ook in zooverre benadeelt het de zedelijkheid dat het de liefde voor regering en vaderland onderdrukt.

En de godsdienst? Zij wordt eene formaliteit: hoe minder men denkt, des te godsdienstiger is men.

Immers de regering (en dus God) is tevreden als men hare geboden opvolgt, en verlangt zelfs dat men niet verder over God en het goddelijke nadenke. Aan velen komt het voldoende voor, eene geschrevene wet in alles op te volgen; dit is in hunne oogen eene daad die van godsdienst getuigt. Maar dan is God niet meer de Vader der menschen; hij is alleen hun wetgever en regter. Het is zelfs niet mogelijk beide begrippen te verbinden, want op dit standpunt kan de mensch niet inzien dat Gods bevelen goed, heilrijk zijn en strekken tot ontwikkeling der wereld.

En is dan de bewering van het tegendeel aan zooveel bedenking onderhevig? Zou in de vox populi de vox Dei in het geheel niet te onderscheiden zijn? Het is immers van veel meer beteekenis, eene innige overtuiging te bezitten van de waarheden onzer godsdienst, al heeft men vooraf alle paden des twijfels doorwandeld, dan een bevel op te volgen, waarvan het aan zooveel regtmatigen twijfel onderhevig is, of het wel van God afkomstig is.

Wij aarzelen geen oogenblik, dit gelooven op gezag niet alleen van geene waarde, maar zelfs voor gevaarlijk te verklaren.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Gelooven op gezag van de wetenschap.

§ 1.

Wetenschappelijk gelooven.

Iets als waar aannemen of iets voor waar houden op grond van de wetenschappelijke meerderheid eens anderen noemen wij mede gelooven op gezag. Niemand kan zich in ernst tegen zulk gelooven verzetten; het is dan ook niet noodig naar voorbeelden te zoeken, om aan te toonen dat het algemeen wordt aangetroffen. Toch worden er sommigen gevonden, die, hoewel niet opzettelijk, hier een afkeurend oordeel uitspreken.

Wanneer wij den Hoogl. Scholten hooren pre-

diken over Hand. 6 : 9—15, waar hij verkondigt dat de christelijke geest de kluisters behoort af te werpen van menschelijk gezag¹⁾, dan zijn wij geneigd te vragen, of de Hoogleeraar niet op menschelijk gezag geloofd dat het regtsgeding van Stefanus zich zoo heeft toegedragen, als hij het ons mededeelt?

Wij weten het, men zal ons toevoegen: „Ja, maar zulk een gezag bedoelt Scholten niet”; doch is het dan wel gepast zóó afkeurend over dat menschelijk gezag te spreken? Wij twifelen geen oogenblik of ieder toehoorder zal de bedoeling des predikers begrepen hebben, maar het komt ons voor dat deze bedoeling beter geformuleerd had behooren te worden.

Velen volgen Scholtens voorbeeld en meenen niet genoeg te kunnen verkondigen dat men niet op menschelijk gezag gelooven moet. Toch heeft deze handelwijze betreurenswaardige gevolgen, want men maakt hierdoor de bestrijding van het vrijheidsbeginsel gemakkelijk. Immers hij, die aan-

---

¹⁾ Het regtsgeding van Stefanus, leerrede door J. H. Scholten, te vinden in de leerredenen ter bevordering van Ev. kennis en Chr. leven. Arnhem v. d. Wiel 1854.

wijst dat men niet alleen op menschelijk gezag moet gelooven, maar er ook niet buiten kan, en betoogt dat ieder dagelijks daarvan blijken geeft, zal, wanneer het wegwerpen van dit gelooven gelijk wordt gesteld met het bezit van 't vrijheidsbeginsel, tot het regtmatig besluit komen dat dit vrijheidsbeginsel moet worden afgekeurd.

Scholten bedoelt hier zonder twijfel een gezag, dat onbeperkt is; maar in dien zin kan men nimmer spreken van gelooven op menschelijk gezag, daar de onbeperktheid juist een kenmerk is van het gezag dat der Godheid wordt toegekend. Zoover ons bekend is, heeft nooit een mensch aanspraak gemaakt op onbeperkt gezag, dan in naam der Godheid; men mag dit, om regtvaardig te zijn, nimmer uit het oog verliezen.

Dit is ook de oorzaak dat Scholten, in zijne leer der Hervormde kerk ¹⁾, niet altijd aan zich zelve gelijk blijft. Zoo lezen wij: „Ons onderzoek heeft geleerd, dat het geloof op *gezag* gebouwd, in welken vorm het moge optreden, elken redelijken grondslag mist.” „Wie op *gezag* gelooft, gelooft *zelf* niet; een ander gelooft in zijne plaats,” „het autoriteitsgeloof”

¹⁾ Dl. I bl. 157 enz.

(Scholten gebruikt geloof op gezag en autoriteitsgeloof door elkander) „doet zich zelf te niet.” Hieruit moet men opmaken dat het gelooven op gezag niet bestaanbaar en steeds af te keuren is. Maar eenige regels verder wordt gezegd: „Er bestaat volgens de Schrift een beginsel van *gezag*. Dit is echter niet eigen aan het standpunt van het Evangelie, maar aan het standpunt van de *Wet*. Op het wettelijke standpunt gebiedt de wetgever, en het volk gelooft en handelt op zijn gezag.... Paulus noemt daarom de wet een *tuchtmeester*, omdat zij gedurende den nog onmondigen toestand des menschelijken geslachts het middel was, om, bij gebrek aan zelfstandige overtuiging, met het gezag des wetgevers, door loon en straffen ondersteund, den mensch te besturen in zijn geloof en wandel. Mozes zelf beschouwde dit standpunt als voorbijgaande en uitte den wensch, dat al het volk *profeten* ware, en dat dus het autoriteitsgeloof eens zou afgeschaft worden.” Men zou uit deze woorden moeten besluiten dat het gelooven op gezag wel degelijk bestaanbaar en in sommige gevallen in het geheel niet af te keuren is ¹⁾; maar hoe kan men dit rijmen met

---

¹⁾ Vgl. t. a. p. bl. 371.

het voorgaande? Velen der ijverigste navolgers des Hoogleeraars spreken in gelijken geest.

Het is overbodig hier uiteen te zetten, welke personen men op hun wetenschappelijk gezag moet gelooven. Met het oog op het vervolg merken wij nog aan dat men nimmer iemand kan beschuldigen of hem tot zonde kan aanrekenen, wanneer hij in dezen zin niet gelooft op gezag van een ander. De mate van ontwikkeling der menschen kan zoo hemelsbreed verschillen, en iemand, die voor een ander gezag heeft op een zeker gebied van wetenschap, heeft dit daarom nog niet op een ander. Men moet echter in het oog houden dat hij, die eene buitengewoon groote kennis bezit op het eene gebied, ook tevens voor den minontwikkelde eenig gezag bezit op een ander gebied, dat zich naauw aan dit eerste aansluit.

Het is van meer gewigt na te gaan, in hoever men dit gelooven op gezag mag en kan toepassen op den Bijbel.

Laat ons eerst vragen wat de Bijbel is.

Hij is eene verzameling van geschriften, uit vroegere verzamelingen van kleineren omvang vereenigd. Mannen, die vóór vele eeuwen leefden, hebben na onderzoek vastgesteld dat deze laatste

tot een gesloten geheel zouden vereenigd blijven. Die geschriften nu zijn voor een gedeelte afkomstig uit den tijd, waarop in Palaestina eene nieuwe godsdienst was opgetreden, en bewegen zich hoofdzakelijk over het leven en de leer van den stichter dier godsdienst en van zijne discipelen. Een ander gedeelte is van vroegeren tijd en bevat, behalve de Thora, geschiedboeken van het Israëlitische volk en poëtische of profetische voortbrengselen, die meestal in een naauw verband staan met zijne godsdienst.

Onvervalscht zijn die geschriften niet tot ons gekomen; dit bewijzen de afwijkingen in den tekst, die wij in de onderscheiden Handschriften aantreffen. Dit is niet onverklaarbaar; in de handboeken voor de tekstkritiek worden de oorzaken daarvan opgesomd. Wij mogen echter verzekerd zijn dat de oorspronkelijke toon, de geest, die deze geschriften bij hun ontstaan kenmerkte, behouden zijn gebleven.

Niet alle schrijvers zijn ons alleen uit hunne geschriften bekend; soms deelt de een iets mede over den ander. Het is genoegzaam zeker dat deze schrijvers geloofwaardig en ter goeder trouw waren; daarvoor waarborgt ons hun vrome zin, die overal bij hen doorstraalt. Echter schijnt de een beter dan de ander in de gelegenheid geweest te zijn om

naauwkeurig ingelicht te worden. Wetenschappelijk ontwikkeld waren zij allen zeker niet; sommigen echter stonden in dit opzicht op de hoogte van hunnen tijd. Meermalen blijkt het dat zij weinig kennis bezaten van de physische wetenschappen; velen daarentegen doen zien dat zij een vrij juist blik hadden in de wetenschappen van het regt en de staatkunde. Ware poësie is er in overvloed bij hen te vinden; het is eene poësie waaraan de gloed van het Oosten eene bijzondere aantrekkelijkheid geeft. Maar wat reeds sedert eeuwen de opmerkzaamheid tot zich heeft getrokken is de innige *vroomheid* dier schrijvers, en uit dit oogpunt beschouwd is de Bijbel eenig. Die vroomheid heeft hen geleid tot nadenken over God en over hunne betrekking tot het hoogste Wezen; de resultaten daarvan vinden wij in hunne geschriften terug.

Bij de schrijvers van het N. T. treffen wij een zeer opmerkelijk verschijnsel aan. Allen namelijk zijn daar vervuld van den indruk, dien eene persoonlijkheid op hen gemaakt heeft, van welke zij uitvoerige berigten mededeelen. Jezus Christus is het middenpunt hunner prediking. Als wij met onbevangen zin die berigten lezen, dan ontvangen ook wij den indruk dat deze Jezus een mensch

geweest is, geheel eenig, in zedelijke reinheid boven allen verheven, doordrongen van zijne betrekking tot den Vader, vervuld van de bewustheid zijner bestemming.

Wanneer men in het algemeen beweert dat men iets als waar aanneemt of voor waar houdt op grond van het (wetenschappelijk) gezag des Bijbels, dan kan hierbij gedacht worden aan het gezag dat de schrijvers zelven bezitten of aan het gezag van hen, wier uitspraken ons door de schrijvers worden medegedeeld.

Het komt ons voor dat men niet onredelijk handelt, als men gelooft op gezag der h. schrijvers, in den zin dien wij hier aan deze uitdrukking hechten. Zij zijn immers, beter dan wij, ingelicht omtrent de historische feiten die zij ons mededeelen. Hieruit volgt echter nog niet dat wij alles, wat ons als waarlijk gebeurd wordt medegedeeld, ook als zoodanig moeten aannemen. Al noem ik b. v. Alexander von Humboldt eene autoriteit, dan beweert ik daarmee niet dat alles waar is wat hij zegt. Alleen dan, als de berigten der Bijbelschrijvers niet strijden met hetgeen wij van elders weten, voelen wij ons gedrongen ze als waar aan te nemen. Uit den aard der zaak kunnen wij omtrent hetgeen

de Bijbel mededeelt, alleen eene historische zekerheid erlangen. Daarom kunnen wij in den Bijbel geen bericht als waar aannemen, wanneer onze eigene waarnemingen de onjuistheid daarvan aantonen. Het is niet te veronderstellen dat onder datgene wat wordt medegedeeld en wat wij als mogelijk kunnen denken, er zich iets zou bevinden dat in strijd is met ons godsdienstig of zedelijk gevoel. Mogt ons echter zoo iets voorkomen, dan zijn wij gerechtigd tot de stelling dat het ook in strijd is met Jezus zelve, die, uit een godsdienstig en zedelijk oogpunt beschouwd, zoo oneindig ver boven ons stond. Het onderzoek naar de overeenstemming van het medegedeelde met hetgeen de wetenschap ons reeds leerde, is het toepassen van de zoogenaamde objectieve kritiek. Wat wij nu, na het toepassen van zulk eene objectieve kritiek, bij een naauwkeurig onderzoek tevens naar de geloofwaardigheid der schrijvers, als historische waarheid overhouden, dat gelooven we en wel op gezag.

Velen nu brengen hiertegen in dat zulk een onderzoek in het geheel niet geoorloofd is. Sommigen van hen laten de objectieve kritiek in hare waarde, maar beweren dat de Bijbel, die regtstreeks van God af-

komstig is, door onze rede niet mag en niet kan beoordeeld worden. Wij zien dit echter niet in. Al ware de Bijbel regtstreeks van God afkomstig, is het dan af te keuren dat de mensch met alle geestkracht die in hem is zich bezig houdt met dat goddelijke boek? Van ieder voorwerp waarin hij belang stelt, van iedere persoon die hij liefheeft, zal hij de geschiedenis wenschen te weten, en zal men hem dan hard vallen, wanneer hij een historisch onderzoek instelt naar het dierbaarste kleinood dat hij op aarde bezit? Men behoeft in geen geval voor de uitkomst van het onderzoek te vreezen. Want indien werkelijk de geschiedenis den bovennatuurlijken oorsprong des Bijbels leert, dan is ieder bezwaar opgeheven; en indien de onderzoeker verzekerd is dat door eene bijzondere werking de H. G. aangaande den goddelijken oorsprong in hem getuigt, dan zal hij, wanneer zijn historisch onderzoek hem iets anders leert, verklaren dat zijne tot in den grond verdorven rede hem niet heeft geleerd wat hij wenschte te vinden, maar dat hij de uitkomst van zijn onderzoek ook niet voor waarheid uitgeeft. Wanneer men dus altijd tot de gewenschte slotsom komt, dan bestaat er ook geene oorzaak om zich tegen een historisch onderzoek te verzetten. Men

moge het overbodig achten, voor eene afkeuring is hier geene reden.

Anderen laten het geschiedkundig onderzoek vrij zijnen gang gaan, maar bestrijden het regt zelf der objectieve kritiek. Deze kunnen dus het onderzoek alleen in zoo ver vrij laten, als men van die kritiek geen gebruik maakt. Zij beweren dat men bij een historisch onderzoek nimmer mag letten op den aard van het medegedeelde feit, en dus nimmer vooraf mag vaststellen: dit of dat is onmogelijk. Het spreekt echter van zelf dat men dan ook niet stellen mag: dit of dat is mogelijk; zoo komt men dan bij het einde van het onderzoek tot een besluit, waarvan de mogelijkheid of onmogelijkheid in het midden gelaten wordt. Maar zou ons dit nu wel veel nader tot de waarheid brengen? '). In den Bijbel wordt wel eens iets verhaald, dat ons onmogelijk voorkomt en wij weten welk een strijd in onze dagen daarover gevoerd wordt. Zonder ons in dezen strijd te mengen, moeten wij toch als onze bescheidene meening doen opmerken dat niemand de waarheid van hetgeen een berigt mededeelt kan gelooven, wanneer al zijne waarnemingen hem tot

*) Vgl. Opzoomer, Waarheid en hare kenbronnen, bl. 64 enz.

de onmogelijkheid van het medegedeelde moeten leiden.

Onderstel, iemand beweerde dat de zon zich om de aarde beweegt, en hij regtvaardigde zijne meening door er op te wijzen dat in den Bijbel, wiens verhalen hij op wetenschappelijke gronden als waar aanneemt, gesproken wordt van het stilstaan der zon als eene buitengewone gebeurtenis, en dat een ander, die veel meer in astronomie ervaren is dan hij, hem gezegd heeft dat dit niet onmogelijk is, dan mogen wij ons bedroeven over de slechte inlichtingen die hem gegeven zijn, wij zullen toch moeten erkennen dat hij volkomen in zijn regt is om op gezag aan te nemen dat de zon zich om de aarde beweegt. Maar als wij hem nu aantoonen dat de zon stil staat, zoo dat hij zelf het helder en klaar inziet, en als hij nu, dit inziende, verklaart toch te gelooven dat de zon zich om de aarde bewegen kan, dan keuren wij zijne handelwijze niet alleen af, maar verklaren tevens dat hij zich diets maakt dit te gelooven.

Wanneer wij dit voorbeeld algemeen maken, dan volgt hieruit dat niemand, die de waarheid der bewijzen voor eene wetenschappelijke stelling inziet, de mogelijkheid van het omgekeerde gelooven kan.

Dit wordt dagelijks onder ons waargenomen. Zoo gelooft niemand, om een ander voorbeeld te gebruiken, dat onze aarde eerst vóór een paar duizend jaren haar bestaan ontvangen heeft, indien hij met grondige geologische kennis toegerust is. Wij kunnen toch niet anders beoordeelen of iemand iets werkelijk als waar aannecmt of iets voor waar houdt, dan alleen door te letten op zijn gedrag en handel. Er bestaat nu geen zoöloog, die in zijne handelingen toont te gelooven dat een bepaald aantal visschen in eenige uren zich tot een dubbel aantal vermenigvuldigen, geen chemicus die blijken geeft van te gelooven dat water in een oogwenk in wijn veranderen kan.

Welligt zal men nog tegenwerpen dat wij, alzoo redenerende, de geschiedenis geweld aandoen en ons zelve eene geschiedenis scheppen; dat het gelooven op gezag waarvan wij hier spreken niets te beteekenen heeft. — Het is echter juist de taak van den geschiedschrijver, de berigten die hij vindt opgetoekend zoo tot een geheel te vereenigen dat zijne voorstelling niet alleen mogelijk, maar ook waarschijnlijk is. Ieder oogenblik passen wij zelve deze methode van onderzoek toe. Wanneer ons b. v. een schilderstuk wordt voorgelegd, dat niet

de minste sporen van genialiteit draagt, en ons daarbij wordt medegedeeld dat het van Rembrandt afkomstig is, dan kunnen hier vier gevallen plaats vinden. Of het kan zijn dat Rembrandt toen hij dit stuk schilderde nog geen Rembrandt was, òf de schilder kan door dit stuk met opzet ons een verkeerd denkbeeld van zijn talent hebben willen geven, òf Rembrandt is geen genie geweest in de schilderkunst, òf het stuk is niet van Rembrandt. Als wij nu de drie eerste gevallen voor niet aannemelijk verklaren, blijft alleen het vierde over, en wanneer wij nu zeggen dat het stuk niet door dien kunstenaar geschilderd is, dan kan men evenmin beweren dat wij nu niet meer gelooven op het gezag van Rembrandt, als dat wij niet meer gelooven op het gezag van hem die ons mededeelde dat het stuk van Rembrandt afkomstig was. Het is immers juist op het gezag van Rembrandt dat wij tot dit ontkennend oordeel gekomen zijn. Wij hebben van hem geleerd hoe men schilderen moet, om het schoonheidsgevoel te bevredigen. In dit stuk zijn zijne wenken en voorschriften met voeten getreden, derhalve mogen wij het niet voor het zijne erkennen. En is de persoon die ons deze mededeeling gedaan heeft geloofwaardig, dan moeten wij ons voorstellen dat hij niet goed ingelicht

is geweest, of iets dergelijks, maar wij kunnen toch steeds op zijn gezag blijven gelooven. Dit alles is nu evenzeer het geval met den Bijbel; uit de daden van Jezus, evenzeer als uit een tal zijner uitspraken, blijkt het ons, hoe hij over vele zaken dacht. Als wij nu eene uitspraak ontmoeten die daartegen strijdt, dan zijn wij tot dezelfde redenering als boven gerechtigd.

Niemand kan dus iets inbrengen tegen het toepassen van een meer of minder beperkt historisch onderzoek op den Bijbel. Daarom is het onvergefelijk wanneer men den schijn aanneemt alsof men den ondergang der godsdienst in zulk een onderzoek ziet. De wetenschap die men in het oog heeft zal wel die zijn, welke leidt tot de ontkenning van God en godsdienst, en die zich als wetenschap uitgeeft terwijl zij geene wetenschap is. Maar men behoorde dit ook duidelijk uit te drukken. Het afkeuren van alle wetenschap is oorzaak dat in de meening van zoovele leeken wetenschappelijk onderzoek gelijk staat met ongodsdienstigheid.

Wanneer men herinnerde dat het voor den mensch, die godsdienstig wil genoemd worden, niet genoeg is door een wetenschappelijk onderzoek tot de kennis te komen van hetgeen vóór achttien

eeuwen in Palaestina is geschied, wie zou dit niet goed keuren? Wij behoeven niet lang te zoeken naar menschen die eene uitgebreide kennis bezitten van Christus en het Christendom, die dus ook gelooven op gezag van den Bijbel, maar die geheel en al verstoken zijn van godsdienst en vroomheid ⁴⁾. Hun hart neemt geen aandeel aan hetgeen het verstand hen voor waar doet aannemen. Jezus Christus is voor hen slechts eene historische persoonlijkheid; zijn geest blijft hun vreemd. Men ziet dikwijls dat bepaalde bestrijders des Christendoms een groot gedeelte van den inhoud des Bijbels als waar aannemen. Wetenschap kan alleen wetenschap voortbrengen, nimmer godsdienst. Neen, dit gelooven op gezag is niet genoeg voor den godsdienstigen mensch, maar er is niemand te vinden die op den naam van Christen aanspraak maakt en die dit beweert.

Overal dus waar de h. schrijvers ons in wetenschap overtreffen, nemen wij hunne uitspraken op gezag aan. Dit is niet alleen het geval in het geschiedkundige. Het is bekend dat sommigen aan

---

⁴⁾ Zeer waar spreekt Hofstede de Groot hierover in *Waarheid in Liefde*, 1848. bl. 366.

Mozes gezag toeschrijven in de wetenschappen van het regt en de staatkunde, en aannemen wat hij verkondigd heeft; in hoeverre zij hierin regt hebben, wagen wij niet te beslissen.

Wat betreft de personen wier uitspraken ons in den Bijbel worden medegedeeld, op hen is hetzelfde van toepassing. Hem, die voor ons eene wetenschappelijke meerderheid bezit, gelooven wij op wetenschappelijk gezag. Het is niet gepast uitvoerig te spreken over de wetenschappelijke ontwikkeling van Jezus. Doch het is duidelijk dat Jezus, als hij uitmuntte in zedelijke reinheid, als de Vader in al zijne volheid zich in hem openbaarde, ook heldere denkbeelden moet hebben gehad over de betrekking van God tot de wereld en de menschheid. Daar er nu eene wetenschap bestaat, die zich bezighoudt met de behandeling van de leer aangaande God, zoo zijn de uitspraken van Jezus hier van het meeste gewigt. Want, al vinden wij bij hem geen wetenschappelijk stelsel, hij verkondigt ons waarheden, die de grondslagen voor bovengenoemde wetenschap moeten zijn; zijne uitspraken brengen ons op den weg die leidt tot de ware godsleer. Daarom beroepen wij ons hier gaarne op hem, om onze stellingen duidelijk en aanneme-

lijk te maken. In de kennis van zijn volk en van den mensch in het algemeen munt Jezus mede uit. Men vergete niet dat wij hier alleen spreken over het als waar aannemen op gezag der wetenschap.

Wij meenen te mogen vaststellen dat dit gelooven op gezag eene hooge waarde heeft; zonder dit is er geene historie denkbaar en dus ook geene historie van Jezus en zijne apostelen. In geen geval kunnen wij dit gelooven op gezag afkeuren, ja het komt ons voor dat het woord *afkeuren* hier zelfs niet gebezigd kan worden. Zal men afkeuren dat de herfst de boomen ontbladert, of dat het water door de vorst den kristalvorm aanneemt?

Het wetenschappelijk gezag is, zooals wij in ons eerste deel getracht hebben aan te toonen, intensief en extensief beperkt; zoodra men het gezag onbeperkt maakt, houdt het op wetenschappelijk te zijn en wordt het een gezag op het gebied der godsdienst. Niemand, die een onderzoek instelt naar de historische waarde van een boek, dat b. v. over romeinsche geschiedenis handelt, zal ooit tot de slotsom komen, dat des schrijvers gezag onbeperkt is. Want, al had men van ieder verhaal afzonderlijk aangetoond dat het historisch zeker is, dan zou

men daarmede toch de onmogelijkheid nog niet opgeheven hebben dat eenmaal door vroeger onbekende bewijsgronden de onwaarheid van een of meer dier verhalen aan het licht kwam.

Men heeft dikwijls voorbijgezien dat men aan iemand geen onbeperkt gezag toeschrijft, als men in de juistheid zijner onderzoekingen zooveel vertrouwen stelt, dat men reeds a priori eene gunstige meening koestert over de waarheid zijner uitspraken. Zoo bewijst ons b. v. de Hoogl. Vinke ¹⁾ dat Jezus ons vertrouwen in de hoogste mate waardig is, dat de Heer zich op zijn gezag beriep bij zijne prediking, dat hij nimmer zegt: „het komt mij zóó voor, ik denk er zoo over, het staat bij mij vast,” dat Jezus geen dweeper was en men zijne verklaringen voor geen ijdele grootspraak of zelfbedrog kan houden, enz. Nu laat de Hoogl. hierop volgen: „wie nog spreekt van de *leer* van Jezus, wie nog woorden uit de Evangeliën aanhaalt als van Hem afkomstig, hij heeft geen regt, om naar eigen goeddunken, het eene aan te nemen, en het andere te verwerpen.” Het komt ons voor dat men niet overal, waar men op wetenschappelijke gronden ontkent dat een feit

---

¹⁾ Geloof op gezag? Leerrede door H. E. Vinke, 1861.

geschied is, zeggen kan dat dit nu „naar eigen goeddunken” wordt verworpen. Daarenboven, waarom zou men niet het eene gedeelte van een verhaal kunnen aannemen en het andere verwerpen? Zou men zelfs niet verplicht zijn eene uitspraak te verwerpen, die duidelijk blijkt te strijden met de doorgaande leer van Jezus, ook al werd die uitspraak ons door een evangelist medegedeeld?

Door het wetenschappelijk gezag te weinig te beperken is er veel onheil in de wereld gesticht. Goethe zegt er van: „Autorität: Ohne sie kann der Mensch nicht existiren und doch bringt sie eben so viel Irrthum als Wahrheit mit sich; sie verewigt in Einzelnen, was einzeln vorübergehen sollte, lehnt ab und lässt vorübergehen was festgehalten werden sollte, und ist hauptsächlich Ursache dass die Menschheit nicht vom Flecke kommt.” Ook is hier ten volle van toepassing, hetgeen hij verder zegt: „Autorität, dass nämlich etwas schon einmal geschehen, gesagt oder entschieden worden sey, hat grossen Werth; aber nur der Pedant fordert überall Autorität.” ¹⁾

---

¹⁾ Sämmtliche Werke: Stuttgart und Tübingen 1840. 3er Band S. 280 und 289.

Waar echter dit gelooven op gezag voorkomt in een' vorm dien wij afkeuren, daar verlieze men nimmer uit het oog dat deze meestal voortspruit uit een eerbiedwaardig beginsel. De mensch vreest zoo dikwijls zich zelven te gelooven; hij kan het zich niet voorstellen dat iemand, die hem in geestesontwikkeling ver overtreft, iets zou kunnen verkondigen, dat hij zelf beter inziet. Zal hij zich vermeten daarover een oordeel te vellen, hij de mensch die in niets boven zijne medemenschen uitblinkt? Wij noemden dergelijke gevoelens eerbiedwaardig, omdat wij liever zien dat de mensch te gering dan dat hij hoovaardig over zich zelven denkt; maar dit neemt niet weg dat er tevens een bewijs van zwakheid in ligt wanneer men aldus aan zich zelven twijfelt. Men heeft altijd gegevens om eenigermate te kunnen oordeelen, en de gave, die daarmede den mensch geschonken is, mag hij niet ongebruikt laten liggen. Indien men er zeker van is dat men goed heeft waargenomen, dan kan men er ook zeker van zijn dat ieder, wiens denkvermogen goed is, uit diezelfde gegevens hetzelfde besluit zal trekken. Want, als wij prijs stellen op het oordeel van anderen, dan is dit meestal omdat zij meer hebben waargenomen dan wij.

§ 2.

Gemoedelijk gelooven.

Kan iemand, die in de meening van een' ander eene wetenschappelijke meerderheid bezit, daardoor bij dien ander' eene innige overtuiging doen ontstaan, waaraan diens gansche hart of gemoed deelneemt?

Wij meenen hierop ontkennend te moeten antwoorden. Daarmede beweren wij tevens dat het gemoedelijk gelooven en het gezag op het gebied der wetenschap nimmer verbonden kunnen voorkomen. Slechts daarom spreken wij met een enkel woord over dit gelooven, omdat niet ieder het ontkennend antwoord op de bovengestelde vraag zal goed keuren, en wij het belangrijk achten hierover, al is het dan ook kort, nog te spreken. Immers het verschil van meening op dit punt geeft niet zelden aanleiding tot hevigheid en bitterheid. Men beweert dat de godsdienst eene zaak van het hart is, en dat waar deze wordt aangerand toorn prijselijk en bitterheid niet laakbaar is. Wij geven dit gaarne toe, als men maar niet vergeet dat die toorn niet prijselijk, die bitterheid

laakbaar is, wanneer het blijkt dat de godsdienst niet in het minst wordt aangerand. Wij willen onze bewering over de onmogelijkheid van dit gelooven op gezag staven, door de bedenkingen die men daartegen kan inbrengen te weêrleggen.

Wanneer het uitgemaakt is, zoo kan men zeggen, dat een schrijver of een verhaler eene wetenschappelijke meerderheid en dus gezag bezit, dan kan het geschieden dat zijne berigten of mededeelingen eene overtuiging te weeg brengen, die veel vaster is dan eene historische zekerheid schonken kan. Wij behoeven slechts rondom ons te zien, om op te merken hoe menigmaal het gelooven van een feit, dat ons door een' schrijver wordt medegedeeld, wiens gezag zuiver wetenschappelijk is, eene zaak van het gemoed kan worden, zoodat men zich ongelukkig zou gevoelen wanneer men de waarheid van het medegedeelde moest opgeven.

Maar zou die overtuiging wel in der daad het gevolg zijn van het gezag dat de verhaler bezit? Als wij, hetgeen ons maar zelden vergund is, konden zien op den bodem van het hart der geloovigen, wij zouden daar zeker iets anders waarnemen. Alles wat het gemoed in beweging brengt, geeft aanleiding tot hoop of vrees, en deze worden dik-

werf de zwakke grond waarop eene innige overtuiging gebouwd is. De geneesheer, staande aan het ziekbed van een kind, dat een sterfbed dreigde te worden, en der moeder heeft medegedeeld dat herstel niet geheel onmogelijk is, zal menigmaal opmerken dat deze alle gevaar geweken en haar kind reeds genezen waant. Wij staan soms verbaasd over de hardnekkigheid, waarmede men de waarheid van een onbeduidend verhaal verdedigt. Doet men dit omdat men in gemoede overtuigd is dat het waar is? Wij gelooven dat er éene andere oorzaak ten grondslag ligt; men vreest dat men „zoo doorgaande alles zal wegedeneren”, men heeft het verhaal jaren lang voor waar gehouden, en het is niet aangenaam het thans te moeten laten varen. De verklaring dat men gedwaald heeft kan onder zekere omstandigheden zwaar vallen, en dikwijls maakt men zich zelve wijs van iets nog overtuigd te zijn, terwijl men het in werkelijkheid niet meer gelooft.

Verder zou men kunnen aanvoeren dat men dikwijls verhalen of mededeelingen leest, die oogenblikkelijk doen uitroepen: „dat moet waar zijn. Al zijn de bewijzen voor de historische zekerheid vrij onvolledig, wij zijn overtuigd dat dit verhaal waarheid bevat; het draagt het kenmerk van waar-

heid in zich." Zoo, om een voorbeeld te noemen, lezen wij op de eerste bladzijde van onzen Bijbel: „In den beginne schiep God hemel en aarde". De godsdienstige mensch, dit lezende, is van de waarheid er van overtuigd. Beza, ofschoon wetende dat er gronden bestonden tot het vermoeden dat het verhaal Joh. 8 : 2—11 van elders in den tekst is ingeslopen, weigert evenwel niet van die geschiedenis gebruik te maken.

Wij meenen echter dat men het gezag, waarvan hier sprake is, geenszins gezag op wetenschappelijk gebied kan noemen. Het is hier niet om hunne wetenschappelijke meerderheid dat wij Mozes of Johannes gelooven, maar het is omdat God in onze harten getuigt: wat door deze mannen gezegd wordt is waar. Wij zullen hierop in onze laatste paragraaf terug moeten komen.

Men zou nog eene andere bedenking kunnen opperen. Wanneer iemand, in zijne wetenschappelijke onderzoekingen, zich telkens op wetenschappelijke uitspraken des Bijbels beroept, dewijl hij aannemt dat deze regtstreeks van God afkomstig is, moet men dan niet toegeven dat hij gemoedelijk gelooft op gezag der wetenschap?

Maar het is iets anders overtuigd te zijn dat de

Bijbel op wetenschappelijk gebied gezag moet hebben en den inhoud van den Bijbel op gezag der wetenschap gemoedelijk te gelooven. Om aan te toonen dat men gemoedelijk gelooft op gezag der wetenschap zal men eerst moeten aantoonen dat men den inhoud van den Bijbel gemoedelijk gelooft op godsdienstig gezag. Immers voor den man die ons hier wordt voorgesteld is het gebied der wetenschap een onderdeel van het gebied der godsdienst. Is het nu bewezen dat een gemoedelijk gelooven op godsdienstig gezag van den Bijbel niet bestaan kan, dan is onze bewering, dat het gelooven op gezag waarvan hier sprake is niet kan voorkomen, mede geregtvaardigd. Dit eerste nu zullen wij, voor zoo ver het noodig is, later behandelen.

Het gezegde zal voldoende zijn om te doen zien dat zij, die beweren te gelooven op gezag in den vorm dien wij hier behandelen, zich zelve bedriegen. Welken vorm zij voorstaan is uit het behandelde ligtelijk af te leiden.

DERDE HOOFDSTUK.

Gelooven op gezag van de godsdienst

§ 1.

Wetenschappelijk gelooven.

Indien God gezegd kan worden absolute wijsheid en goedheid te bezitten, dan is het ook aan geen twijfel onderhevig, of wij moeten onbepaald gelooven wat wij door Hem vernemen, daarvan innig overtuigd zijn. Dit moet mogelijk zijn, anders zou God niet wijs, niet goed, dus niet God zijn. Doch wanneer Gods stem zoo tegenover des menschen stem stond, dat zij zich met deze niet vereenzelvigde, zou zulk gelooven onbestaanbaar zijn. Dit doet ons reeds dadelijk vermoeden dat zij die vol-

houden dat God, in een boek b. v., regtstreeks tot ons spreekt, zich niet juist uitdrukken.

Men is door middel van een historisch onderzoek tot het besluit gekomen dat aan de H. Schriften goddelijk gezag moet worden toegekend, en beschouwt haar daarom als Gods woord bij uitnemendheid. Men trekt nu niet alleen het regtmatig besluit dat men van den inhoud des Bijbels in gemoede overtuigd moet zijn, maar beweert tevens dat men die innige overtuiging werkelijk bezit, en laat zich soms wel wat voorstaan op dit gelooven.

Wanneer iemand de voorschriften des Bijbels als rigtsnoer voor zijn handel en wandel aanneemt, dan geeft hij daardoor genoegzaam te kennen dat hij die voorschriften als waar aanneemt. Of hij werkelijk van hunne waarheid innig overtuigd is, is eene andere zaak, die moeilijk zoo niet onmogelijk is uit te maken. Dit gaat gemakkelijker bij het gelooven van de feiten die in de H. S. verhaald worden. Wij zagen vroeger, toen wij over het gelooven op gezag van de wetenschap spraken, dat het onmogelijk is, de waarheid van hetgeen een verhaal mededeelt als waar aan te nemen of voor waar te houden, indien men de waarheid der bewijzen van het tegendeel helder inziet. Daar was het eene zekerheid

gegrond op eigen waarneming, die tegenover ons weten stond. Hier nu staat wel tegenover onze waarnemingen een verhaal dat men van God afkomstig acht, maar de zekerheid, die men omtrent deze laatste meening bezit, is toch weder eene historische. Wij vreezen dat het gelooven hier aan de grens ligt van het belijden te gelooven.

Het is niet moeilijk de oorzaak op te sporen van den ijver, waarmede men dit wetenschappelijk gelooven verdedigt; want wat is er in den grond der zaak geschiedt? Men wilde weten hoe de Bijbel ontstaan is, welke opmerkelijke zaken er bij het schrijven hebben plaats gegrepen en in hoeverre de verschillende verhalen die daarover in omloop zijn waarheid behelzen. Als men nu tot de slotsom is gekomen: de Bijbel is van God afkomstig, dan neemt men dit aan op het gezag van de geschiedschrijvers die men geraadpleegd heeft en dus op wetenschappelijk gezag. Met dat al is de Bijbel toch een boek gebleven waaraan geen ander gezag kan worden toegekend, dan hetgeen een boek hebben kan. Hoe groot dit gezag ook zij, het blijft altijd beperkt. Als men nu op wetenschappelijke gronden gelooft dat de Bijbel goddelijk gezag heeft, en ook op wetenschappelijk gezag aanneemt dat

de inhoud van den Bijbel waar is, dan kan men het verstand en het gemoed alleen bevredigen door wetenschappelijk te gelooven op goddelijk gezag.

Men zegt nu: „als God tot ons spreekt moeten wij ons verstand gevangen geven”, en roept ons toe: „al bewijst gij duizendmaal dat het onmogelijk is innig overtuigd te zijn van iets, alleen omdat het door een ander die buiten ons staat wordt medegedeeld, gij ziet hier voor uwe oogen dat zulk eene overtuiging bestaan moet en dat ze dus mogelijk is.” Wij trekken echter een ander besluit, en zeggen: er moet eene fout in de redenering zijn.

Laat ons eens nagaan op welke gronden de uitspraak, dat de Bijbel van God afkomstig is, rust. De bewijsvoering door de Roomschegezinden gebezigd is genoegzaam bekend; zij beroepen zich op de getuigenis der kerk en om deze te bewijzen op de getuigenis van den Heiligen Geest, die volgens den Bijbel de kerk in de waarheid leiden zal. Men heeft dit bewijs een bewijs in circulo genoemd, maar wij meenen dat deze benaming niet zeer gepast is. Als men een onderzoek instelt naar den schrijver van eenig boek, moet dan het boek zelf daarbij geheel buiten rekening blijven? Wanneer men het regt der objectieve kritiek handhaaft, moet men

ook toegeven dat in dit geval van den Bijbel gebruik mag worden gemaakt. Dat de kerk goddelijk gezag heeft bewijst de Roomschegezinde uit den Bijbel, maar hij kan hierbij den Bijbel beschouwen als een zuiver wetenschappelijk geschiedboek.

Het komt ons voor dat het Hermesianisme op dezen grondslag steunt, en dat zijne veroordeeling niet zoozeer gegrond was op de bewering van Hermes dat het gezag der kerk geregtvaardigd werd ook door het wetenschappelijk gezag des Bijbels, als wel op het besluit dat hij hieruit trok: „rationem principem normam ac unicum medium esse, quo homo assequi possit supernaturalium veritatum cognitionem.” Hij had moeten zeggen: „Het staat historisch vast dat de Bijbel van God afkomstig is, derhalve moet men al wat in den Bijbel staat innig gelooven”, wilde hij ten minste het autoriteitsgeloof niet in gevaar brengen.

Wij durven niet beweren dat Scholten der R. kerk regt laat wedervaren, als hij haar laat oordeelen dat de erkenning van het *goddelijk gezag* van Schrift en Kerk onzeker en wankelend wordt, wanneer dit moet afhangen van wetenschappelijk en wijsgeerig onderzoek en dus van eene *menschelijke* d. i. *feetbare bewijsvoering*. Dit volgt ten minste niet uit de woor-

den die hij uit den Roomschen catechismus aanhaalt: „consequitur, eum, qui coelesti hac fidei cognitione praeditus est, *inquirendi curiositate liberum esse.*” Dit *inquirere* heeft, dunkt ons, betrekking op de uitspraken der Schrift, zoodra het vaststaat dat deze goddelijk is, en niet op een onderzoek naar haren goddelijken oorsprong. *Wat* men op goddelijk gezag gelooft moet men volgens de Roomsche kerk blindelings gelooven, maar of men geene reden zou mogen hebben om vast te stellen *dat* men op gezag moet gelooven, betwijfelen wij¹⁾.

Wat wij tegen de bewijsvoering der Roomschgezinden hebben in te brengen, is eenvoudig dat wij de plaatsen, waarop zij zich beroepen om het goddelijk gezag der kerk te bewijzen, zoo zij al eene gezonde wetenschappelijke kritiek kunnen doorstaan, niet voldoende achten, en wij onze godsdienst niet afhankelijk mogen maken van betwistbare Bijbelplaatsen.

Na de hervorming bleven velen dezelfde bewijsvoering handhaven, alleen werd zij wat korter; het goddelijk gezag der Schrift rustte op haar weten-

¹⁾ Leer der H. K. 1te dl. bl. 118 enz. Vgl. Hase: Geschiedenis der kerk, bl. 666—668.

schappelijk gezag. Men begon tevens in te zien dat dit gezag op het gebied der wetenschap, al werd het bijna door niemand betwijfeld, toch grondig bewezen moest zijn, als men van de H. S. met eenig goed gevolg gebruik wilde maken. ¹⁾

Deze wijze van redeneren treffen wij bij vele Protestanten aan. Zoo beroept zich de Hoogl. Vinke, in zijne meer genoemde leerrede, op de uitspraken der Schrift, en tracht vervolgens te bewijzen dat aan die Schrift wetenschappelijk gezag moet worden toegekend, hetgeen dan ook door eene

---

¹⁾ De Hoogl. van Oosterzee heeft, in zijn geschrift: „Hoe moet het modern Naturalisme bestreden worden?“, zich mede op dit standpunt geplaatst. Zeer te regt wordt hier aangemerkt dat het beroep op de Schrift, om hare goddelijke afkomst te bewijzen, wel degelijk geoorloofd is. Maar als men de waarheid der Schrift uit de Schrift wenscht te beoordeelen, dan begrijpen wij niet, hoe men eene kritiek, die de waarheid der dingen uit de dingen wenscht te beoordeelen, eene ongezone kritiek kan noemen (bl. 42). Beide methoden zijn toch volmaakt dezelfde. De Hoogl. meent dat het gelooven op dit goddelijk gezag niet met eene innige overtuiging behoeft gepaard te gaan, maar beweert dat de „geloofsgehoorzaamheid“ (Pistis) tot „geloofswetenschap“ (Gnosis) kan stijgen. Die Gnosis is het doorzien en waardeeren van de innerlijke waarheid en waardij van de getuigenis der Schrift (bl. 37), dus niet meer eene daad van vrijwillige onderwerping en onbepaalde gehoorzaamheid, hetgeen volgens den Hoogl. (bl. 39) een kenmerk is van het geloof aan de getuigenis Gods, die ons het Evangelie doet hooren. Hieruit volgt dat het geloof aan die getuigenis Gods allcen een wetenschappelijk gelooven is, dat nimmer met eene gemoedelijke overtuiging gepaard gaat.

wetenschappelijke argumentatie geschiedt. Wij erkennen dat men, wanneer het werkelijk uit de algemeen als echt erkende plaatsen bleek dat Jezus doorgaande aanspraak maakte op een onbeperkt gezag, al vrij ver gevorderd zou zijn met de historische bewijsvoering. Vinke doet nu opmerken: 1°. dat Jezus spreekt op een' toon van gezag en in de volle bewustheid dat hij de waarheid kende en verkondigde en 2°. dat Jezus dikwijls gewaagt van zulke zaken die op zijn woord moesten, die op zijne verzekering *alleen konden* geloofd worden.

Wat het eerste punt betreft, het spreekt wel van zelf dat men daarmede nog niet het onbeperkt gezag dat Jezus zou geeischt hebben heeft aangetoond. Bij het tweede punt wenschen wij op te merken dat het bepaald onmogelijk is, „iets met volle zekerheid te gelooven, wat men niet verstaat” (begrijpt). Daarenboven, is ons alles wat Jezus gesproken heeft over de bovenzinnelijke wereld, over zijne betrekking tot den Vader, over zijne hemelsche afkomst, over zijne zending van den Vader, zoo geheel vreemd, dat wij zelfstandig oordeelende daar in geene waarheid zouden zien? „Neen,” zegt men, „maar indien Jezus het niet had medegedeeld, zouden wij de volle zekerheid missen.” In zeker

opzigt hebben wij vrede met dit antwoord; want, wanneer wij bij den zedelijk-reinen mensch geene denkbeelden aantreffen, die evenzeer boven onze denkbeelden in helderheid en reinheid uitmunten, als zijne persoonlijkheid boven de onze, zou ons twijfelen zeer verschoonbaar zijn. Maar nu Jezus' woorden weêrklank vinden in ons gemoed en onze volle sympathie wegdragen, nu voorzeker hebben wij „eene volle zekerheid.”

Nog een enkel woord over de voorbeelden, die Vinke aanvoert om te bewijzen dat Jezus onbeperkt gezag eischt. In Joh. 3 zien wij dat Nicodemus den Heer beschouwde als een' leeraar van God gekomen; nu deze overtuiging bestaat, zegt Vinke, wil Jezus dat Nicodemus het hemelsche gelooven zal alleen op zijne verzekering. Uit vs. 10 blijkt echter dat de zin deze is: „Gij, leeraar Israëls, kondet en moest begrijpen wat ik u gezegd heb, en als gij dit aardsche niet verstaat, hoe zult gij dan gelooven wanneer ik u het hemelsche ga zeggen?” Hieruit volgt niet dat dit hemelsche onbegrijpelijk zou zijn; Jezus schijnt in tegendeel te vreezen dat Nicodemus, nu hij het aardsche niet begrijpt, ook niets van het hemelsche begrijpen zal.

Dat Joh. 5 iets anders zou bewijzen, meenen wij te moeten betwijfelen. Hetgeen Jezus aldaar zegt deed de omstanders verwonderd zijn d. i. zij begrepen het niet regt; nu zegt Jezus niet: „laat het u voldoende zijn dat *ik* dit zeg,” maar hij spreekt aldus: „verwondert u daar niet over (dit is wel te begrijpen)” en tracht, in vs. 28—31, door een beroep op der Joden eigen inzicht en door eene aaneenschakeling van argumenten, ingeleid door het woordje „want”, duidelijk te maken wat zij niet inzagen.

De geschiedenis der Samaritaansche vrouw (Joh. 4: 19 enz.) kan in geen geval worden aangehaald. De vrouw getuigt in vs. 29 niet: „Komt, ziet een mensch die de Christus is, want hij heeft het mij gezegd,” maar: „Ziet een mensch, die mij alles gezegd heeft, wat ik gedaan heb! deze is toch niet de Christus? (Ik heb toch geen regt om daaruit te besluiten dat deze de Christus is?)”

Bij Joh. 9: 35—38 zie men niet voorbij dat de blindgeborene reeds tot de overtuiging was gekomen dat Jezus „van God was”. Het is waar, Jezus zegt zonder eene nadere uiteenzetting dat hij zelf de Zoon Gods is; maar bevatten de woorden die hij op deze verklaring laat volgen, in verband met hetgeen geschied was, niet eene nadere

verklaring? Is het niet of hij zegt: „dat mijne woorden waarheid zijn, hadt gij uit mijne werken kunnen en moeten opmaken”? ¹⁾

De methoden, die gevolgd werden door Socinianen, Remonstranten, latere Rationalisten en Supranaturalisten, zijn in den grond niet veel onderscheiden van die welke wij boven beschouwden. Allen beweren dat de Bijbel historisch d. i. wetenschappelijk gezag bezit, en besluiten daaruit dat men Jezus óf voor een' bedrieger en grootspreker moet houden óf voor een' godsgezant, die natuurlijk een onbeperkt gezag heeft, en onbepaald moet geloofd worden als hij op een onbeperkt gezag voor zich aanspraak maakt. — Wij kennen zulk een wetenschappelijk gezag aan de H. S. toe, maar gevoelen ons niet gedrongen om, als wij Jezus een godsgezant noemen, aan dit woord de beteekenis te geven die men daaraan hecht wanneer er sprake is van een gezantschap dat de eene regering aan de andere zendt. Ook zien wij niet in dat Jezus een onbeperkt gezag voor zich eischt, zoodat wij meenen in

---

¹⁾ Prof. Vinke's geschrift bevat de voornaamste argumenten, die er door de voorstanders zijner rigting worden bijgebragt, beknopt bijeen; daarom hebben wij er eenigzins uitvoerig over gesproken.

ons regt te zijn, als wij het goddelijk gezag des Bijbels als niet bewezen aanmerken. Hieruit volgt echter nog niet aanstonds dat het niet te eeniger tijd zal worden bewezen. Laat ons dus nog nagaan, of deze zaak voor een afdoend bewijs vatbaar is.

Alles wat voor een historisch bewijs vatbaar is moet zoo geschied zijn, dat de berigtgevers het op de eene of andere wijze konden waarnemen. Hoe nu heeft ooit een mensch kunnen gewaar worden dat God in Jezus sprak? Alleen door op te merken dat Jezus handelde en sprak, geheel anders dan andere menschen. De apostelen en vele anderen zeiden dat Jezus zoo handelde, omdat God in hem was. Beweert men nu dat zij dit te regt zeiden, dan geeft men immers zich zelve het regt om een oordeel uit te spreken over dat wat wel en wat niet van God afkomstig is. Men kan nooit verder komen dan de historische zekerheid van de subjectieve meening der apostelen dat God in Jezus werkte.

Maar, zal men zeggen, de apostelen werden door God voor dwalen behoed. — Men zal wel niet meer beweren dat God de handen der apostelen mechanisch geleid heeft; dit had men moeten zien

met de oogen des ligchaams. Stellen wij eens dat God hunnen geest onder het schrijven verlichtte. Zij alleen kunnen getuigenis hebben afgelegd dat zij onder het schrijven bijzonder verlicht waren; maar wie zal nu uitmaken dat die verlichting eene buitengewone werking van God op hunnen geest is geweest? Ook hier kan men nimmer verder komen dan hoogstens tot de historische zekerheid van de subjectieve meening der apostelen. Om deze redenen mogen wij vaststellen dat men door een historisch bewijs nimmer kan komen tot de historische zekerheid dat God in den Bijbel regtstreeks tot ons spreekt.

Maar laat ons aannemen dat men het niet eens is met onze voorstelling; dat men meent het bewijs waarvan wij spreken geleverd te hebben; dan moet het gevolg daarvan zijn, dat men den inhoud des Bijbels goeddelijk geloof. Sommigen schijnen in te zien dat dit onmogelijk is. Maar in plaats van dit nu rondborstig te verklaren, stellen zij zich tevreden met een wetenschappelijk gelooven en meenen daarmede bewijzen van hunne godsdienstigheid te geven. Le Roy ¹⁾ zegt: „Wij nemen het onderwijs van Jezus en

---

¹⁾ Waarheid in Liefde 1848. 3de stuk bl. 6.

zijne apostelen, al is het dat er nog veel in voorkomt wat wij niet ten volle bevatten, voorloopig aan, in hope dat het ons helderder zal worden." Het gelooven is hier een voorloopig aannemen, maar is dit nu het onwankelbaar gelooven aan de waarheid van Gods uitspraken dat den Christen bezielen moet?

Men weerlegt de bedenking, dat de Christen in deze zaak eene vastere overtuiging behoeft, dan eene historische zekerheid schenken kan, met schijn van regt, door er op te wijzen dat het gelooven steunt op het goddelijk gezag des Bijbels, hetgeen immers bewezen is. Maar daarmee is men niets verder gekomen, daar men moet aantoonen dat de grond, waarop dit *goddelijk* gezag gebouwd wordt, een rotsgrond is.

Wij zouden hem, die bewees gemoedelijk te gelooven dat de inhoud des Bijbels waar is, omdat hij meent dat de Bijbel regtstreeks van God afkomstig is, om zijne handelwijze prijzen. Maar des te krachtiger moeten wij ons hier tegen een wetenschappelijk gelooven verzetten, omdat het voor godsdienst doet doorgaan, wat niets met godsdienst te maken heeft.

Zij die beweren dat zulk wetenschappelijk geloov-

ven eene hooge mate van godsdienstigheid openbaart, zullen echter moeten erkennen dat tegen hunne meening nog wel eens bedenkingen worden in het midden gebracht, die een oogenblik verdienen overpeinsd te worden. De Hoogleraar Vinke zegt omtrent de meening van hen die, zoo als hij meent, „niet alleen het gezag van feilbare menschen, maar ook dat van de Profeten en Apostelen, maar ook dat van Jezus Christus en van God zelven, als grond van ons geloof verwerpen”: „er is iets waars en edels in dit gevoelen en het moet ons niet verwonderen dat ook schrandere, gemoedelijke mannen het omhelsd hebben en *krachtig* blijven handhaven.” Indien men deze liefde ademende woorden bijstemt, dan heeft men ook geen regt om het gevoelen der tegenpartij zoo voor te stellen, alsof de grond daarvoor alleen te zoeken was in het gemis van godsdienst. Toch weêrlegt men tegenwoordig de geopperde bezwaren vrij algemeen door de personen die ze in het midden brengen af te schilderen als van eene zeer verdachte godsdienstigheid. Het is zoo, de verwarring van „gelooven dat de Bijbel goddelijk gezag heeft” en „gelooven op goddelijk gezag des Bijbels” kan zeer gemakkelijk een’ slaapmiddel voor het geweten worden; maar men

bedenke toch dat er geene reden kan bestaan om liefdeloos te veroordeelen. Het hier aangehaalde is een voorbeeld van de nadeelige gevolgen, die uit dit gelooven voortvloeijen; wij willen nog eenige oogenblikken bij die gevolgen stil staan.

In de eerste plaats vreezen wij dat het den mensch de achting voor zich zelve doet verliezen. Wanneer elke meening die hij koestert moet onderdoen voor de uitspraak van een ander, verliest de mensch zeer spoedig het vertrouwen op zijn eigen oordeel, en waar dit is te loor gegaan, daar wordt hij geslingerd door allerlei meeningen. Indien het godsdienstig is voorloopig aan te nemen wat de Bijbel mededeelt, dan wordt godsdienst eene uitwendige handeling, en hij die uitmunt in ligtgeloovigheid is dan de beste Christen. Zoo kan men godsdienstig zijn, zonder ernst en vroomheid te bezitten. Dikwijls ontwaart men dat zij, die geleerd hebben in dit voorloopig aannemen eenige godsdienstigheid te zien, ten laatste alle godsdienst wegwerpen, omdat zij hunne godsdienstige behoeften niet bevredigd vinden en het vertrouwen op zich zelve verloren is gegaan. In Duitschland klaagt men dat velen van de zoogenaamde „beschaafden” in den lande meer of minder tot het materialisme overhel-

len; daar wordt het den verdedigers van dit gelooven op gezag naar het hoofd geworpen dat zij er de oorzaak van zijn. Hetzij deze beschuldiging te regt of ten onregte ingebracht wordt, zij moge velen van ons tot nadenken brengen.

De Bijbel, voor den waarlijk godsdienstige eene onuitputtelijke bron van onderwijzing, vermaning en bemoediging, wordt verlaagd tot een wetboek, en elke uitspraak van Christus en de apostelen tot een door God opgeteckend wetsartikel. Dat schoone onwankelbare gelooven, dat Paulus in het oog had, toen hij aan de Galaten schreef: „zoo wij, of zoo een engel uit den hemel u een evangelie verkondigt, anders dan hetgeen wij u verkondigd hebben, hij zij vervloekt!”, dat gelooven wordt hier een stijfhoofdige als waar aannemen. Dit moet dan godsdienst heeten!

En wat wordt er van de verantwoordelijkheid onzer daden? Alles waarvoor men een wetsartikel kan aanhalen is op zich zelf goed te keuren; al komen ware godsdienst en zedelijkheid er tegen op, het is daardoor geregtvaardigd. Daarom wordt door dit gelooven op gezag zooveel kwaad vergoelijkt. Iedere wet, hoe volmaakt ze ook zijn moge (en *als wet* is het Evangelie zeker

niet volmaakt, ten ware men van „de volmaakte wet der vrijheid” wilde spreken), is vatbaar om ontdoken te worden, zonder daarmede overtreden te zijn.

Op dit standpunt staande, wordt onverdraagzaamheid verschoonbaar; ieder, die niet geloofd wat God gezegd of geschreven heeft, moet geacht worden Gods wet te overtreden. Men heeft zelfs geen medelijden met hem, want hij *kan* immers gemakkelijk doen wat een ander ook doet. Daarom is het eene bron van hoogmoed. „Hoe uitstekend is niet hij die Gods gesproken of geschreven wet opvolgt” roept men uit, en bekreunt er zich niet om wat het beginsel is waaruit men handelt.

Doch er is meer; het kweekt niet alleen traagheid, omdat het voldoende is die geschreven wet op te volgen, en meer te doen niet noodig is, maar het vernietigt alle wetenschap. Ontwikkeling van den menschelijken geest moet worden afgekeurd, en het is zonde meer te willen weten, dan God regtstreeks heeft medegedeeld. Het wetenschappelijk onderzoek heet: „het nasporen van Gods geheimen”, en daarvan wordt met minachting gesproken. De geschiedenis bewijst dit overtuigend: in de Roomsche kerk heeft de wetenschap niets te beduiden, en Nederland,

als er de vrijheid bloeide, was steeds haar zetel bij uitnemendheid.

Maar waar zouden wij eindigen, daalden wij in meerdere bijzonderheden af? Men meene niet dat onze schildering overdreven is: hem, die een geopend oog heeft voor wat om hem heen geschiedt, en wien het te doen is om de waarheid te leeren kennen, is het duidelijk dat dit gelooven op gezag uitloopt op vernietiging van alle ware godsdienst. Alles wat wij hier in het midden bragten over het gelooven op gezag der godsdienst geldt niet alleen ten aanzien van den Bijbel, maar in gelijke mate van priesters of andere menschen, die men zich in eene bijzondere betrekking tot de Godheid denkt.

Onze meening is dus dat het wetenschappelijk gelooven op goddelijk gezag kan bestaan, maar nimmer te regt; men houde slechts in het oog dat dit goddelijk gezag alleen kan aangenomen worden op menschelijk d. i. wetenschappelijk gezag.

§ 2.

Gemoedelijk gelooven.

Het gemoedelijk gelooven op gezag van de gods-

dienst ontmoeten wij onder twee verschillende vormen. Het komt in de eerste plaats daar voor waar men op gezag der godsdienst gemoedelijk gelooft dat de H. S. goddelijk gezag heeft; maar het bestaat ook waar men het oordeel des menschen vereenzelvigt met de stem Gods. Laat ons eerst spreken over den eersten vorm.

Van waar dit gemoedelijk gelooven, die overtuiging van den goddelijken oorsprong des Bijbels? „Uit de getuigenis des Heiligen Geestes” zegt men, „de Hervormde kerk leert dat de H. Geest de goddelijke afkomst der H. S. getuigt.” Het is genoeg bekend, hoeveel er over die getuigenis des Heiligen Geestes gesproken en geschreven is; toch is het niet duidelijk wat men er mede wil aanduiden. Dit is zeker dat de Heilige Geest moet getuigen òf door de Schrift zelve òf buiten de Schrift om. Beweert men het eerste, zegt men dat zijne werking bestaat in den weldadigen indruk, dien het evangelie op ons maakt, dan heeft de Hoogl. Opzomer naar onze meening overtuigend aangetoond dat het bewijs neêrkomt op eene historische bewijsvoering. Hij zegt¹⁾:

---

¹⁾ De gevoelsleer van Dr. J. J. van Oosterzee beoordeeld. Amsterdam 1846. bl. 20.

„Zal men bewijzen dat die indruk uit God is, zoo moet men bewijzen dat het *evangelie* van God is, dat is dat het *goddelijk* is, dat is dat het *waar* is. Maar kon dan niet het geheele bewijs uit gevoel en ervaring zijn weggelaten? Zal u de twijfelende Christen niet verzoeken met het tweede bewijs te beginnen, daar hij u dan het eerste zal kwijtschelden?”

Werkt de Heilige Geest buiten den Bijbel om, dan rijst de vraag op: in wie werkt hij? In hem die gelooft dat de H. S. goddelijk gezag heeft? Maar hoe kan dan die Geest in hem die dit niet geloofd de overtuiging te weeg brengen dat de Bijbel uit God is? ¹⁾ Chantepie de la Saussaye ²⁾ zegt dat het goddelijk gezag der H. S. erkend wordt door de getuigenis des H. Geestes in het hart, en neemt eene wederkeerige werking aan: „Het gezag (goddelijk) der H. Schrift, zooals het door den H. Geest in het hart getuigd wordt, leidt wederom tot dat getuigenis terug.” Indien men nu beweert dat de H. Geest buiten den Bijbel om die getuigenis aflegt, dan zullen er velen zijn die moeten getuigen dat zij

¹⁾ Vgl. Opzoomer, t. a. p. bl. 233 enz.

²⁾ Ernst en Vrede, Dl. I. bl. 116.

van zulk eene getuigenis nooit iets gemerkt hebben. Zegt men tot de zoodanigen: „gij moet ook eerst geloovigen zijn”, zoo kan men antwoorden dat dan de getuigenis des H. Geestes volmaakt overbodig is.

De bewijsvoering is dus eene historische, en wat wij vroeger tegen deze inbragten geldt hier in gelijke mate. Men zal het nimmer verder kunnen brengen, dan tot het leveren van het bewijs dat de Bijbelschrijvers verdienen wetenschappelijk geloofd te worden. Dat dit ook wordt ingezien, blijkt duidelijk uit de woorden van Chantepie de la Saussaye ¹⁾: „naarmate het woord begrepen en beleefd wordt, naarmate eigene onderzinking de waarheid en goedheid van het woord staaft, houdt het op gezag te zijn.” Dus heeft, volgens hem, de Bijbel zoolang *goddelijk* gezag, als de Christen er tegenover staat „als tegenover iets onbeziels, iets onbegrepens”! Dat men in gemoede overtuigd zou zijn van eene goddelijke uitspraak, die men alleen uit een boek kent, is dus ook voor hem ondenkbaar.

De Hoogl. van Oosterzee had eene oplossing be-

---

¹⁾ T. a. p. bl. 116.

proefd door op te merken dat de II. Geest zich ten naauwste met des menschen eigen geest vereenzelvigd. De menschelijke geest was (er wordt van Paulus gesproken) van den goddelijken doordrongen, deze in genen opgenomen, maar in abstracto lieten beiden zich onderscheiden. — Er is veel waars in deze redenering, maar die Geest zegt ons nooit dat de Bijbel, zooals hij daar voor ons ligt, van God afkomstig is, en kan dus nimmer de H. Geest zijn, want deze zou dan zijne kenmerkende eigenschap verloren hebben. Van Oosterzee beweerde wel dat die Geest deze getuigenis in ons aflegt, maar had het niet bewezen.

In lateren tijd heeft men op eene andere wijze de goddelijkheid des Bijbels trachten te bewijzen; het is de ethische rigting die deze poging waagt. Pierson ¹⁾ heeft haar aldus omschreven: „de ethische rigting, van het ijdele eener bloot aprioristische bespiegeling overtuigd, niet minder dan van het onpsychologisch en mechanisch karakter eener blinde onderwerping aan een uitwendig gezag, stelt als hoogste werkelijkheid datgene wat het hoogste is, namelijk het zedelijk leven, en kent mitsdien in

---

¹⁾ Rigting en leven. Dl. I. bl. 74.

de geestelijke wetenschappen alleen werkelijkheid toe aan hetgeen een noodzakelijk moment uitmaakt of bestemd is uit te maken in de ontwikkeling van dat zedelijk leven." Men beweert dat alles, wat een bestanddeel, een wezenlijk moment van dat zedelijk leven is geworden, werkelijk geschied moet zijn. Daar dit nu het geval is met den inhoud van den Bijbel, bezit de Bijbel absoluut d. i. goddelijk gezag. Maar is het wel zoo gemakkelijk uit te maken, wat een gunstigen invloed op het zedelijk leven uitoefent, en is het niet zeer ligt mogelijk hier in eene grove dwaling te vervallen? Als men, waar men eene gunstige wending in het zedelijk leven ontwaart, de vraag oppert: waarin heeft deze haren oorsprong? dan is het onmogelijk hierop een bepaald antwoord te geven. Immers moet men de oorzaak daarvoor zoeken in een zamenloop van omstandigheden, en zeer gemakkelijk schrijft men haar toe aan een feit, dat daaraan niet het minste aandeel heeft gehad. In ieder geval kan die invloed nooit aan het feit zelf worden toegeschreven, maar komt alleen toe aan het gelooven van dat feit. Daarenboven, al kan men op deze wijze de historische waarheid van een aantal feiten vaststellen, men moet, zal de Bijbel te regt goddelijk gezag bezitten, deze

van *alles* wat in de H. S. voorkomt bepalen.

Het is niet moeilijk in te zien, wat het streven is van de voorstanders dezer rigtingen. Zij trachten het goddelijk gezag zóó te verklaren, dat daarbij des menschen zelfstandigheid bestaan blijft, dat de mensch zelf gelooft. Dit streven is edel en grootsch; maar wij twijfelen, of het wel immer gelukken zal het doel te bereiken zoolang men dezen weg blijft volgen. Immers begint men met datgene waarmede men eindigen moest; men valt in een zeker opzigt in de dwaling der scholastieken. Van de Overlevering heeft men vernomen dat de H. S. van God afkomstig is en dus onbeperkt gezag moet bezitten. Men heeft zich als kind aan haar onderworpen en tracht als man een' redelijken grond voor haar goddelijk gezag op te sporen. Men redeneert nu dikwijls zeer juist, totdat men aan de H. S. komt. Dan wordt men eensklaps duister en onduidelijk, want de uitkomst van het onderzoek en het vooraf vastgestelde resultaat laten zich meestal moeilijk vereenigen. Zou het hiearaan niet moeten toegeschreven worden dat de ethische rigting overal beschuldigd wordt van duisterheid?

Ofschoon men nimmer tot de gewenschte uitkomst kan geraken, zija er toch velen, en wij achten hen

zeer hoog, die met al hunne krachten het onmogelijke blijven beproeven. Anderen daarentegen, peinzens en strijdens moede, of ook wel overtuigd van het onmogelijke hunner taak, stappen over alle bezwaren heen en nemen als waar aan wat ze zoo gaarne gemoedelijk gelooven zouden. Is dit feit op zich zelf reeds niet te verschoonen, het wordt zonde, wanneer men, bewust van den steun dien men bij niet wetenschappelijken vinden zal en om den eere-naam van „geloovige” te verwerven, den tegenstanders de beschuldiging van ongeloovigheid naar het hoofd werpt. Eene dergelijke beschuldiging is meestal een bewijs van onvermogen om de bedenkingen die worden ingebracht te weêrleggen.

Ook wij streven naar hetzelfde doel; ook wij wenschen het goddelijk gezag zóó te verklaren, dat daarmede 's menschen zelfstandigheid niet wordt opgeheven. Daartoe is echter, naar onze innige overtuiging, slechts één weg: men vereenige de stem Gods met de uitspraak van des menschen godsdienstig gevoel.

Godsdienstig gevoel! Wat is dit? Hoe kan God daarin tot den mensch spreken? Is dit hetzelfde als wat men noemt Godsgevoel? Laat ons bij deze vragen eenige oogenblikken verwijlen.

De mensch bezit het besef van iets hoogers dan het eindige. Het is hem behoefte te vragen naar de oorzaak van dat wat bestaat; en daar hij nimmer aan het einde zijner vragen komt, zoo vorunt zich bij hem van zelf het denkbeeld van het oneindige. Die oneindige oorzaak, dien grond zijn wij gewoon God te noemen. Het niet te beschrijven gevoel in den mensch, dat het besef van het oneindige in hem verheft tot de overtuiging van het bestaan der Godheid, wenschen wij Godsgevoel te noemen. Wij stellen ons nu God voor als den grond van alles wat is, als het Wezen bij uitnemendheid, als de hoogste persoonlijkheid. Al het bestaande, alle wezens hebben hunnen grond in God, en het gevoel, dat uit de overtuiging van deze waarheid voortvloeit, zouden wij godsdienstig gevoel willen genoemd zien. De godsdienstige mensch ziet overal den vinger Gods, beschouwt God als de oorzaak van vreugde en droefenis, denkt en werkt altijd met het oog op Hem. Het is duidelijk dat wij, door dit denkbeeld op elke omstandigheid des levens toe te passen en tot in de kleinste bijzonderheden door te voeren, een rigtsnoer voor het leven bekomen, dat voldoet aan onze behoeften. Deze rigting van het leven op God wordt in den

Bijbel ook wel alleen *het leven* genoemd. De Hoogl. Muurling ¹⁾ zegt daarvan: „Het *leven* is het derhalve, waarop hij (Johannes) wijst; het leven, dat in den christen is; zijn gevoelen, zijne denkwijze en gezindheid, zijn willen en streven, zijn vertrouwen op God, zijne liefde tot God en de broeders, zijne gehoorzaamheid en onderwerping aan God, zijne eensgezindheid en eenswillendheid met God, als met zijnen hemelschen Vader. Ziet, dat is het *leven*, het *christelijke* leven in ons.”

Maar kan men de uitspraak van dat godsdienstig gevoel eene uitspraak van God noemen? Is dat gevoel goddelijk, is het van God afkomstig? Dit is met andere woorden: hoe weten we dat wij in overeenstemming met God handelen en dit doende het goede betrachten? — Wanneer wij regt hebben om ons God voor te stellen als bezittende absolute wijsheid en goedheid, dan moet de uitspraak van het gevoel dat uit deze voorstelling ontstaat, ook onbeperkt worden goedgekeurd. Meer verklaren kan men niet. Of hoe wil men aantoonen dat het goede goed, het kwade kwaad is? Het gevoel van dankbaarheid, dat door de goedheid zijns va-

---

¹⁾ Geloofsversterking, Groningen 1862. bl. 52.

ders bij het kind wordt opgewekt, is prijzenswaardig; maar waarom? Het is een beginsel dat boven den mensch staat. Leven wij nu in overeenstemming met de uitspraken van ons godsdienstig gevoel, volgen wij die uitspraken onvoorwaardelijk op, dan bewijzen wij daarmee dat we op gezag van de godsdienst gemoedelijk gelooven ¹⁾. Of het nu raadzaam is hier van gelooven op gezag te spreken, meenen wij te moeten betwijfelen, maar nu deze uitdrukking eenmaal eene plaats heeft ingenomen in de theologische wetenschap, moet ze beteekenen wat ze alleen beteekenen kan. Het spraakgebruik zal van zelf gewijzigd worden, zoodra men algemeen heeft ingezien dat de uitspraken Gods niet buiten het gemoed van den mensch om hem worden bekend gemaakt.

Maar niet alleen in ons eigen godsdienstig gevoel vernemen wij de uitspraken Gods. Het is duidelijk dat het van onberekenbare waarde is die uitspraken te kennen bij menschen in wie het bijzonder levendig is. Toen Leibnitz en Newton de leer van

---

¹⁾ Joh. Hooykaas Herderscheë spreekt van het menschelijk gemoed als van eene goddelijke uitspraak van het goddelijke. Jezus' prediking, Nijm. 1862. bl. 19.

de oneindig kleine grootheden bekend maakten, zag ieder mathematicus in dat hierdoor een groote stap verder was gedaan op het gebied der mathematische wetenschap, en, ofschoon niet overtuigd voor dat hij zelf de waarheid van deze leer inzag, had hij toch de uitkomst des onderzoeks van beide geleerden noodig om tot die overtuiging te geraken. In hetzelfde geval verkeeren wij, wanneer wij de uitspraken vernemen van iemand wiens godsdienstig gevoel bijzonder ontwikkeld is. Al zouden wij uit ons zelve nimmer tot de uitspraken gekomen zijn die wij van hem vernemen, wij zijn toch in staat ze aan ons godsdienstig gevoel te toetsen en er een oordeel over te vellen. Geef hem, die aanvankelijk tot de bewustheid is gekomen van zijne betrekking tot God, en die nog alleen een duister gevoel heeft van de voorregten en verpligtingen die daaruit voor hem voortvloeijen, eens den Bijbel in handen. Wanneer hij daar vindt weêrgegeven wat bij hem nog slechts een duister, onbestemd gevoel was, gewezen wordt op de vogelen des hemels en de leliën des velds om hem vertrouwen op Gods vaderzorg in te boezemen, het „onze Vader, die in de hemelen zijt” op zijne lippen gelegd wordt, dan zal hij, ook al is

hij onbekend met de berigten omtrent den oorsprong van den Bijbel, zonder twijfel tot het besluit komen, dat Jezus de woorden des eeuwigen levens bezit.

Men zal misschien de vraag in het midden brengen hoe het godsdienstig gevoel van den een meer ontwikkeld kan zijn dan dat van den ander, en wat meer is hoe het bij den een anders kan spreken dan bij den ander.

Men kan zich de ontwikkeling van dat gevoel denken als eene wederkeerige werking. Het toenemen in kennis van God maakt het godsdienstig gevoel reiner, maar dit laatste leidt ook weder tot uitbreiding van de kennis van God ¹⁾. Zóó ontwikkelt zich het musikaal gevoel door vermeerdering van kennis der muziek, en wordt deze kennis vermeerderd door ontwikkeling van het musikaal gevoel. De uitspraken van het godsdienstig gevoel zijn soms zeer verschillend. De een vindt het godsdienstig zich zelve te dooden, de ander ziet hierin eene daad die strijdt met de godsdienst. Hieruit blijkt echter alleen dat het godsdienstig gevoel van den eerste nog

---

¹⁾ Vgl. Rauwenhoff t. a. p. bl. 107.

zeer weinig ontwikkeld is. Nu is het waar dat iedereen dit getuigen moet van hem, die in godsdienstige ontwikkeling niet met hem gelijk staat, maar het is de vraag wie regt heeft, en deze vraag is zeer goed voor beantwoording vatbaar. Ons godsdienstig gevoel hangt af van de voorstelling die wij ons omtrent God vormen. Die voorstelling kan verschillen en daarmee verschilt ook het godsdienstig gevoel. Is de mensch gekomen tot het besef van het bestaan Gods, dan moet hij vervolgens komen tot het godsdienstig gevoel. Maar nu zal de ontwikkeling van dat gevoel afhangen van de reinheid, van de schuldeloosheid zijns geheelen wezens. De vader die zijnen zoon kastijdt omdat hij hem lief heeft, oogst menigwerf afkeer in, in plaats van dankbaarheid. Welligt vraagt men verder nog, van waar die toestand van het wezen moet worden afgeleid. Dit is wederom eene van die vragen waarop wel nimmer een antwoord zal kunnen gegeven worden. Wie heeft zich niet dikwijls afgevraagd, als hij twee kinderen nevens elkander zag opgroeijen en in het een een' aanleg tot het goede, in het ander een' aanleg tot het kwade ontwaarde: van waar dat verschil? En wie heeft er het antwoord op gevonden?

Doch dit is zeker, hoe meer wij ons leven

inrigten in overeenstemming met God en dus handelen volgens de stem van ons godsdienstig gevoel, hoe meer wij dus ons gelooven in praktijk brengen, wij des te meer onzen godsdienstigen gehoorzinscherpen. Evenzoo weet het geoeffend oor van den musikus het schoone in een stuk van een' beroemden meester veel beter te waarderen, dan een ander' die, ofschoon wel een musikaal gehoor bezittende, minder geoeffend is. Daarom noemen wij iederen mensch eene bladzijde uit het boek van Gods openbaringen, zoowel den meest godsdienstige, als hem die op den laagsten trap staat van godsdienstige ontwikkeling.

Wij zelve zijn het dus die gelooven, en het is God, dien wij ons voorstellen als buiten ons te staan, die een onbeperkt gezag voor ons heeft, omdat hij absolute wijsheid en goedheid bezit.

Indien het godsdienstig gevoel het rigtsnoer van ons leven behoort te zijn, dan moeten wij dit denkbeeld ook bij den zedelijk-reinen Jezus terugvinden. Onze voorstelling moet niet in strijd zijn met de H. S. Geenszins beweren wij dat er niet hier of daar in den Bijbel eenig gezegde zou voorkomen, waaruit men het omgekeerde zou kunnen opmaken; maar tot de doorgaande leer des Bijbels mag men

niet besluiten uit op zich zelve staande uitdrukkingen. Het lezen der H. S. brengt den indruk op ons te weeg dat Jezus geijverd heeft voor de dienst van God in geest en in waarheid, dat hetgeen wij godsdienstig gevoel noemden het rigtsnoer van zijn leven was. Het ligt ook zoo geheel en al in zijne stelling tegenover de leer der Joden van zijnen tijd. Wat Jezus door zulk eene rigting van het leven op God verstaan wil hebben, leert ons de geschiedenis van zijne omwandeling op aarde.

Toen de Heer in Palaestina opgroeide van kind tot jongeling en man, was hij daar getuige van het diepe verval, waarin de schoone en heilige godsdienst der vaderen verkeerde. Farizeën en Schriftgeleerden hadden die godsdienst aan het volk onttrokken, en haar als hun privaat eigendom zich toegeeigend. In hunne handen echter was zij onkenbaar geworden, en het goede en schoone daarin was begraven onder een tal van kleingeestige voorschriften en bepalingen. Het volk, dat de Farizeën werkelijk als vertegenwoordigers der wijsheid huldigde, zag schijn voor waarheid aan en versterkte hen in hunne schijnheiligheid.

Welken diepen indruk zal dit alles op de reine en onbevleete ziel van den Heiland hebben te weeg

gebracht! Hoe zal elke dag hem zijne roeping helderder voor den geest gebracht en de bewustheid van zijne bestemming en van de eeuwige waarheid zijner denkbeelden krachtig versterkt hebben! Wij zien dan ook dat Jezus, nadat hij de wijding voor zijne heerlijke roeping ontvangen had, het eerst zijne stem verheft tegen die schijnheiligheid en huichelarij der Farizeën en Schriftgeleerden, en de reinen van harte, de hongerenden en dorstenden naar de gerechtigheid zalig spreekt. Uit het evangelie van Mattheus vooral blijkt de edele verontwaardiging van Jezus en zijn felle strijd. De Heer is verontwaardigd over eene leer die zich uitgeeft als gegrond op de Schriften der vaderen, maar die niet de minste waarde bezit, zoolang haar belijder den band niet gevoelt die er bestaat tusschen den Schepper en zijn schepsel.

Ofschoon Jezus van zich zelve getuigde dat hij niet gekomen was om de Wet en de Profeten te ontbinden, en daarvan door zijn geheele leven het bewijs heeft geleverd, stond hij toch zelfstandig tegenover elke uitspraak des Ouden Testaments, en moedigde die zelfstandigheid bij de zijnen aan. De Schrift was het uitgangspunt van zijn onderwijs. Hij toonde aan dat de Profeten der oudheid reeds

gesproken hadden van eene toekomst, die thans door hem vervuld was, dat de Christus *moest* komen en dat hij *moest* lijden en sterven. Maar hij wilde den Vader gediend zien in geest en in waarheid, en wees er op dat de letter alleen de vorm was waarin zich het leven des geestes, dat zich in het Oude Testament, hier meer, daar minder, ontwikkeld had, openbaarde. Daarom ook zijn hem de Schriften van zoo hooge waarde en haalt hij telkens plaatsen aan, die doen zien dat zijne leer reeds in kiem vervat was in het Oude Verbond.

Jezus verheft de waarde van die Schriften, maar kent zich zelven het regt toe om den dieperen geest op te delven, steunende alleen op zijn eigen godsdienstig gevoel; en dit was zeker meer ontwikkeld, dan dat van eenen der vroegere Profeten. Hij strijdt niet tegen de Wet als zoodanig, maar hij wijst er op dat veel van hetgeen in de Wet voorkomt alleen op het uitwendige doelt. Hij staat er vrij tegenover en beoordeelt haar uit het oogpunt der zedelijkheid.

„Gij hebt gehoord dat er (tot de ouden) gezegd is,” zegt de Heer, eene uitspraak van het O. T. aanhalende, laat er op volgen: „maar ik zeg u”, en

geeft nu eene verklaring van den geest dezer uitspraak die ziet op het innerlijk leven des menschen ¹⁾. Tegenover het openlijk bidden en het gerucht-makende vasten wordt een stil, afzonderlijk bidden en een opspraak vermijgend vasten aanbevolen ²⁾. Had Jezus in Mattheus 7 : 12 ³⁾ reeds gezegd: „Alles dan, wat gij wilt dat de menschen u doen, doet ook gij hun zoo; want dit is de Wet en de Profeten.” ⁴⁾, in hoofdstuk 9 vs. 13 wijst hij weder op den geest der Wet, die Jahve voorstelt als niet willende offerande, maar barmhartigheid ⁵⁾. Nog vrijër laat de Heer in het vervolg van dit hoofdstuk zich hooren, waar hij er op wijst dat, ook dan wanneer de Wet het vasten gebied, er toch omstandigheden kunnen bestaan, waarin het niet noodig en nuttig is ⁶⁾.

Hij weet dat hij in onmiddellijke gemeenschap met den Vader staat en dat hij alleen Hem kent: „Niemand kent den Vader dan de Zoon, en hij, wien

1) Matth. 5 : 27 enz.

2) Matth. 6 : 16 enz.

3) Vgl. vs. 15.

4) Het hier gebruikte οὗτος staat tegenover de leer der Farizeën.

5) Dit woord wordt herhaald in H. 12 : 7. Vgl. Luk. 15.

6) Vgl. Mark. 2 : 18 enz.

de Zoon het wil openbaren." 1) Zoo ergens, dan straalt hier door hoe vast de Heer er van overtuigd was dat hij de waarheid verkondigde, en dat hij de Wet niet noodig had om met God in gemeenschap te treden. Ook in H. 12 : 1 enz. toont Jezus, door hetgeen hij omtrent den Sabbat verklaart, dat hij zich niet onvoorwaardelijk door de bevelen der Wet gebonden acht. 2).

Het geheele vijftiende hoofdstuk van Mattheus is hier van belang. Uit eene aanmerking die de Farizeën op het gedrag der discipelen maken neemt Jezus aanleiding, hen te doen gevoelen, hoezeer zij, door het vasthouden aan de letterlijke beteekenis der Schrift, den geest daarvan voorbijzagen en Gods gebod krachteloos maakten. „Niet wat den mond ingaat verontreinigt den mensch; maar hetgeen den mond uitgaat verontreinigt den mensch”, zegt hij in vs. 11. In vs. 18 heet het: „wat den mond uitgaat komt uit het hart voort en dat verontreinigt den mensch.” In vs. 20 3) wordt gezegd dat het niet vervullen van uiterlijke gebruiken, zooals b. v. het was-

1) H. 11 : 27.

2) Vgl. Mark. 2 : 23 enz.

3) Vgl. Mark. 7 : 2, 5.

schen van de handen, den mensch niet verontreinigt. Wanneer Jezus in H. 16 : 17 uitroept: „Zalig zijt gij, Simon, Bar-Jona! want vleesch en bloed heeft u dat (namelijk dat ik de Christus, de Zoon des levenden Gods ben) niet geopenbaard, maar Mijn Vader in de hemelen,” dan bedoelt hij daarmee niet de openbaring zooals die in het Oude Testament was medegedeeld, maar alleen eene inwendige openbaring, zooals genoegzaam blijkt uit het verband der woorden.

Nog stippen wij aan H. 19 : 7 enz. waar Jezus op de vraag, waarom Mozes iets geboden had dat men niet meer behoefde te houden, antwoordt, dat Mozes zich geschikt had naar de hardheid der harten van de Israëlieten, en er bijvoegt: „van den beginne is het niet zoo geweest.” Dit „van den beginne” slaat terug op vs. 4, en de geheele zin beteekent dan: het is der menschelijke natuur, zooals deze bij het begin der schepping uit de hand Gods is voortgekomen, niet overeenkomstig dat man en vrouw van elkander scheiden met andere woorden: wat Mozes gebiedt moet niet letterlijk worden opgevat.

Ook het evangelie van Markus bewijst ten duidelijkste dat de Heer zelfstandig stond tegenover de Schrift. Zoo voegt deze evangelist bij het verhaal,

waarmede Mattheus zijn twaalfde hoofdstuk opent, en dat wij boven vermeldden, nog deze woorden: „de sabbat bestaat om den mensch, en niet de mensch om den sabbat ¹⁾.” Hieruit blijkt het dat Jezus de godsdienstvormen en eeredienst wil beschouwd hebben, als ontstaan te zijn om aan de godsdienstige behoeften van den mensch te voldoen.

In H. 9 : 38 vinden wij een verhaal opgeteekend, waarin Johannes er den Heer opmerkzaam op maakt dat er sommigen zijn die in zijnen naam daemonen uitwerpen. Daarop antwoordt Jezus, dat niemand die kwalijk tegen hem gezind is iets doen kan in zijnen naam; „wie niet tegen ons is, is voor ons”. Jezus kan zich dus ook onder hen, die hem niet bepaald volgen, menschen denken, die vóór hem zijn, dat is die in hem gelooven. Op de gezindheid des gemoeds, niet op den aard der belijdenis komt alles aan.

Wij meenen dat deze plaats, die nog met vele andere uit het Evangelie van Lukas en vooral van Johannes vermeerderd kunnen worden, voldoende zijn om te doen zien dat Jezus, hoewel hij een' grooten eerbied toonde voor de Schriften des

---

¹⁾ Markus 2 : 27.

Ouden Testaments, zich toch niet angstvallig gebonden achtte aan hare geboden.

Jezus verlangt ook niet dat men aan *zijne* woorden onbeperkt gezag zal toekennen. Elke uiteenzetting zijner denkbeelden, elke bewijsgrond dien hij aanbrengt, dient om de overtuiging te vestigen dat hetgeen hij verkondigt waarheid is. Hij wilde zijn onderwijs als één met dat der Profeten beschouwd hebben; hij gaf het als de verklaring van 't geen reeds in de Schrift opgesloten lag. Daarom kon hij ook nimmer zich zelve een gezag toeschrijven, dat hij den Profeten niet toekende.

Niets is meer overeenkomstig met de geheele verschijning van onzen Heer. Had hij de opvolging der Wet, het onderwerpen des verstands aan zijne uitspraken of aan die der Wet geëischt, hij zou nimmer de Zaligmaker der wereld hebben kunnen zijn. De letter brengt den dood te weeg. Hoe sprekend zijn niet plaatsen als Joh. 7 : 17. 5 : 37 tot 39 en zoovele anderen ¹⁾. De Heer zelf zegt tot zijne discipelen dat hij hun nog meer had mede te deelen, maar dat zij nu nog niet alles konden dragen ²⁾.

¹⁾ Vgl. Scholten, Leer der H. K. Dl. I. bl. 160—163.

²⁾ Joh. 16 : 12.

Wanneer Jezus niet een gemoedelijk gelooven op gezag der godsdienst had gewenscht, dan zou er geene reden geweest zijn om te zeggen dat de discipelen het een of ander „niet konden dragen”. Hij spreekt er den wensch mede uit dat zij van al wat hij hun zeide eenmaal overtuigd zouden worden.

Jezus weigert herhaaldelijk wonderen te verrigten, wetende dat ook een wonder geene bewijskracht kan hebben, dan alleen voor hem, die gevoelt en er zich van bewust is dat Jezus de Christus is ¹⁾. Hij eischt dan ook van zijne volgelingen dat zij zich zelve verloochemen en hun kruis dagelijks opnemen, niet dat zij voor waar zullen houden wat hij hun zegt ²⁾.

Laat ons met weinige woorden over de apostelen spreken. Wij mogen hierbij kort zijn, omdat zij over het algemeen werkzaam waren in den geest van hunnen Meester ³⁾. Wij vinden echter bij sommigen van hen nog duidelijke sporen van hunne vroegere joodsche denkbeelden, die dikwerf zóó diep waren ingegrift, dat zij ze niet dan met een zekeren tegenzin prijs gaven

---

¹⁾ Vgl. Luk. 11 : 15.

²⁾ Vgl. Vinke, t. a. p. bl. 7—10, waar meer plaatsen worden aangehaald.

³⁾ Zie b.v. Rom. 2 : 14, 15.

voor de christelijke ideën. Toch gevoelen ook zij zich niet onvoorwaardelijk gebonden aan de uitspraken van het Oude Testament. Zij halen het aan met hetzelfde doel als Jezus, gelijk b. v. blijkt uit de rede van Petrus op den Pinksterdag ¹⁾. Zij schikten zich naar den toestand hunner hoorders. Zoo doet Paulus in zijne rede op den Areopagus ²⁾ een beroep op een' Griekschen dichter, omdat een beroep op het Oude Testament daar niets zou hebben afgedaan. Allerwege zien wij bij hen diepen eerbied voor de Schrift ³⁾, en waar zij die aanhalen geschiedt dit met het doel om te doen zien dat de geheele geschiedenis, in 't Oude Testament vervat, wijst op den tijd die gekomen was, nooit om daardoor, als door eene onbeperkte autoriteit, den menschen de belijdenis der waarheid af te dwingen. Vandaar dat zij hunne gezegden met zoovele woorden zoeken te staven.

Het schijnt echter dat het vrije standpunt, waarop zij zich later bevonden, niet dan langzamerhand hun deel is geworden. Hoeveel moeite het soms kostte

---

¹⁾ Hand. 2 : 14, enz.

²⁾ Hand. 17 : 22.

³⁾ Dit geldt niet minder van de evangelisten.

het zoover te brengen, zien wij in het voorbeeld van Petrus ¹⁾. Hoewel de apostelen geheel vreemd zijn aan de latere inspiratie-leer, zoo vinden wij toch bij hen het geloof aan eene voortgaande werking van den geest: en alles wat zij wisten en verkondigden, erkenden ze door dien geest ontvangen te hebben ²⁾. Wij hebben echter geen regt om vast te stellen dat zij voor zich een onbepaald geloof eischten; het tegendeel blijkt uit plaatsen als: 2 Corr. 1 : 24. 3 : 1. 4 : 2. 1 Cor. 10 : 15. 1 Thess. 5 : 21.

Het is eene andere vraag of de apostelen aan Jezus onbeperkt gezag toeschreven. Reeds dadelijk trekt het onze opmerkzaamheid dat wij een paar malen slechts de woorden van Jezus in hunne prediking vinden aangehaald. Dit heeft plaats in Hand. 11 : 16 en 20 : 35 ³⁾. Waaraan men dit verschijnsel ook wil toeschrijven, in ieder geval mogen wij er uit opmaken dat de apostelen een woord van Jezus niet beschouwden als een bewijsgrond, die bij hunne hoorders of lezers alles moest afdoen. Maar wij kun-

¹⁾ Vgl. Hand. 13 : 16 en 1 Petr.

²⁾ 2 Corr. 4 : 6. 1 Thess. 2 : 13. 4 : 8. Gal. 1 : 8. 1 Corr. 2 : 7, 10, 13. 1 Petr. 1 : 12. Eph. 3 : 3—5.

³⁾ Vgl. 1 Thess. 4 : 15.

nen ons voorstellen hoe zij, nadat Jezus de aarde verlaten had, in hun binnenste zich een beeld zullen gevormd hebben van hunnen geliefden Meester; hoe zij, door hunne eigene ervaring geleerd, zijne onnavolgbare reinheid en godsvrucht, zijne hemelsche wijsheid meer en meer zullen hebben begrepen; hoe zij met de innigste liefde voor den Heer bezielde, hem als den scheidsregter in hunne geschillen zullen hebben aangenomen.

Wij mogen uit dit korte overzicht besluiten dat én Jezus én de apostelen steeds daarop aandringen dat de mensch zelfstandig leere inzien wat Gode welgevallig is, en dat het geschreven of gesproken woord hem daarin behulpzaam zij.

Vóór wij eindigen, nog een paar opmerkingen.

Er wordt beweerd dat wij zodoende aan eenigen bloot subjectieven geloofsgrond den hoogsten rang, het beslissend overwigt toekennen, en dus niet zeker kunnen zijn dat wat wij gelooven waarheid is. Men zegt ons: wanneer gij beweert dat het godsdienstig gevoel het rigtsnoer voor het leven moet zijn, dan zal ieder gelooven en doen wat hem goeddunkt, zoowel de zondaar als de meest gevorderde in deugd. Ieder zal zijne *subjectieve meening* volgen.

Wij begrijpen het gewigt dezer bedenking niet,

omdat wij ons geen begrip kunnen vormen van een' objectieven geloofsgrond. Men zal ons toch niet den Bijbel in handen willen geven, met de verzekering dat men het goddelijk gezag des Bijbels aanneemt op een' objectieven grond!

„Maar,” zegt men, „de stem van het zondige hart neutraliseert de stem Gods” „Neutraliseren” betekent hier „overstemmen”; dus ligt de oplossing der zwaarigheid voor de hand. De stem van het zondige hart behoort tot zwijgen gebragt te worden, zal Gods stem duidelijk vernomen worden. Het is zoo, die stem Gods legt van vele zaken geene getuigenis af, maar wij meenen te mogen vaststellen dat, als dit niet plaats heeft, die zaken, hoe groot hare waarde ook zij, voor het oogenblik althans van geen invloed kunnen zijn op het godsdienstig leven.

Wenscht men te weten, hoe men bij deze beschouwingwijze Jezus moet beoordeelen, dan verwijzen wij naar 1 Joh. 5: 9—13, 20. Daar lezen wij: „Nemen wij der menschen getuigenis aan, Gods getuigenis is meerder; want dit is Gods getuigenis, dat hij van zijnen Zoon getuigd geeft. Die in den Zoon Gods gelooft, heeft de getuigenis in zich zelve; die God niet gelooft, maakt hem tot een' leugenaar, omdat hij de getuigenis niet gelooft, die

God van zijnen Zoon getuigd heeft. En dit is de getuigenis, dat God ons eeuwig leven gegeven heeft; en dat leven is in zijnen Zoon. Die den Zoon heeft, heeft het leven; die den Zoon Gods niet heeft, heeft het leven niet. Dit heb ik u geschreven, opdat gij weet dat gij eeuwig leven hebt, gij die in den naam van den Zoon Gods gelooft. . . . Wij weten, dat de Zoon Gods gekomen is, en ons het verstand gegeven heeft om den Waarachtige te kennen; en zoo zijn wij in den Waarachtige, in zijnen Zoon Jezus Christus ¹⁾.”

De mensch, die opgeklommen is tot het denkbeeld van God, gevoelt zich als van zelf tot Christus getrokken; hij verneemt in zich zelve de getuigenis Gods, die hij van zijnen Zoon getuigt, en daarmede geeft God ons eeuwig leven. Dat leven, dat in den Christus was, is juist die gehoorzaamheid en onderwerping aan God, die eensgezindheid en eenswillendheid met God, als met den hemelschen Vader, waarvan wij boven spraken ²⁾. Daarom is Christus onze Zaligmaker, de overste leidsman

---

¹⁾ Wij hebben bij het aanhalen van plaatsen uit het N. T. gebruik gemaakt van de vertaling van Vissering.

²⁾ Vgl. Muurling, t. a. p. bl. 52.

van ons geloof, want het is *zijn* leven in ons, *zijn* geloof, *zijne* liefde, *zijn* gevoelen, *zijn* geest die ons tot Christenen maakt. Zonder Christus zou ja ons leven op God kunnen gerigt zijn, maar het besef van onze betrekking tot God zou ons niet helder zijn. Nu is zij ons niet alleen helder voor oogen, maar in Christus is ons een levend beeld van haar geschonken. Hij is het die ons ter zijde staat in den strijd des levens. Zijne getuigenis, weêrklank vindende in ons binnenste, overstemt de stem der zonde. De Schriften die ons van Christus spreken zijn ons dierbaar. Zij zijn voor ons de „Heilige Schriften,” wier waarde nog verhoogd wordt, nu de schrijvers zoo van nabij met den Heer bekend zijn geweest, zoo doordrongen waren van zijnen geest en ons hunne denkbeelden en zienswijzen, zoo verschillend geschakeerd, mededeelen.

Zoo zijn wij dan aan het einde onzer taak. Het is ons gebleken dat zij, die het gelooven op gezag in elken vorm waarin het kan voorkomen verdedigen, even groot ongelijk hebben als zij, die meenen dat het in ieder geval moet worden afgekeurd. Wij hebben gezien dat het wetenschappelijk gelooven op

gezag van de wetenschap, en het gemoedelijk gelooven op gezag van de godsdienst noodig en nuttig zijn, mits daarvan geen misbruik worde gemaakt. Het gelooven op staatsgezag en het wetenschappelijk gelooven op gezag van de godsdienst bleek ons geen recht van bestaan te hebben, het gemoedelijk gelooven op gezag van de wetenschap onmogelijk te zijn. Wij zagen tevens hoe noodzakelijk het is zich ten allen tijde voor den geest te brengen wat men bedoelt als men in het algemeen spreekt van „gelooven op gezag;” alsmede dat nergens meer dan hier noodig is alle vooroordeel te laten varen en met ernst en waarheidsliefde zich toe te leggen op de oplossing van het geschilpunt.

Niemand kan helderder dan wij zelve inzien, hoeveel er aan ons geschrift ontbreekt; doch niemand is er meer overtuigd van dan wij dat de door ons ingeslagen weg de eenige is, die tot een' gunstigen uitslag kan leiden. Wanneer men streeft naar uitdrukkingen van dubbelzinnige beteekenis, om zich, al naar de omstandigheden, nu eens van deze dan eens van gene te bedienen, dan wordt ontleding van begrippen gevaarlijk. Maar indien waarachtige zucht naar waarheid de aanleiding is tot het onderzoek, dan zal men zich onbevreesd aan den arbeid kunnen zetten.

Pierson vraagt ¹⁾: „zouden wij nu op theologisch gebied, waar zooveel anarchie heerscht, niet aangaande het goed regt van het autoriteitsbeginsel volkomene zekerheid hebben en zeggen mogen, dat dit goed regt *niet* bestaat?" Wij meenen deze vraag niet zoo dadelijk toestemmend te moeten beantwoorden. Wat dat autoriteitsbeginsel is mag nog wel nader uiteengezet worden, vóórdát men den strijd daarover als geëindigd mag beschouwen.

Men zie in ons geschrift niets meer dan eene proeve. Wij zullen de grootste voldoening smaken, wanneer het een ander', toegerust met meerdere theologische en vooral psychologische kennis, dan waarover wij kunnen beschikken, mogt opwekken om zijne krachten aan de opheldering van den strijd over het gelooven op gezag te besteden.

---

¹⁾ Godgeleerde en wijsgeerige opstellen, bl. 433.

STELLINGEN.

I.

Het toekennen van wetenschappelijk gezag hangt niet af van den menschelijken wil.

II.

Het gezag op 't gebied van de wetenschap is, in tegenstelling van het gezag op 't gebied van de godsdienst, intensief en extensief beperkt.

III.

Het woord „gelooven” in de uitdrukking „gelooven op gezag” kan nimmer beteekenen: zich op iemand of iets verlaten, in iemand of iets berusten.

IV.

Jeder, die een historisch verhaal als waar aanneemt, gelooft op gezag.

V.

„Gelooven op goddelijk gezag der H. S.” is een „als waar aannemen”, niet een „innig overtuigd zijn.”

VI.

Het 4de vers van Psalm 123 is in de Staten vertaling niet juist weêrgegeven.

VII.

De woorden „γεννηθῆναι ἄνωθεν” (Joh. 3, vs. 3 en 7) zijn te vertalen door „wederom geboren worden” en niet door „van boven geboren worden.”

VIII.

In Joh. 4 : 10, vgl. vs. 14, moet bij ἕδωκε ζωὴν gedacht worden aan het *eeuwige leven*.

IX.

In Gal. 2 : 19 wordt met het eerste νόμος niet de Mozaische wet bedoeld.

X.

De schrijver van: „Een woord naar aanleiding der vraag; Wat leeren de vier algemeen erkende Pau-

linische brieven aangaande de opstanding van Christus?" (Amst. J. W. Braun, 1863.) beweert terecht dat Paulus, waar hij in genoemde brieven spreekt van *opstanding* of *opwekking* van Jezus, niet bedoeld heeft het opgaan van Jezus' geest uit den scheël naar den hemel.

XI.

Het verhaal van de verzoeking van Jezus in de woestijn kan geen argument zijn tegen de zondeloosheid van Jezus.

XII.

Het begrip van persoonlijkheid op God toegepast beteekent dat God Geest is, d. i. een denkend en bezielend wezen.

XIII.

De wijze waarop Konstantijn de Groote het Christendom begunstigde was de aanleiding tot den afval van Julianus.

XIV.

Minder juist noemt Wijlic Rome de moeder van de revolutiën, welke in de laatste jaren Europa teisteren. (Geschiedenis, leer, geest en uitzigten des pausdoms, bl. 464.)

XV.

De Nobla Leyczon bewijst niet dat de Waldenzen reeds bestonden vóór Petrus Waldo.

XVI.

Het begrip van „loon” behoeft niet gebannen te worden uit de christelijke zedeleer.

XVII.

De beoefening van de wis- en natuurkundige wetenschappen kan niet dan voordeelig zijn voor de theologie.

